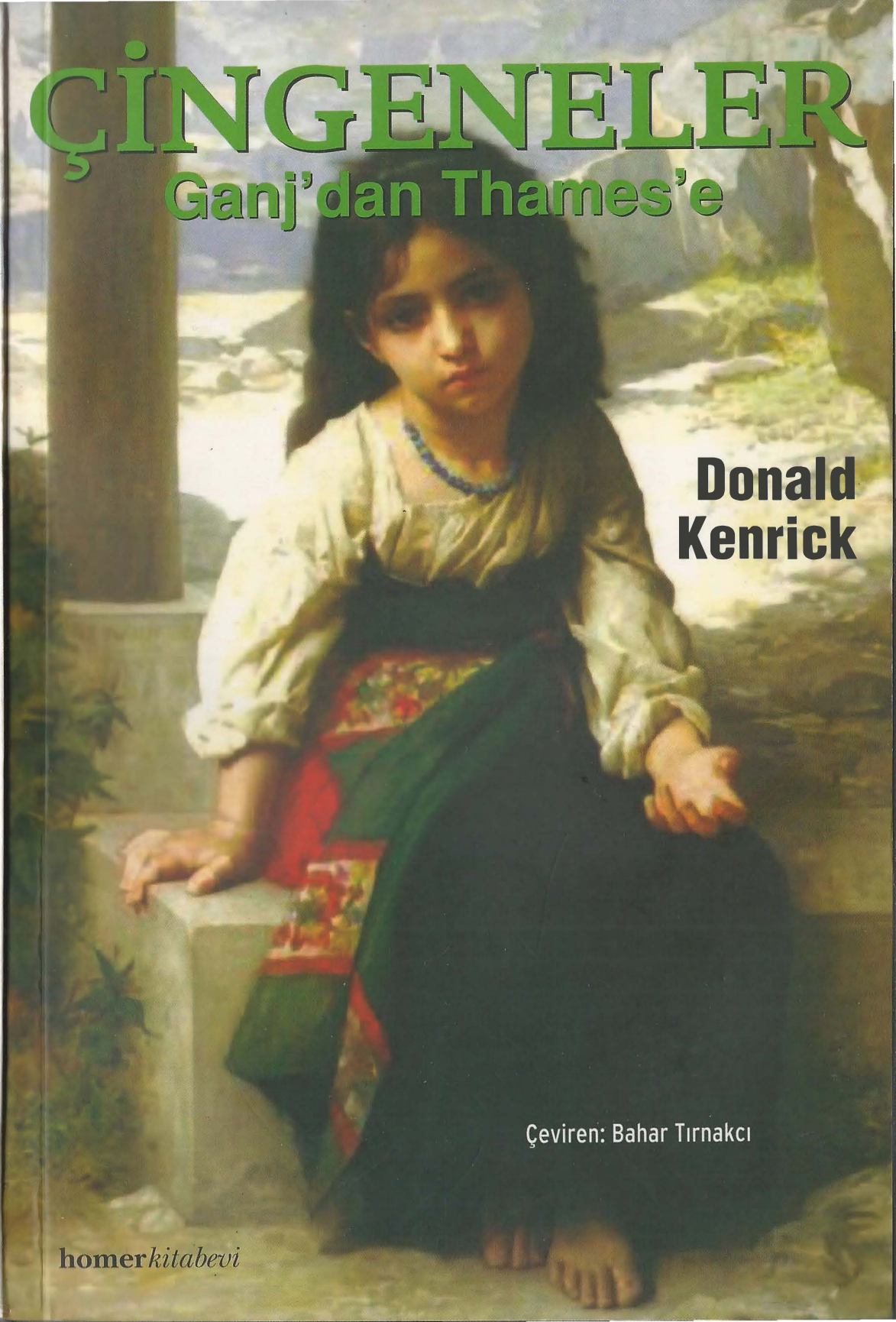
ÇİNGENELER

Ganj'dan Thames'e

Donald Kenrick

Çeviren: Bahar Tırnakcı

homer*kitabevi*

ÇİNGENELER Ganj'dan Thames'e Donald Kenrick

ÇİNGENELER

Ganj'dan Thames'e

Donald Kenrick

ISBN 975-8293-84-2

Çingeneler: Ganj'dan Thames'e
Donald Kenrick

Özgün Adı
Gypsies: from the Ganges to the Thames
© 2004 Donald Kenrick
Türkçe çeviri, özgün eserin ilk basımını 2004 yılında gerçekleştiren
University of Hertfordshire Press ile yapılan anlaşmayla yayınlanmaktadır.

Çeviren
Bahar Tırnakcı

Editör
Betül Avunç

Tasarım
Sinan Turan

Ofset Hazırlık
Homer Kitabevi

Baskı ve Cilt
Barış Matbaa - Mücellit

1. Basım 2006

© Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.

Tüm metnin yayım hakkı saklıdır.
Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yazarın ve yayımcının
yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Yeni Çarşı Cad. No: 28/A
Galatasaray 34433 İstanbul

Tel: (0212) 249 59 02 • (0212) 292 42 79
Faks: (0212) 251 39 62
e-mail: homer@homerbooks.com

ÇİNGENELER

Ganj'dan Thames'e

Donald Kenrick

Çeviren: Bahar Tırnakcı

homer*kitabevi*

Yazar Yakkında

Donald Kenrick 1929 yılında İngiltere'de doğdu. Londra Üniversitesi'nde Klasik Arapça bölümünü bitirdi ve bir Çingenece lehçesi üzerine doktora çalışması yaptı.
Meslek yaşamını yetişkinlere dil eğitimi vererek sürdürüyor. Bunun yanı sıra 1965 yılından bu yana çeşitli Çingene yurttaşlık hakları örgütlerinde gönüllü danışmanlık yapıyor. Çok sayıda dile hâkimiyeti nedeniyle Dünya Çingenece Kongrelerine ve başka uluslararası toplantılara davet edilmiştir.

Naziler tarafından Çingenelere uygulanan zulüm üzerine kapsamlı ilk çalışma olan ve 1972 yılında yayınlanan *Destiny of Europe's Gypsies* başlıklı kitabı Grattan Puxon'la birlikte yazdı. Çingene dili ve Çingenelerin toplumdaki konumları üzerine kapsamlı olarak yazmıştır.

İçindekiler

Teşekkür 11
Resim Listesi 13

Birinci Kısım: Hindistan'dan Çıkış 15

Giriş: Çingeneler Aslen Nerelidir? 17
Hint kökeninin yadsınması 22

1. Bölüm: Hindistan'dan İran'a: 224-642 25
Göçmen işçiler 25
Şah'ın çalgıcıları 28
"Vardo"nun öyküsü 32
İpek Yolu 33

2. Bölüm: Arap Egemenliği Dönemi: 642-y.900 34
Zott'lar 34
Özerkleşen bir devlet 35
Ayn Zarba Savaşı 38
Antiokheia'da Zott'lar 38
Sindhi'ler 40
Dom'lar 41
Hindistan'dan gelen son göçmenler 42
İran'dan ayrılış - dilbilimsel sav (1) 43
Ermenistan'dan geçen bir güzergâh - dilbilimsel sav (2) 44
Hayat kazanma uğraşı 46

3. Bölüm: Bizans İmparatorluğu'nda, y. 900-1454 47
Çingeneler Konstantinopolis'e ulaşır 47
Atsinganos'lar 49

İkinci Kısım: Avrupa: Büyük Yürüyüş 55

Giriş: 14. Yüzyılda Avrupa 57
4. Bölüm: Balkanlar'da 59
II. Bulgar Krallığı dönemi (1185-1389) 59
Osmanlı döneminde Balkanlar'daki Hıristiyan Çingeneler ... 60
Akdeniz adaları ve Mora Yarımadası 60
Modon'lu çizmeciler 61
Mısırlılar 62
Romanya'da serfler ve köleler 62
Batıya kaçış 65

5. Bölüm: Orta Avrupa'da 66
İmparator Sigismund ve Çingeneler 68
Kalaycılar 69
Adriyatik'e doğru 69

6. Bölüm: Batı Avrupa'da: Mülteciler, Hacılar ve Tövbekârlar 70
Haberciler 70
"Büyük Topluluk" 71
Papa'yı ziyaretler 75
Koruma belgeleri 80

7. Bölüm: Batı Avrupa'da: Akrobatlar, Falcılar, Büyücüler 83
Sakıngan bir ağırlama 85
Manş Denizi'ni geçiş 87
Atlantik'in öte yanı 88

Üçüncü Kısım: Ortadoğu ve Hindistan'da Çingeneler 89

8. Bölüm: Hindistan, Orta Asya ve Ortadoğu'da Çingeneler 91
Hindistan 91
Banjara veya Ghor'lar 91
Sapera'lar 92
Narikuravar'lar 94

Pakistan 94
Afganistan 96
Orta Asya ve Ortadoğu'nun sanayi göçerleri 97
Banu Sassan'lar 98
Orta Asya 99
Ermenistan Bosha'ları 99
İran Luri ve Koli'leri 99
Dom'lar veya Nawar'lar 100
Domari - Dom'ların dili 101
Avrupa'da Dom'lar 102
Mısır ve Sudan 103
Sonuç 104

9. Bölüm: Hindistan - Yüce Ana 105
W. R. Rishi ve Chandigarh Bağlantısı 107

Notlar 109
Ek Okuma 117

Birinci Ek: Çingene dili 119
İkinci Ek: Ganj Kıyısındaki Kannauc Kenti, Çingene Halkının Anayurdu, Dr. Marcel Courthiade 121
İkinci Ek'le İlgili Notlar 139
İkinci Ek'le İlgili Kaynakça 143

Teşekkür

René Descartes Üniversitesi Çingene Araştırma Merkezi çalışanlarından Marielle Danbaklı ve Astrid Hillig'in yardımları ve Avrupa Çingene Tarihi Araştırma Grubu üyelerinin ilk baskıyla ilgili yararlı önerileri için teşekkür etmek isterim. Hertfordshire University Press'in sabırlı editörü Bill Forster'a da bu kitabın, bir düşünceden yayın haline gelme sürecindeki yönlendiriciliği için teşekkür borçluyum. Bununla birlikte, metnin son halinin sorumluluğu tamamen bana aittir.

Dilbilimci Marcel Courthiade'ye, Çingenelerin kökenine ilişkin alternatif bir varsayım getiren makalesini Ek olarak yayınlamamıza izin verdiği için şükran duyuyorum.

Donald Kenrick

Resim Listesi

s. 23 Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingeneler (Rumeli'de Çingeneler, *The Illustrated London News*, 1885).
s. 27 Şiva'da bedenleşen Tanrı (Jagannathan'dan, S., *Hinduism, an introduction*. Bombay: Valkils Feffer ve Simons, 1988).
s. 27 "Trishul" - Şiva'nın üç çatallı simgesi.
s. 27 Zenci tanrıça Kali (Boogart'tan, N. ve diğerleri, *Zigeuners*. Amsterdam: Elseviers, 1980).
s. 30 "Behram Hindistan'dan döndükten sonra neler oldu" (El-Tha'alibi'nin *Ghurar al-Siyar* adlı yapıtından bir bölüm).
s. 31 Behram Gur'un Firdevsi tarafından *Şahname* adlı kitabında betimlenen çalgıcıları.
s. 32 İpek Yolu (Çingene Enstitüsü).
s. 35 İndus Vadisi uygarlığından bir yaban sığırı mührü, M.Ö. 2500-1700.
s. 37 Zott isyancılara atfedilen bir şarkı (El-Tabari'nin *Tarikh al-Rusul wa 'l-Muluk* adlı kitabından bir bölüm).
s. 39 Antiokheia aslanı (Rice, D. T., *Art of the Byzantine Era*. Londra: Thames and Hudson, 1963).
s. 40 Jat ve Sindhi'lerin anayurdu.
s. 43 Arap İmparatorluğu'ndan Bizans'a (Çingene Enstitüsü).
s. 48 Göçebeler ve yaban sığırları, 1876 (Mode, M. ve Wölffling, S., *Zigeuner*. Leipzig: Koehler und Amelang, 1968).
s. 51 Yılan oynatıcıları (Astrid Hillig Koleksiyonu).
s. 53 Ganj'dan Thames'e uzanan "Büyük Yürüyüş" güzergâhının görüldüğü harita.
s. 61 Modon 1486 (Breydenbach'dan, *Peregrinatio*, 1486).
s. 67 Göç halindeki Çingeneler (Jacques Callot, 1622).
s. 77 Papa V. Martin'in mektubu (Fransızca kopyası).
s. 92 Yılan oynatıcısı Sapera'lar (Fotoğraf: Miriam Robertson).
s. 93 Kuş avcısı Narikuravar'lar (Olsson T. ve Werth L., *Sjakalarna*.

Stockholm: Fjärde Världen, 1990).

s. 95 Kolye satan bir Narikuravar kadını (Olsson T. ve Werth L., *Sjakalerna*. Stockholm: Fjärde Världen, 1990).

s. 97 Afgan-Pakistan sınırındaki Çingeneler (Fotoğraf: Steve Penners, Afgan Kadın Girişimi).

s. 100 Bir Dom erkeği (Williams, A., *The Dom of Jerusalem*. Larnaka: Dom Araştırma Merkezi, 2001).

s. 102 Mısır'da Çingene dansçılar (Hanna, N. S., *Die Ghajar*).

s. 103 Mısır'da bir Çingene dansçı (Hanna, N. S., *Die Ghajar*).

s. 107 W. R. Rishi, Bayan Gandhi ve Chandigargh Festivali delegeleriyle birlikte.

Resimler için gerekli izinler imkân dahilinde alınmıştır. Telif sahibiyle bağlantı kuramadığımız durumlar için özür dileriz.

Birinci Kısım

Hindistan'dan Çıkış

Giriş

Çingeneler Aslen Nerelidir?

Kimsin ve nereden geliyorsun ?
Neden kim olduğunu unuttun ? Ey sevgili!
Bu bitli Gorgio'lar sizlere pis ve yanlış adlar verdiler
Lubni ve Mugni gibi, Horasani ve Osmani gibi
oysa sen Hindistan Ana'nın unutulmuş çocuğusun, bugün Romni diye anılan Ramni'sin.
Aslında sen Nil'in, Fırat'ın ve Tuna'nın sularıyla karışarak akıp giden Ganj suyusun.

J. S. Pathania

Çingeneler Avrupa'da ve çeşitli yerlerde yaşayan, genellikle Hindistan'dan geldiği düşünülen bir halktır. Çoğu hâlâ birçok Çingenece lehçesinden birini konuşur. Geçmişte, hepsi değilse bile birçoğu ailesi, at arabası ve çadırıyla birlikte ve sonraları at arabasıyla çekilen seyyar eviyle dolaşarak göçebe bir yaşam tarzı sürdürdü. Sığır sahibi göçebelerden değildiler ve çeşitli işlerle uğraşıyorlardı. Bazıları ise yüzlerce yıl bir yeri mesken tuttular. Avrupa'da birçok devlet İkinci Dünya Savaşı'nın 1945 yılında sona ermesinden bu yana göçebe Çingeneleri yerleşik hayata geçirmeye çalışmaktadır.

Çingeneler birçok defa benden geçmişlerinin başlangıç evreleri hakkında bilgi istemişlerdir. Onlara hep bu öykünün etraflıca anlatıldığı kolay erişilebilir bir kaynak bulunmadığı yanıtını vermek zorunda kaldım. Artık böyle bir kaynak var.

Çingeneler: Hindistan'dan Akdeniz'e başlığıyla ilkin 1993 yılında yayınlanan ve Çingenece de dahil olmak üzere dokuz dile çevrilen kitabın elinizdeki bu hayli genişletilmiş yeni baskısında, önce Çingenelerin kökenini açıklamaya yönelik birçok kuram ele alınmaktadır. Ardından Av-

rupa'daki izleri Konstantinopolis'ten Thames Nehrine dek boydan boya sürülmekte, Ortadoğu'da kalan Hindistan kökenli göçebeler de değerlendirilmektedir. Son olarak, anavatan Hindistan ile kurulan yeni bağlar gözden geçirilmektedir.

Çingeneler Avrupa'ya ilk geldiklerinde anayurtları Hindistan'ın soluk bir anısını hâlâ muhafaza ediyorlardı. 1415 yılında büyük göçmen topluluklarının önünden İspanya'ya giden habercilerden biri kendisini "Hindistan'ın Saba Kontu Thomas"[1] olarak adlandırmıştı. İtalya'da ise yerel bir tarihçi tarafından Hindistan'dan göçmenlerin geldiği kaydedilmişti.[2] Buna karşın, yeni gelenlerin kökenine ilişkin birçok başka görüş tartışma konusu oldu. Bugün bile Çingenelerin Hindistan'dan hangi koşullarda ayrıldıkları konusunda kesin bir bilgimiz yoktur.

Çingeneler Batı Avrupa'da farklılıklarıyla göze çarptılar. İlk vakanüvislerin hepsi yeni gelenlerin esmerliğine dikkat çekmişti. 1417 yılından bir Magdeburg vakayinamesinde Çingene akrobatlardan "esmer ve korkunç" diye söz edilmekteydi.[3] Bir yıl sonra Fransız-Alman sınırındaki Colmar'da "şekilsiz ve esmer" diye nitelenen bir başka topluluk kayıtlara geçti.[4] Bu, sonra göreceğimiz gibi, az sayıda esmer çehrenin görüldüğü ve birçok tuhaf görüşün ortaya atıldığı bir dönemdi. Doğu Avrupa'da ise kimsenin Çingenelerin nereden geldiğiyle ilgilenmediği anlaşılıyor; ilgilendilerse bile, bu tartışmalara ilişkin hiçbir kayıt günümüze ulaşmamıştır.

Benim varsayımım, Çingene halkının 7. ve 10. yüzyıllar arasında Hindistan sınırları içinde değil, dışında ortaya çıktığı yönündedir. Çeşitli kabilelerden gelen Hintli göçmenler İran'da evlilik yoluyla birbirine karışmış, burada Dom (sonraları Rom) adı altında bir halkı oluşturmuş ve birçoğu daha sonra Avrupa'ya geçmişti. Günümüz Çingeneleri onların soyundan gelir.

Dolayısıyla bu genişletilmiş baskıda, Hindistan'dan batıya göç eden çeşitli topluluklar üzerine yaptığım araştırmanın büyük bölümünü yeniden yayınlıyorum. Çalışmamın ana kaynağını M. J. de Goeje'nin 1875 yılında Amsterdam'da verdiği bir konferans oluşturur. Bu konuşmanın metnini ele geçirmek kolay olmadığı gibi anlaşılması da zordur.[5] M. J. de Goeje'nin özgün Arapça ve Farsça kaynaklarına başvurdum. Genel bir bilgi edinmek isteyen okuyucu bu giriş bölümünün buradan sonrasını ileriki bir incelemeye bırakarak Birinci Bölüm'e geçmek isteyebilir.

14. yüzyılda Batı Avrupa'ya gelen topluluklar, yakın zamanda Küçük Mısır'dan -Yunanistan'da Epir yakınlarında bir bölge- geldiklerini söylüyorlardı. Bu durum, söz konusu yerin Mısır'la karıştırılmasıyla sonuç-

landı.[6] Çingenelerin göçü, Musa'nın önderliğindeki İsrailoğullarının göçüyle karıştırıldı. Hindistan bağlantısının unutulmasıyla birlikte, tarihçiler ve coğrafyacılar üç yüzyıl boyunca yeni bir köken kurgulamakla uğraştılar. Çoğu bu kabileyi, Eski Ahit'in ilk kitabı *Tekvin*'de yer alan ve dünya tarihi olarak değerlendirilen bir tarih içine oturtmayı denedi.

Öykülerden birinde, ilk Çingenenin, Havva'nın Adem'le ölümünden sonra çiftleşmesi sonucunda dünyaya geldiği kabul edilir. Böyle bir kişinin çocuğunun tufandan sağ çıkamayacağı kolaylıkla göz ardı ediliyordu.

Doktor ve filozof Agrippa 1530'da şöyle yazmıştı: "Mısır'la Etiyopya arasında bulunan bir bölgeden gelen bu halk [Çingeneler] Nuh'un oğlu Ham'ın oğlu Çus'un soyundandır ve hâlâ atalarının lanetinin izini taşır."[7]

Bununla birlikte Çingenelerin atalarının, Tekvin'de ileri sürüldüğü gibi, benzer uğraşlarından ötürü Tuval-Kayin ve üvey erkek kardeşi olduğunu düşünenler de olmuştur:

> Lemek iki kadınla evlendi. Birinin adı Âda, öbürünün ise Silla'ydı. Âda Yaval'ı doğurdu. Yaval sürü sahibi göçebelerin atasıydı. Kardeşinin adı Yuval'dı. Yuval lir ve ney çalanların atasıydı. Silla Tuval-Kayin'i doğurdu. Tuval-Kayin tunç ve demirden çeşitli kesici aletler yapardı.[8]

Bugün bile birçok sofu Hıristiyanın inandığı bir görüşe göre ise, Çingeneler, İbrahim'in ikinci karısı Ketura'dan (aslen Hagar adlı bir köledir) olan çocuklarının soyundan gelir. Keturah ona altı çocuk vermişti: Zimran, Yokşan, Medan, Midyan, Yişbak ve Şuah. Onların soyundan gelenler sonradan Mısır'dan ayrılacak olan İsrailoğullarına eşlik edeceklerdi. Zira Eski Ahit'te şöyle denir: "Daha pek çok kişi de onlarla birlikte gitti."[9]

Başka öykülerde Çingenelerin, tarihöncesinden bir halkın veya sonraları Hıristiyan serserilerle karışmış olan bir Yahudi ırkın soyundan geldiği söylenir. Türk işgali altındaki Balkanlar'da anlatılagelen bir öyküye göre ise ilk Çingene, Çen'le Gin adlı iki kardeşin birleşmesinden dünyaya gelmişti. Türkçedeki Çingene sözcüğü böyle açıklanabilir.[10]

Ne var ki, Çingenelerin etnik bir topluluk olarak varolduğuna inanmayanlar da bulunuyordu. Onlar tenlerinin rengini ceviz yağıyla koyulaştıran sıradan insanlardı. Başpiskopos Cajanus, Çingenelerin çocuklarının yüzünü siyaha boyamamaları için bir genelge yayınlamıştı.[11]

Birkaç bilim adamı tarafından Çingene dilinin Pencap ve Hindu dilleri gibi bazı kuzey Hindistan dilleriyle yakından ilgili olduğunun keşfedilmesi 1780 dolayını buldu.[12] Bu buluşun ardından Çingenelerin ha-

liyle Hindistan'dan göç ettiği varsayıldı ve fikir yürütme alanı daraldı. Alman Heinrich Grellman, 1783 yılında yayınlanan ve birçok dile çevrilerek yaygın olarak okunan bir kitabında, Çingenelerin etnik bir topluluk olduğu saptamasında bulunuyordu.[13]

20. yüzyıl başlarında Galler Çingeneleri tarafından konuşulan dile ilişkin kapsamlı bir dilbilgisi kitabı ve sözlük derleyen John Sampson, Çingenelerin Avrupa'ya gelişiyle ilgili basit bir açıklama getiriyordu. Bu, Çingeneceyle Hint dillerinin fonetik bakımdan karşılaştırılmasına dayanan bir açıklamaydı. Sampson'a göre, Dom adıyla bilinen bir kasttan gelen bir topluluk Hindistan'dan ayrılmış, İran'da ve Akdeniz kıyılarında bir süre geçirmişti.[14]

"Dom" sözcüğündeki "D" harfi dilin, Hint dillerine özgü bir biçimde yukarı dönük olarak telaffuz edildiği bir "d" çeşididir.

Çok sayıda Dom Ortadoğu'ya yerleşmişti ve bugüne dek Dom adıyla bilinegeldiler. Hindistan kaynaklı bir dil konuşurlar ve Avrupa'daki birçok Çingene kabilesiyle benzer bir yaşam tarzları vardır. Topluluğun diğer üyeleri Ermenistan'a geçmişti. Bunların Lom (ya da Bosha) adıyla tanınan bir bölümü yerleşik hayata geçti; asıl adlarının ilk harfi olan "D", Ermenicenin etkisi altında "L"ye dönüşmüştür. Geri kalanları ise Avrupa'ya geçmişler ve "D" harfi burada "R" halini almıştı (hâlâ dil yukarı dönük bir biçimde telaffuz ediliyordu!). Sonraları bu, bazı kabilelerde bu gırtlaksıl bir sese dönüştü; bunlar da Romlar, yani Avrupa Çingeneleridir.

Çingenelerin Batı'ya yönelmeden önce Hindistan'ın hangi bölgesinde yaşadıkları, Çingene Kültürü Derneği'nde John Sampson'la meslektaşları arasında çokça tartışılan bir konu oldu. Bu tartışma zaman zaman hayli kızışmış olsa da başlı başına "Dom kuramı"na karşı çıkan pek olmamıştı.

Çingeneler arasında etnik bilincin 1945 yılından itibaren artmasıyla birlikte Sampson'un, Rom adını görece düşük bir kasttan türetmesine ilişkin kuşkular dile getirilir oldu. Sanskrit dilindeki *Ramta* (gezgin) örneği gibi Hint Dom'undan farklı etimolojiler önerildi. Kendisi de Çingene kökenli olan Texaslı dilbilim uzmanı Dr. Ian Hancock, yakın zamanda Dom-Lom-Rom ilişkisine kuşkuyla yaklaşmıştır.[15]

Son yıllarda tüm belgesel malzemenin yeniden yorumlanması, Racput diye anılan bir kuramın ortaya atılmasına yol açtı. Bu kuram ilkin Letonyalı Çingene Dr. Jan Kochanowski'nin ve Hintli dilbilimci W. R. Rishi'nin yazılarında ileri sürüldü.[16] Rishi, Prithviraj Chauhan'ın Racput kabilelerini, Müslüman işgalci Muhammed Guri'yle savaşmak üzere bir birlik halinde örgütlemesini anlatır. 1192'de Racputlar yenilgiye uğradı. Ris-

hi'nin yazdığına göre, "Prithviraj'ın yenilgiye uğrayan ordusu üç gruba dağıldı. Kendisini Romane Chave (tanrı Rama'nın çocukları) olarak adlandıran üçüncü grup Afganistan üzerinden Avrupa'ya doğru yola çıktı."

Bu Racput göçmenlerine, orduya bağlı başka birçok topluluktan ayı oynatıcıları ve çömlekçilerin yanı sıra demirci, astrolog, çalgıcı gibi kadın ve erkekler katılmıştı.

Bu görüşün Dr. Hancock tarafından öne sürülen bir diğer yorumuna göre, göçmenler yenilgiye uğramış askerlerden değil, savaştan galip çıkmış bir ordunun üyelerinden oluşuyordu. Dr. Hancock ayrıca göçü yüzyıl kadar öncesine tarihlendiriyordu. Savaşçı Hintli kastın (Kshatrias) aslında savaşmadığını, başkalarını kendi adına savaşmaları için örgütlediğini yazıyordu. Demek ki, Hindistan'ın hükümdarları, Müslüman işgalcilerle, özellikle de Gazneli Mahmud'un ordusuyla savaşmak üzere çeşitli etnik topluluklardan birlikler oluşturmuştu. 1015'de muzaffer Hint birlikleri –ilk Çingeneler- Mahmud'un yenilgiye uğrayarak batıya çekilen askerlerinin peşi sıra gittiler ve 1300 dolayında güneydoğu Avrupa içlerine girdiler. Dr. Hancock, 2003 yılında Çingeneler konusunda İstanbul'da düzenlenen bir seminerde sunduğu bildiride, "bunun daha başından itibaren karışık bir halk olduğuna ve sözü edilen dönemde etnik kökenden çok uğraşlarına göre tanımlandığına" ilişkin sağlam inancını ortaya koyuyordu.[17] Genç araştırmacı Adrian Marsh da, Çingenelerin askeri bir güçten ortaya çıktıkları yönünde bir kuram geliştirmektedir. Onun örneğinde bu, Anadolu'da çekirdeğini Sindhi askerlerinin oluşturduğu bir askeri güçtür.

Başka kuramlar da geliştirilmiştir. Çingenelerin bir ulus haline gelmelerinin Hindistan dışında gerçekleştiği, Hindistan'a daha sonra gittikleri ve sonunda buradan göç ettikleri ileri sürülmüştür.[18] Robert Moreau tarafından tuhaf bir kuram öne sürülmüştür. Buna göre Çingene halkı, Timurlenk tarafından Semerkant yakınlarındaki bir temerküz kampında köle olarak tutulan çeşitli kabilelerin birbirine karışmasından ortaya çıkmıştı.[19] Yakın zamanda Balkanlar'da Mısırlı diye anılan bir topluluğun önayak olduğu bir siyasal hareket, kabilelerinin kökenine ilişkin yine farklı bir açıklama getirmiştir. Atalarının İsa'dan 400 yıl önce Mısır'dan Yunanistan'a göç ettiklerini ve Küçük Mısır diye anılan bir bölgeyi kurduklarını ileri sürerler. Buradan Makedonya ve Kosova'ya göç etmişlerdi. Konuştukları dil Çingenece değildir ve kendilerini aynı bölgelerde yaşayan Çingenelerden ayrı bir topluluk olarak görürler.

Bu öyküde doğruluk payı olduğu takdirde, 15. yüzyılda batı Avrupa'ya gelen ilk göçebe toplulukların hiç değilse gerçekten Çingene olup

olmadıklarının değerlendirilmesi gerekir. Küçük Mısır'dan geldiklerini söylüyorlardı ama elimizde bu sözlerine ilişkin herhangi bir belge yoktur. Aynı yüzyılın sonunda çıkan katı bir kanun yüzünden doğuya sürülmüş olabilirler ve yerlerini Hint kökenli sanayi göçerleri almış olabilir.

Hint kökeninin yadsınması

Sonuçta, günümüzde Batı Avrupa'da kuşkucu bilim adamlarından oluşan küçük bir çevre, bazı Orta Çağ düşüncelerine geri dönmüş ve Çingeneleri toplumsal bakımdan dışlanmış Avrupalılar olarak değerlendirmeyi yeğleyerek Hindistan'ın anavatan olarak görüldüğü bir düşünceyi yadsımıştır. Birçok ülkede kendi dilbilgisi ve sesbilgisi dizgesine sahip yetkin bir dil olarak korunan Çingeneceyi ve doğu Avrupa'da yaşayan büyük Çingene topluluklarını yadsımak çoğunun işine gelir.

Bu bilim adamlarından biri olan Hollandalı Wim Willems Çingenelerin hiç değilse varolduklarını kabul eder:[20]

> [Çingene] olarak anılan... kişi ve toplulukların günümüzde de uğradıkları zulmün başlı başına tarihi, gerçekten varoldukları konusunda kuşkuya yer bırakmayacak denli yeterlidir.

Ne var ki Willems, 18. yüzyıl sonlarında çokça okunan Grellman'ın, "daha önce hiç olmadığı gibi bir Çingene kimliği kurguladığını" ileri sürer.

Hollanda'da da Luc Lucassen, 1800-1900 yılları arasındaki dönemde Kalderaş, Lovara, Ursari ve Sinti kabilelerinin birer topluluk halinde ortaya çıkışının aslında halkın genelinden farklı olmalarından değil, farklı olarak sınıflandırılmalarından kaynaklandığını ileri sürer. Bir kitabında, 19. yüzyıl sonlarına doğru Hollanda'ya gelmiş olan üç göçebe topluluğunu ele alır. Bunların yetkililerce, Çingene olduklarından değil, Hollanda'ya 15. yüzyılda gelmiş ve Çingene olarak adlandırılmış göçebelere benzerliklerinden ötürü Çingene (*Zigeuners*) diye adlandırıldıklarını öne sürer. Bu topluluklar Bosnalı ve Piedmonteseli hayvan terbiyecilerinden ve kalaycı Kalderaşlardan oluşmaktaydı.[21] Adı geçen ikinci grup, başka ülkelere de gitmiş ve İngiltere'de çağdaş bilim insanları, Çingenece olduğu kuşku götürmeyen dillerini kaydetme zahmetinde bulunmuşlardı.[22]

Lucassen, "Çingenelerin ayrı bir ırk olduğu görüşünün İngiliz antropolog ve toplumbilimcileri tarafından yadsındığı" iddiasında da bulunur. Bunu söylerken özellikle İngiltere'de Hertfordshire'da bir idari gö-

Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingeneler, 1885.

revde bulunmuş ve ilk yapıtlarında burada tanıştığı aileleri temel almış olan antropolog Judith Okeley'i kasteder. Yerel İngiliz halkıyla büyük ölçüde evlilik yoluyla karıştıkları ve sonuçta tıpatıp Hintli gibi görünmedikleri anlaşılıyor. Ayrıca konuştukları dil, Çingenece değil, bu dilden birtakım sözcükler içeren bir çeşit İngilizceydi. Dr. Okeley buna dayanarak belki de tüm İngiliz ve Gal Çingenelerinin kökeninin yerel olduğunu düşünmüştü. Ataları Avrupa kıtasında bulundukları sırada bazı Hintli tüccarlarla karşılaşmış ve biraz Çingenece öğrenmiş olabilirlerdi. Judith Okeley, "Mısırlı" diye anılan toplulukların daha çok vatandaşlık hak-

larından yoksun bırakılmış yerli halktan oluşmuş olabileceğini ileri sürer. Bu durumda, yabancı bir terminolojiyi, ikinci bir gizli "dili" (Avrupa'da birçok ulusal sınırı aşmış olan kreol ya da picin) kısmen benimsemiş olabilirlerdi. Büyülü ve gizemli bir terminolojiyle bağdaşan falcılık ve eğlence sanatı gibi bazı başka uğraşlardan yararlanmış olabilirlerdi.[23]

Son olarak Çingenecenin, sözcük dağarcığı temelde büyük ölçüde Hintçe kökenli olsa da, bir Avrupa dili olduğunu ileri süren dilbilimci Paul Wexler'i anmadan geçmemeliyim.[24] Ne var ki, bilim adamlarının büyük çoğunluğu, Çingenelerin Hint kökenli olduğu kuramına bağlı kalır.

Önümüzdeki sayfalarda Hindistan'dan yola çıkan çok sayıda çeşitli halkın İran üzerinden batıya ve Akdeniz kıyılarına göçünü anlatacağım. Zamanında, Avrupa Çingenelerinin Hindistan'da bir topluluktan geldiği ve tek bir kitle halinde batıya göç ettiği varsayıldı. Önce de dile getirdiğim kişisel görüşüme göre, çeşitli kabilelerden gelen Hintli göçmenler İran'da bulundukları sırada evlilik yoluyla birbirlerine karışmışlar ve burada Dom diye adlandırdıkları bir halkı oluşturmuşlardı. Büyük bölümü daha sonra Avrupa'ya göç etti; günümüz Çingeneleri onların soyundan gelir.

Bu insanların nasıl olup da Hindistan'dan ayrılıp Avrupa'ya yöneldiğini de ele alacağım. Çingenelerin tarihinin ilk evrelerini anlatmak, yalnızca bazı parçaları eksik olan değil, bazı yersiz parçaları da içeren bir bilmeceyi çözmeye benzer. Dolayısıyla, Hindistan'dan batıya göç eden topluluklara ve bugün Ortadoğu'da Çingenelerle akraba olan birtakım kabilelere ilişkin kayıtların bir araya getirilmesi gerekiyor. Çağın olaylarının ne gibi sonuçlar doğurmuş olabileceği üzerine düşünebilir, Çingeneceyi kanıt olarak ele alabilir ve son olarak da, Avrupa'ya gelen ilk Çingenelere ilişkin bilgileri değerlendirebiliriz.

Birinci Bölüm

Hindistan'dan İran'a: 224-642

Göçmen işçiler

İnsanlar göç etmeden önce itici ve çekici diye nitelenebilecek etkenlere gerek duyarlar. Yani, bildiğiniz bir yeri terk etmenin ve başka bir ülkenin sizi çekmesinin ardında bir neden olmalıdır. Örneğimizdeki "itici" etken, güneye doğru genişlemeye çalışan ama çoğu zaman kendi aralarında çatışan birçok küçük krallığın bulunduğu kuzeybatı Hindistan'daki süregen değişim ve kargaşa ortamıydı. Bu bölge aynı zamanda, önce "Ak" diye nitelenen Hunların, sonra Arapların ve son olarak da, ikincisi (Muhammed Guri'nin önderliğindeki) kuzey Hindistan'a büyük ölçüde egemen olmak üzere kalan iki Türk topluluğunun istilalarına maruz kaldı.

Hindistan'ın Persler tarafından fethedilmesi ilk "çekici" etkendi. M.S. 3. yüzyılda İran Şahı Ardaşir (224-41 yılları arasında hüküm sürdü) kuzey Hindistan'ı (günümüzde Pakistan) fethetti ve Pers devletinin ya da günümüzdeki adıyla İran'ın bir sömürgesi haline getirdi. Bunun sonuçlarından biri, insanların çalışmak üzere Hindistan'dan İran'a gitmesi oldu; tıpkı bu yüzyılda daha iyi bir hayat arayışıyla eski sömürgelerden İngiltere, Fransa veya başka bir yere gidilmesi gibi. Bu insanlar İndus Nehrini çevreleyen bir bölgeden gelmekle birlikte, ozan Pathania'nın da yazdığı

İran Sasani Şahları

I. Ardaşir	224-41
I. Şapur	241-72
I. Hürmüz	272-3
V. Behram (Gur)	420-38

gibi, beraberlerinde İndus'tan Ganj ve ötesine uzanan engin toprakların geleneklerini de getirdiler.

Hindistan'dan göçe ilişkin güvenilir en erken tarih M.S. 241-72'dir. Bu dönemde I. Şapur tarafından Şuster Barajı'nda çalıştırılmak üzere Kabil'den işçiler getirtilmişti.[1] Eşleriyle birlikte gelmedikleri anlaşıldığına göre, günümüz Çingenelerinin ataları arasında olmaları mümkün değildir. Yine de bu olgu, imparatorluk hizmetinde bedenen yorucu olsa da iyi ücretli bir işin cazip görüldüğünü gösteriyordu.

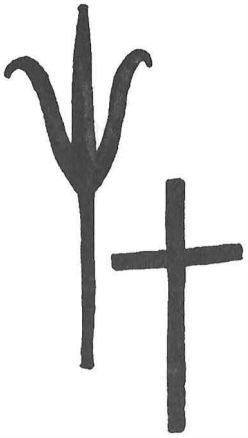
Hindistan'dan her çeşit insan gelmişti; tarım işçileri, çobanlar, paralı askerler ve saray muhafızları, çalgıcılar, muhasebeciler ve tüccarlar. Hepsi de İran'da varlıklı bir yaşama ilişkin hikâyeler dinlemişti ve burada daha iyi fırsatlara sahip olacağı düşüncesindeydi. İran ise, özellikle bir İranlıdan daha ucuza çalıştırılabildikleri sürece, becerilerinden yararlanmaya hazırdı. Tüm bu topluluklara ilişkin yazılı kaynaklar mevcut olmakla birlikte, Avrupa'ya gitmek üzere İran'dan geçen ancak bu seyirlerine ilişkin hiçbir belge bırakmamış olan başka topluluklar da vardı. Başka bir güzergâhın izlenmiş olması mümkün olmadığına göre, Hindistan'dan Avrupa'ya giden bu insanların Ortadoğu'dan geçmiş olmaları gerektiğini biliyoruz (bkz. sayfa 51'deki harita).

Çeşitli Hintli topluluklar, benzer bir dil konuştukları ve Hinduizm gibi ortak bir dine sahip oldukları için, toplumsal bakımdan birbirleriyle karıştılar; asıl önemlisi, karşılıklı kız ve oğullarını evlendirdiler. Bunun nedenlerinden biri de, İranlıların, çocuklarının daha koyu tenli Hintlilerle evlenmesine rıza göstermemesiydi. Böylelikle, yeni bir etnik topluluk ortaya çıkacak ve kendisini "Dom" diye adlandıracaktı. Asıl anlamı "erkek" demek olan bu sözcük, günümüzde Hindistan'ın bazı bölgelerinde yalnızca kastlardan birisine işaret eder. Bu sözcükteki "d" harfi dilin yukarı kıvrılmasıyla telaffuz ediliyordu. Zamanla bu "d", "r"ye dönüştü ve Avrupa'da çoğu Çingenenin Çingenecede kendisine verdiği ad olan "Rom" halini aldı. Ortadoğu'da hâlâ Dom diye anılan ve Avrupa Çingeneleriyle akraba olan kabilelerin bulunduğunu görüyoruz.

İranlılar bu dönemde Zerdüşt dinine bağlı olsalar da Hindistan'dan yeni gelenler toplumun kıyısında kaldıkları için dinlerini değiştirmeleri yönünde bir girişimde bulunmadılar. Bu insanlar Bizans Yunanistanı'nda Hıristiyanlıkla ve sonraları İslamiyetle ilişkiye geçinceye değin Hint dinine bağlı kalmış olabilirler. Avrupalı Çingenelerin bazı göreneklerinin kökü Hindistan'a dayanıyor olabilir. Örneğin, ölen kişiye ait eşyaların yakılması ya da ezilmesi, ki batı Avrupa'da buna at arabasıyla çekilen seyyar ev de dahildi, bu göreneklerin en bilinenidir. Hint tanrıları, ya da da-

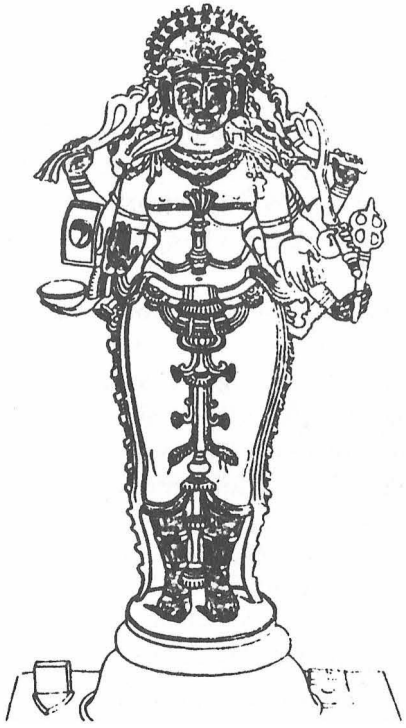

त्रिशूल

Üst sol köşe
Şiva'da bedenleşmiş Tanrı.

Üst sağ köşe
Şiva'nın simgesi üç çatallı "trishul".

Alt sol köşe
Zenci tanrıça Kali.

ha kesin bir deyişle Tanrının bedenleşmiş halleri, Çingenelerin belleğinden silinmemişti.

Hindistan'da Şiva elindeki yaba veya "Trishul" ile ayırt edilir. Çingeneler Hıristiyanlık haçıyla karşılaştıklarında, bu simgeyi tanımlamakta yine *trushul* sözcüğünü kullandılar.

Tanrının zenci tanrıça Kali'de bedenleşmesi yaygındı. Polonya'da ve Avrupa'nın çeşitli yerlerinde ve sonraları Fransa'da, ST Sara at Saintes Maries de la Mer'de, Çingeneler onu esmer Meryem Ana heykellerinde yeniden yarattılar. En yakın ırmağın ziyaret edildiği İlkbahar Festivali Baisakhi kutlaması, Makedonya'daki bazı Çingene toplulukları tarafından günümüze değin sürdürülmüştür.

Çingenelerin dillerine aldıkları sözcükler de Hindistan'dan Avrupa'ya giderken izledikleri güzergâha ilişkin bir ipucu verir. Engin Pers İmparatorluğu topraklarında konuşulan Farsçadan ve diğer dillerden birçok sözcük geçmiştir. *Khangeri* (önceleri "kule", sonraları "kilise" anlamında kullanılmıştır) ve *tover* (balta) örnek olarak verilebilir.

Şah'ın çalgıcıları

İkinci sırada çalgıcılar geliyordu. Öykünün (aşağıda aktardığım) üç farklı yorumu bulunsa da, 420-38 yılları arasında İran'ı yönetmiş olan Şah Behram Gur'un Hindistan'dan İran'a bazı çalgıcı ve dansçıları getirttiği bilinen bir gerçektir. Bu çalgıcıların becerilerine, eşlerinden birisinin ikincil bir Hint kralı olan babasının sarayında tanık olması öyküyü daha inandırıcı kılar. Okuyucu tüm öyküleri okuyup hangisinin gerçeğe en yakın olduğuna karar vermek isteyebilir.

Bu olaydan beşyüz yıl sonra, 950'de Arap tarihçi Hamza şöyle yazmıştı:

> Tebaasına karşı son derece gözetici olan Behram, günün yarısını dinlenme, yeme içme ve eğlenceye ayırmalarını istiyordu. Bir gün tebaasından birisini müzik dinlemeksizin içerken görmek onu çok şaşırttı. Krala imparatorlukta çok az sayıda çalgıcı bulunduğu ve hizmetlerinin bedelinin had safhaya ulaşmış olduğu açıklaması yapıldı. İyi yürekli Şah Hindistan Kralı'na yazarak kendisine on iki bin Zott çalgıcısı göndermesini istedi ve bunları imparatorluğunun çeşitli kentlerine dağıttı.[2]

Farsça bir tarih kitabında da benzer bir öykü anlatılır.

Behram Gur imparatorluğun mali durumunun, vergilerde kısıntı ya-

pabilecek ve halkına işten çok eğlenceye zaman ayırmalarını söyleyebilecek kadar iyi olduğu kanısındaydı.

> Bir akşamüstü av köşkünden dönmekte olan kral, tebaasından bir grup insanın, günbatımıyla birlikte çimlere oturmuş içki içmekte olduğunu gördü. Müzik dinlemedikleri için onları payladı. Zira, müzik ruhun gıdasıdır. Dediler ki: Kralım, 100 dirheme bir çalgıcı aradık ama bir tane bile bulamadık. Bunun üzerine Behram şöyle dedi: Size bir çalgıcı bulacağız. Bir yazmandan Hintli Şankalat'a sarayındaki en yetenekli çalgıcılardan ve iyi şarkıcılardan dörtbinini göndermesini yazmasını istedi. Şankalat denileni yaptı ve Behram onları imparatorluğunun her yerine gönderdi ve halkından onlara iş vermesini, müzikleriyle eğlenmesini ve hakları olan parayı ödemesini istedi. İşte, flüt ve lavta çalmakta usta olan esmer Luriler onların soyundan gelir.[3]

Bu öykünün yer aldığı özgün kitap kaybolmadan önce El-Tha'alibi tarafından Arapçaya çevrilmiş ve Pers krallarının tarihi kitabına dahil edilmişti. Arapça metin 16. sayfadadır.

Bir süre sonra, 1011 yılında İranlı ozan Firdevsi *Şahname* adlı kitabında bu öyküye yeni bir yorum getirdi. Farsça metin 17. sayfadadır. Şahın bu çalgıcılardan ücretsiz çalmalarını beklemesini akılcı bulmayabilirsiniz:

Tüm yerel yöneticileri Şah'a, yoksulların, zenginlerin müzik eşliğinde şarap içmesinden ve müziksiz içmek zorunda kalan kendilerini ise küçük görmesinden yakındığını bildirmişti.

> Şah bir hecinle Şengil'e gönderdiği mektupta şöyle diyordu: Lavta çalmakta usta kadın erkek on bin Luri seç. Luri'ler geldiğinde Şah onları ağırladı ve her birisine, çiftçilik yapmalarını istediği için, birer öküz ve eşek verdi. Ardından, bu öküz ve eşeklerle toprağı işlemeleri beklendiği için, on bin eşeğe yüklenmiş mısır verdi. Mısırı tohum olarak kullanıp ekin yetiştirecekler ve yoksullar için bedava müzik yapacaklardı. Luri'ler gidip öküzleri ve mısırı yediler. Yıl sonunda ise yanakları solmuş olarak geri döndüler. Şah onlara şöyle dedi: Mısır tohumlarını boşa vermemeliydiniz. Artık yalnızca eşekleriniz var. Tüm eşyalarınızı eşeklere yükleyin, çalgılarınızı alın ve mısır püskülünden tel geçirin. Bu Luri'ler bugün bile geçinmenin bir yolunu arayarak dünyayı dolaşırlar; kurdun köpeğin yanı başında yatar, hayatlarını gece gündüz çalıp çırparak yollarda geçirirler.[4]

ما جرى عليه امره بعد منصرفه

لما عاود بهرام مستقر ملكه بالمدائن والجد مساعده والسعد محالفه والدنيا تحت امره والدهر طوع يده عاد لعادته فى اجتناء ثمار المسرات وافتراع ابكار اللذات وعتم وخفض المرازبة والاعيان بالعطايا والقطع والولايات والاقطاعات وسوغ الرعايا خراج سبع سنين واحب لهم ما احب لنفسه فامرهم بالاقبال على الشرب وتزجية الايام باللهو وقال من كان منكم قاصر المال عن اعطاء العزى والقصف حقهما فعلق النظر بما يفرحه لشأنه ويعينه على اطابة عيشه وتدعيم اوقاته وعليه رفض الحشمة فى مسألتى واحسان الظن بجودى وشفقتى فسرع الناس لملاهيهم وملاذهم واشتغلوا بخلع العذار فى معاقرة العقار والتغزل بتفاح الخدود ورمان النهود وسماع الاغانى ومصاحفة الامانى على سُرُر الامن وفُرُش اليمن وفى لباس الدعة والسعة حتى خلت الاسواق

وغاب الصناع وتبطل الزراع وبطلت المصالح والعمارات وانقطع الجلب والتجارات فحمدت امر بهرام فنودى فى الناس الا عودوا الى مكاسبكم وأقبلوا على معايشكم من لدن تنفس الصبح الى زوال الشمس ثم اشتغلوا بمجالس الانس لتكونوا كل يوم جامعين بين الكسب والشرب وبين السعى والرعى فامتثلوا الامر حتى عادت الامور الى سنن الصواب واعتدلت بعد الاعوجاج والاضطراب ثم ان بهرام مر فى عشية يوم عند رجوعه من متصيده بقوم من الشوقة يشربون على خضرة الزرع وصفرة الشمس فانكر عليهم الاخلال بالسماع الذى هو روح الارواح فقالوا ايها الملك قد طلبنا الموم مطربًا بمائة درهم فعز واعوز فقال بهرام سننظر لكم ثم امر بمكاتبة شكلت الهند فى انفاذ اربعة آلاف من حذاق المطربين واعيان المغنين الى حضرته ففعل فرقهم بهرام فى ممالكه وامر الرعايا باستخدامهم والاستماع بهم وقضاء حقوقهم فمن تسلم هؤلاء اللوريون السودان الذين لم تخلص بالنفخ فى المزامير ونقر العيدان

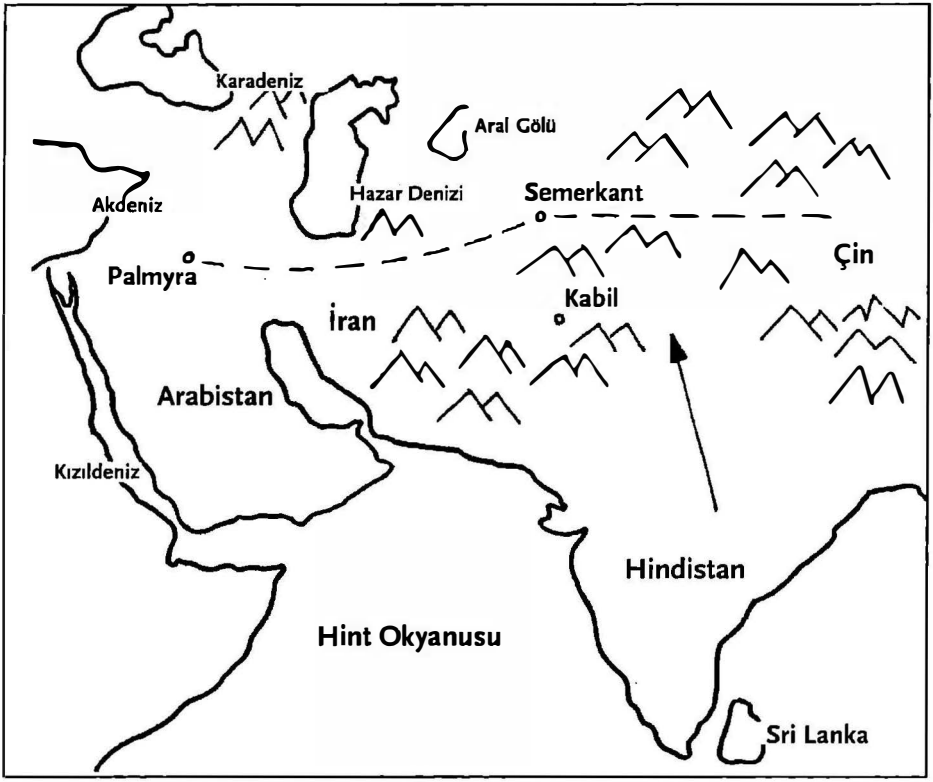
"Behram Hindistan'dan döndükten sonra neler oldu" - El-Tha'alibi tarafından yazılan Arapça metin.

خواندن بهرام گور لوریان[14] را از هندوستان

وزان پس بهر موبدی نامه کرد — کسی را که درویش بد جامه کرد
بپرسیدشان گفت بیرنج کیست — بهرجای درویش و بی گنج کیست
زکار جهان یکسر آگه کنید — دلم را سوی روشنی ره کنید ۲۵۴۵
بیامدش پاسخ زهر موبدی — زهر نامداری و هر بخردی
که آباد بینم روی زمین — بهر جای پیوسته گشت ۱ آفرین
مگر مرد درویش کز شهریار — بنالد همی وز بد روزگار
که چون می گسارد توانگر همی — بسر برز گل دارد افسر همی
برآواز رامشگران می خورد ۲ — چو ما مردمان را بکس نشمرد ۲۵۵۰
تهیدست بیرود و گل می خورند ۱ — توانگر همان جان و دل پرورند ۰
بخندید ازان نامه بسیار شاه — همونی بر افگند پویان براه
بنزدیک شنگل فرستاد کس — چنین گفت کای شاه فریادرس
ازان لوریان بر گزین ده هزار — نرو ماده بر زخم بربط سوار ۱
چو لوری بیامد بنزدیک شاه — بفرمود تا بر گشادند راه ۲۵۵۵
بهر یک یکی گاو داد و خری — ز لوری همی ساخت برزیگری
همان نیز خروار گندم هزار — بدیشان سپرد آنکه بد پایکار
بدان تا بورزد بگاو و بخر — ز گندم کند تخم و آرد ببر
کند پیش درویش رامشگری — ورا رایگانی کند کهتری
بشد لوری و گاو و گندم بخورد — بیامد سر ساله ۷ رخساره زرد ۲۵۶۰
بدو گفت شاه این نه کارتو بود — پرا گندن تخم وکشت و درود
خری ماند اکنون بنه بر نهید — بسازید رود و بریشم دهید ۸
کنون لوری از پاك گفتار اوی — همی گردد اندر جهان چاره جوی
سگ و گرگ همسایه و هامراه — بدزدی شبو روز پویان ۱ براه

Behram Gur'un çalgıcıları - Firdevsi'nin *Şahname* adlı kitabından Farsça bir metin.

Bu lavtacıların bir kısmı İran'da kalacak ve o günlerde profesyonel çalgıcılar arasında âdet olduğu üzere çocuklarına bu çalgıyı çalmayı öğreteceklerdi. Onların soyundan gelenlerin bir bölümünün sonraları Avrupa'ya gittiği varsayılabilir. Müzik, Çingenelerin burada ustalıklarıyla bilindikleri uğraşlardandır. Manitas de Plata, Django Reinhardt ve Gypsy Kings gibi gitaristler büyük ün kazanmışlardır. Doğu Avrupa'da ise Çingenelerin gadulka ve rebek gibi lavtaya daha yakın telli sazlar çaldıklarını görüyoruz.

İpek Yolu.

Vardo'nun öyküsü

Çingenelerin Hindistan'da göçebe bir yaşam tarzı sürdüren ataları, köyden köye dolaşırken tüm eşyalarını pekâlâ elle veya öküz tarafından çekilen bir yük arabasına yüklüyor olabilirlerdi. Ne var ki, dağ geçitlerini aşarak İran'a yaptıkları zorlu yolculuk sırasında katır ve eşek sırtından yararlanmak üzere bu yük arabalarından vazgeçeceklerdi.

Yük arabalarını Hindistan'da bırakarak (vardıysa) İran'a gelen yeni göçmenler Alani adıyla bilinen büyük bir göçebe topluluğuyla karşılaştılar.[5]

Alani'ler aileleriyle birlikte kuzey İran ve Kafkaslar'da dolaşıyor, tüccarlık ve zanaatçılık yapıyor ve kendi dillerinde "ordon" denilen üstü kapalı bir yük arabası kullanıyordu. Üstü kapalı bu arabayı görmek, Hindistan'dan yeni gelenlere ya ailelerinin Hindistan'dayken kullandığı yük

arabalarını hatırlattı ya da, bu anı belleklerden silindiyse, bunun iyi bir fikir olduğunu düşünerek hem bu aracı hem de adını benimsediler. Bu araç İngiltere'de Çingeneler arasında, çok azı artık bir at tarafından çekilen yük arabasıyla dolaşıyor olsa da, "vardo" adıyla hâlâ varlık gösterir.

Ev eşyası, çeşitli mallar ve küçük çocukların taşınmasında yararlandıkları bu yük arabaları geceleri ise altında uyuyan kadın ve çocuklar için kötü hava koşullarından bir nebze olsun korunma imkânı sağlıyordu. Diğer göçebe topluluklar siyah çadırlarda yaşarken, köylüler, yakın zamana değin Romanya ve Macaristan'da da örnekleri görülen çatısı samandan tek gözlü konutlar inşa ediyorlardı.

Alanilerin tarihçiler açısından önemi, 640 dolayında Çingenelerden önce Ortadoğu'dan ayrılıp Avrupa'ya göç etmiş olmalarından kaynaklanır. Demek ki ilk Çingeneler, "ordon" sözcüğünü ve düşüncesini benimsediklerine göre, kuzey İran'a 640 yılı öncesinde ulaşmış olmalıdırlar. Tek bir sözcük bile tarih hakkında çok bilgilendirici olabiliyor.

İpek Yolu

Birçok okuyucu Çin'den Ortadoğu'ya uzanan yaklaşık 6.500 kilometre uzunluğundaki İpek Yolu'nu duymuş olmalıdır. Bu yol Çin'den birçok şeyin yanı sıra ipek taşıyan ve başka mallarla dönen tüccarlar tarafından kullanılıyordu. Bazı yazarlar Çingenelerin batıya yolculukları sırasında İpek Yolu'nu izlemiş olabileceklerini düşünürler. Aslında, Amu Derya Nehri'ni ve Pamir Dağları'nı geçerek Akdeniz kıyılarına ve Mısır'a uzanan batı Çin çıkışlı tek bir yol yoktu. Bunun yerine, tüccarların yalnızca ipek değil, tuz, ağaç, yeşim ve diğer malları taşıdıkları bir yollar ağı mevcuttu. İpek Yolu terimi 19. yüzyıl gibi geç bir zamanda Baron Ferdinand von Richthofen tarafından icat edildi. Bu yol, tüccarların daha güvenli olan deniz yollarını kullanmaya başlamalarıyla birlikte 9. yüzyılda bir ticaret güzergâhı olmaktan çıkmıştı.

Haritada, Hindistan'dan kuzeye yönelen ve Çingenelerin geçmiş olabileceği ipek yollarından birine bağlanan bir yol görülmektedir. Yine de, bazı görüşlere göre bu yolun, ardılları Ortadoğu'da kalmış olan Dom'lar tarafından kullanılmış olması daha olasıdır.

İkinci Bölüm

Arap Egemenliği Dönemi: 642 - y. 900

633-641 yılları arasında İran, tüm dikkatleri daha sonra doğuda Hindistan'a yönelecek olan Araplar tarafından fethedildi.

Zott'lar

"Zott", Arapların İran'ın fethinden sonra Hindistan'ı işgal ettiklerinde karşılaştıkları Hintlilere verdikleri bir isimdir. Zira, karşılarına çıkan ilk Hintliler Zott (Jat diye de telaffuz edilir) kastından gelmekteydiler. Zott terimini, Arap kayıtlarında Zott adıyla anılan ve başka bir kast veya kabile adının belirtilmediği toplulukların yanı sıra Araplar tarafından Ortadoğu'ya getirilmiş olan Hintliler karşılığında kullanacağım.

Arap tarihçi ve coğrafyacılar tarihin erken bir döneminde Bahreyn'de yaşayan ve Kızıldeniz üzerinden Hindistan'la ticaret yapan Zott tacirlerden söz ederler. En az iki köyde yerleşik hayata geçmiş köylü Zott'lar da bulunuyordu ve bu köylerden biri Araplar tarafından Haumat-al-Zott diye adlandırılmıştı. Ancak, evlilik yoluyla yerel halka karıştıkları anlaşılıyor.[1] Bu iki grup da Avrupa'ya gidenler arasında yer almayacaktı.

Arapça metinlerde Zott adlı bir topluluk daha geçer. Bunlar, Mezopotamya'da Arap kabilesi Tamimlerin yanında savaşan ve aralarında muhtemelen madeni silah yapanların da bulunduğu paralı askerlerdi. Tamimler Arabistan'ı, Arapların başına geçen Muhammed ve ardıllarının İran da dahil olmak üzere komşu bölgeleri işgalinden önce terk edip kuzeye göç etmişlerdi. İşgalci Araplarla birleşen bu Zott'lar muhtemelen İran ordusunda ikinci sınıf vatandaş uygulaması gören paralı askerlerdi. İran'ın yenileceği anlaşıldığında saf değiştirerek Araplarla birlikte savaşmışlardı. İran'ın fethinden sonra Basra'ya yerleşen bu askerler pekâlâ Hindistan'dan gelen başka göçmenlerin kızlarıyla evlenmiş olabilirler.[2]

Dördüncü Zott topluluğu İran'a yerleşeli çok olmuştu; bazıları saray muhafızı olarak hizmet verirken bazıları da kraliyet yazmanıydı. Sayabi-

galar adıyla bilinen diğer Hintli yazmanlar gibi muhtemelen tek tek bu göreve getirilmişlerdi. Zott'lar ve Sayabigalar daha sonra yeni Arap hükümdarlarının hizmetinde çalışmak üzere yeni kurulan Basra kentine geldilerse de Şah'a hizmet ettikleri için güvenilmez bulunarak Antiokheia'ya sürüldüler; artık bir toplumsal grup olmaktan çıkmışlardı.[3] Avrupa'ya gitmedikleri kesin gibidir. Zira, ilk Çingene göçmenlerin okur yazar olduğuna ilişkin hiçbir kanıt bulunmadığı gibi, Sanskrit dilinde ve Farsça okuyup yazabilen ebeveynlerin çocuklarını hiç değilse fatihlerin dili olan Arapça öğrenmeye özendirmeleri beklenebilir. Son yüzyılda İran'ın başına yine bir şah geçtiğinde yabancıları istihdam etme geleneği sürdürülmüş, şahın mali ve diğer kayıtları bu kez Yahudiler ve Ermeniler tarafından tutulmuştu.

Özerkleşen bir devlet

Arap İmparatorluğu'nda Hintgöçmenlerden oluşan kısa ömürlü, özerk bir topluluğun ortaya çıkması şöyle gerçekleşti: Araplar çok sayıda Hintliyi zorla Ortadoğu'ya getirmiş ve Dicle Nehri kıyılarındaki bataklık bölgede toprağı işlemeleri için birkaçbin yaban sığırıyla birlikte iskân etmişti. Bu Hintliler zamanla sayıca o denli artıp güç kazandılar ki yaşadıkları bölgenin denetimini ele geçirdiler ve buradaki yol ve kanalları kullanan tüccarlara vergi getirdiler. Bu durum Halife'yi, Bağdat'taki Arap hükümdarını öfkelendirdi. 820 yılında ve ertesi yıl üzerlerine birliklerini gönderdi. Zott'lar 834'de Halife Mutasım'ın başa geçmesine dek direnmekte başarılı oldular. Mutasım en iyi generallerinden biri olan Ojeif Ibn-Anbasa'yı gönderdi ve ilk ciddi savaşta Ojeif'in birlikleri 300 Zott'u öldürdü, 500'den fazlasını tutsak alarak başlarını kesti. Kanalları kapatma işine koştuğu işçiler gönderdi. Öyle ki, su taşkınlarıyla açık kırsal alana sürülen Zott'lar tutsak alındılar. Zott'lar sonunda barış talebinde

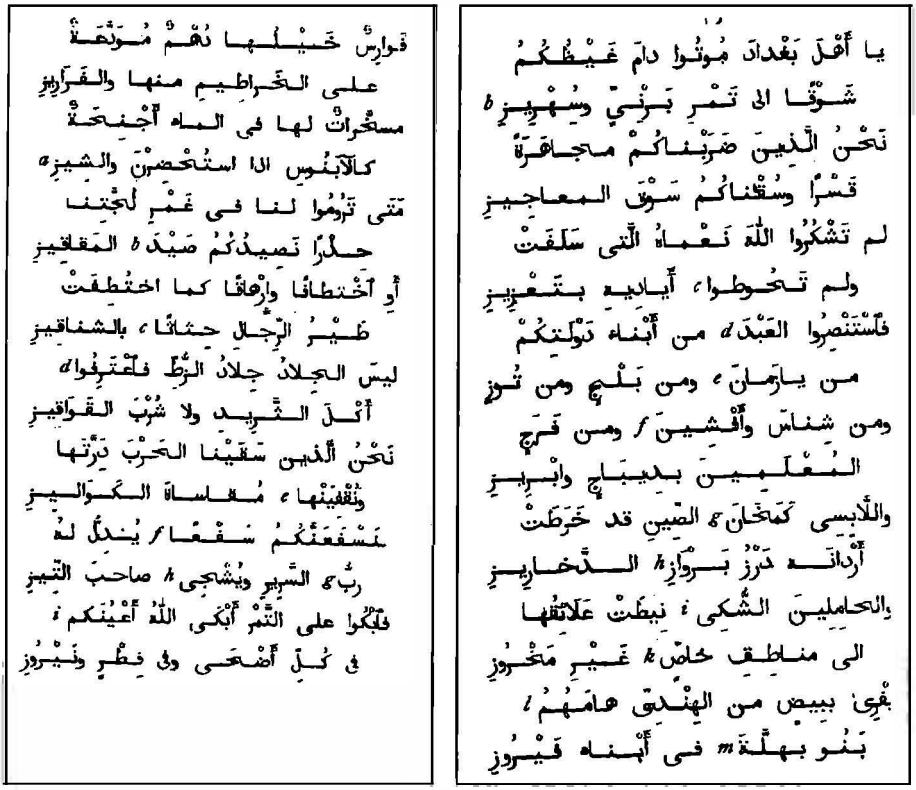

İndus Vadisi uygarlığından bir yaban sığırı mührü, M.Ö. 2500-1700.

bulundular. Yenilgileri ardından Bağdat'a getirilen ve toplam 27,000'e ulaşan tutsak sayısı, on dört yılı aşkın bir süre varlığını korumuş olan bu bağımsız topluluğun ne denli büyük olduğunu gösterir.[4] Üç gün boyunca Bağdat'ta coşkun Arap kitlelerine tutsak olarak sergilendikten sonra sürülen Zott'lar kuzeydoğu'da iki kentte, Khaneikin ve Ayn Zarba'da (günümüzde Navarza) yeniden iskân edildiler. Bu çarpışmanın yalnızca Arap cephesinden bilindiği unutulmamalıdır. Savaş, Zott'ların, genç erkeklerin Arap ordusuna alınmasına veya yeniden Antiokheia'ya sürülmeye karşı çıkması üzerine başlamış olabilirdi. Üçüncü olasılık ise, aşağıdaki şarkıda ima edildiği gibi, Hindistan'daki Arap hükümdarlara ortak bir başkaldırıda bulunmuş olmalarıdır.

Bu Zott'lar hakkında fazla bilgi sahibi değiliz. Yine de, hâlâ rengârenk Hint giysileri giydikleri (Arapların siyah beyaz sade giysilerinin tersine) ve askerlerinin savaşa trampetçilerin peşi sıra gittikleri anlaşılıyor. Onlar tarafından söylendiği varsayılan bir şarkı günümüze dek ulaşmış olsa da, bu şarkı klasik Arap dilinde (konuşma dilinde değil) ve klasik vezinde yazılmış olduğu için, bir sığır çobanı veya eşkiya gibi herhangi bir Zotti tarafından yazılmış olması mümkün değildir. Konuşma dilinde söylenen bir Arap şarkısının, bir Arap şairi tarafından yeniden işlenmiş hali olabilir. Zira, Arap işgali altında geçen belli bir süreden sonra İran'da yaşayan Zott'ların Arapçayı anadilleri Hintçe kadar iyi konuştukları varsayılabilir. Şarkının erken dönem Arap tarihçisi El-Tabari tarafından Zott isyancılara atfedilen bölümünün İngilizceye çevirisi bana aittir. Dizelerde, muhtemelen isyancı Zott'lar tarafından Bağdat'a temini kesintiye uğramış olan *barni* ve *suhriz* hurmalarına değinilir.[5]

Öl, ey Bağdat halkı.
Ablukamız sayesinde önü kesilen güzel hurmaya duyduğun
özlemden doğan öfken hiç dinmesin.
Seni silah gücüyle güpegündüz dize getiren
ve takatin kesilinceye dek yerden yere vuran bizleriz.
Allah'a şükretmek nedir bilmedin
aldığın onca ganimet için.
Barajları yıkmak üzere Mısır'dan getirttiğin kölelerini
ve kemerlerine keskin kamalar sıkıştıran, altın ve ipekler kuşanan
zengin destekçilerini çağır yanına hadi.
Hindistan'dan iki göçün çocukları olan bizler,
başlarınızı ezeceğiz.
En iyi ağaçtan yapılmış

يا أَهْلَ بَغْدادَ مُوتُوا دامَ غَيْظُكُمُ
شَوْقًا الى تَمْرِ بَرْنِيّ وسُهْرِيزِ b
نَحْنُ الَّذِينَ ضَرَبْناكُمْ مَجاقِرَةً
قَسْرًا وسُقْناكُمْ سَوْقَ المَعاجِيزِ
لم تَشْكُرُوا اللّٰهَ نَعْماءً الَّتِى سَلَفَتْ
ولم تَحُوطُوا أَيادِيهِ بِتَعْزِيزِ
فَاسْتَنْصِرُوا العَبْدَ d من أَبْناءِ دَوْلَتِكُمْ
من يارَمانَ e ومن بَلْخٍ ومن تُوزٍ
ومن شِناسَ وأَفْشِينَ f ومن فَرَجٍ
المُعْلَمِينَ بِدِيباجٍ وابْرِيزِ
والأَبْيَضِ كَمَخانَ g الصِّينِ قد خَرَطَتْ
أَرْدانَهُ دَرْزُ بَرْوازٍ h الدَّخارِيزِ
والحامِلِينَ الشَّكِى i نِبِطَتْ عَلَائِقُها
الى مَناطِقَ خاصٍّ k غَيْرِ مَحْرُوزِ
بِفِرِنْدٍ بِيضٍ من الهِنْدِ قد هَامَهُمْ l
بَنُو بَهْلَةَ m فى أَبْنائِهِ قَيْرُوزِ

فَوارِسٌ خَيْلُها دُهْمٌ مُؤَنَّقَةٌ
على الخَراطِيمِ منها والفَرارِيزِ
مُسَحَّراتٌ لها فى الماءِ أَجْنِحَةٌ
كالأَبَانِيسِ اذا استُحْصِرْنَ والشِّيزِ a
مَتَى تَرُمُوا لنا فى غَمْرِ لُجَّتِنا
حِدْرًا نَصِيدُكُمُ صَيْدَ b المَقاقِيزِ
أَوْ أَخْتِطافًا وإِرْهاقًا كما اخْتُطِفَتْ
طَيْرُ الرِّجالِ حِثاثًا c بالشَّناقِيزِ
لَيْسَ الجِلادُ جِلادَ الزَّطِّ فَاعْتَرِفُوا d
أَكْلَ الثَّرِيدِ ولا شُرْبَ القَواقِيزِ
نَحْنُ الَّذِينَ سَقَيْنا الحَرْبَ دِرَّتَها
ونُقْفِيها e مُقاساةَ الكَوالِيزِ
نَسْفَعَنَّكُمُ سَفْعًا f يُنْدِلُ لَهُ
رَبُّ g السَّرِيرِ وبُشْجِى h صاحِبَ التِّيزِ
فَابْكُوا على النَّوْمِ أَبْكَى اللّٰهُ أَعْيُنَكُمْ i
فى كُلِّ أَضْحًى وفِطْرٍ ونَيْرُوزِ

Zott isyancılara atfedilen bir şarkı
(El-Tabari'nin Tarikh al-Rusul wa 'l-Muluk adlı kitabından bir bölüm).

bezekli siyah gemilerle açılıyoruz denize.
Kanallar ve göllerimizde bize yaklaşacak olursanız
sıkı durun. Avcıların kuş avlaması gibi
avlamasını biliriz sizi.
Hiçbir savaş Zott'larla savaşmaya benzemez.
Bu, bir şölende yiyip içmeye benzemez.
Daha bebek iken savaşı tadan bizleriz,
hem karada hem suda gözüpekiz.
Sizlere saldıracağız ve düşmanlarımızı sevindireceğiz.
İşte o zaman güzel hurmalarımız için gözyaşı dökecek-
kutsal bayramlarda daha çok özlemini çekeceksiniz.

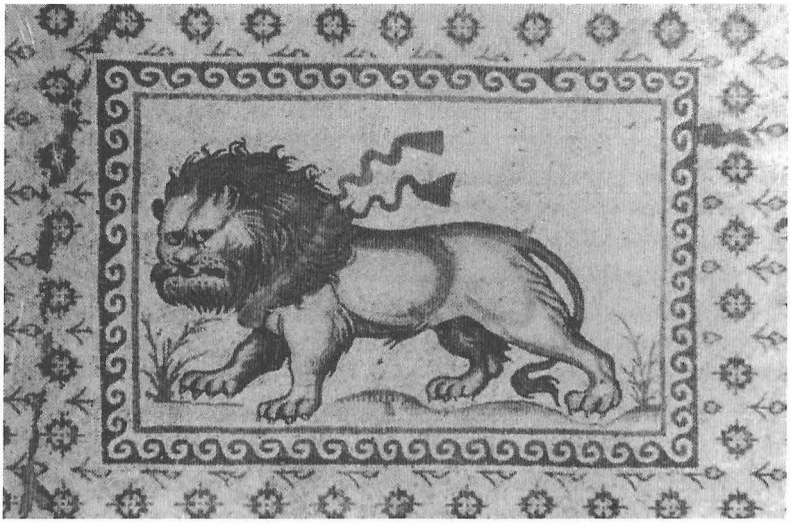
Ayn Zarba Savaşı

"Zotistan" olarak adlandırılabilecek bir yerden gelen tutsakların yaklaşık yarısı, belirtildiği gibi 834 yılında, o sırada Arap ve Yunan imparatorlukları arasındaki sınırda bulunan Ayn Zarba'ya (Navarza) gönderilmişti. Askeri becerilerinden ötürü Zott erkekleri, Arap topraklarının Yunanlılara karşı savunulmasına destek vermek üzere askerlik yapmaya zorlandılar. Ne var ki, Yunanlılar 855'de Ayn Zarba'yı ele geçirdiler. Öykünün devamı şöyledir: Zott'lar eşleri, çocukları ve hatta inek ve sığırlarıyla birlikte bu defa Yunan anakarasına olmak üzere bir kez daha sürüldüler.[6] Onlara ne oldu? Varlıklarını Avrupa'daki Çingene topluluklarından biri gibi dağılmadan sürdüremedikleri kesindir. Konuştukları Çingenece lehçesi, bugün Avrupa'da değilse bile Suriye ve Irak'ta hâlâ konuşulur. Bir toplumsal grup olarak 400 yıl daha (Avrupa'ya daha çok sayıda Çingene gelinceye değin) varlık gösterebilmiş, evlilik yoluyla bu yeni göçmenlerle karışmış ve yeni gelenlerin lehçesi baskın çıkmış olabilir miydi? Bir diğer olasılık da, tüm erkeklerin Yunanlılar tarafından öldürülmüş ve kadın ve çocukların tutsak alınmış olmasıdır.

Zotistan'dan gelen tutsakların geri kalanı Arap İmparatorluğu'nun başka yerlerine, Khaneikin'e ve Suriye sınırına gönderildi. Bunlar büyük olasılıkla kuzeyde Ermenistan'a ve sonraları Avrupa içlerine göç eden, sonunda Balkanlar'da ve çeşitli yerlerde yerleşik hayata geçerek tarlalarda çalışan niteliksiz ana Çingene kitlesini oluşturuyorlardı. Aynı güzergâh İran'dan yola çıkan başka Hintliler, yolculukları kayıtlara geçmemiş olan gezgin eğlence ustaları ve zanaatçılar tarafından da izlenmiş olsa da Hint göçmenlerin soyundan gelenlerin bir bölümü hâlâ İran'da yaşamaktadır.

Antiokheia'da Zott'lar

Zott'lar en az üç kez Arap hükümdarlar tarafından Akdeniz kıyısındaki Antiokheia kentine sürüldüler. 669 veya 670 yıllarında Halife Muaviye, Şah'ın hizmetinde çalışmış olan bazı Zott ve Sayabiga ailelerini Basra'dan Antiokheia'ya getirtmişti. Bunun, tahtından indirilmiş olan İran hükümdarına hâlâ bağlılık duyabilecek olan güvenilmez unsurların Arap merkezlerinden uzaklaştırılması yolunda bir önlem olduğu anlaşılıyor. Sonraları (710 dolayında) güneyden gelen Zott'ların bir bölümü Halife I. Velid tarafından yeniden Antiokheia bölgesinde iskân edildi, on yıl sonra ise II. Yezid daha çok sayıda Zott'u bu bölgeye gönderdi. Bu

Antiokheia'dan eski bir aslan mozaiği

Müslüman İmparatorluğu'nun Emevi Halifeleri

I. Muaviye	661-80
I. Yezid	680-3
II. Muaviye	683
Mervan	683-5
Abdülmelik	685-705
I. Velid	705-15
Süleyman	715-17
II. Ömer	717-20
II. Yezid	720-4
Hişam	724-43
II. Velid	744-50

Zott'lar buraya çoban olarak sığırlarıyla birlikte geldiler. Bu bölgede hâlâ dolaşmakta olan aslanların yerleşim yerlerine yaklaşmalarının ve El-Masisa'dan Antiokheia'ya uzanan yolu kullananlara saldırmalarının sığırlar tarafından önlenmesi umuluyordu.[7] Kaynakların da doğruladığı gibi, sığırların aslanlardan korkmadığı anlaşılıyor.

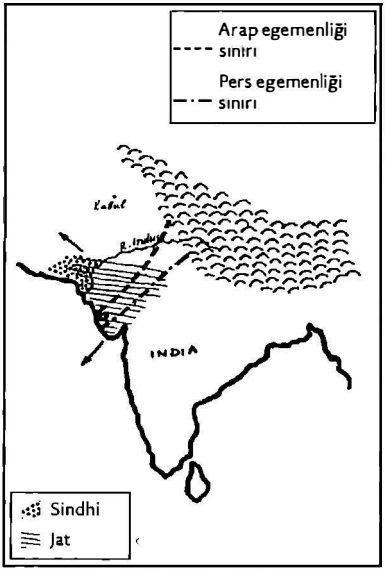
Antiokheia'nın yanı sıra komşu Masisa ve Buka yerleşim bölgelerinde de Zott kolonileri bulunuyordu. Antiokheia'nın Yunanlılar tarafından ele geçirilmesi, bu Zott'ların kendilerini Asya'dan Doğu Avrupa'ya

uzanan Bizans egemenliği altında bulmalan demek oldu. Kutsal Filistin topraklarından dönen Hıristiyan hacıların güzergâhını izleyerek Akdeniz üzerinden Avrupa'ya göç etmek için Antiokheia'dan atılacak adım görece küçüktü. Dilbilimsel kanıtlar, Ermenice konuşulan topraklardan geçmeyen Avrupa yönündeki herhangi bir güzergâhın karşısında olsa da, Antiokheia'nın kuzeylerinde büyük bir Ermeni yerleşimi bulunuyordu.

Bazı Zott'ların Antiokheia'dan Akdeniz adalarına geçtiği açıktır. Zira, 1323 yılında Girit adasında mağaralar ve siyah çadırlarda yaşayan göçebe bir halka ilişkin kayıtlar mevcuttur. Bu insanlar, çokça alıntılınan bir metinde Keşiş Simon Simeonis tarafından şöyle betimlenir:

> Burada, kentin dışında Ham ailesinden (Nuh'un oğlu) geldiğini ileri süren bir ırkla da karşılaştık. Bir yerde otuz günden fazla kaldıkları görülmüş şey değil. Tanrı tarafından lanetlenmişçesine dolaşıyor ve kaçıyorlar. Otuz günün sonunda siyah ve basık uzun çadırlarıyla kendilerini bir tarladan diğerine ve mağaradan mağaraya atıyorlar.[8]

Onlara sonraları ne olduğuna ilişkin hiçbir iz olmadığı gibi ileriki yıllarda Avrupa'da siyah çadırlarda yaşayan göçebelerle ilgili bir kayıt da mevcut değildir. Büyük olasılıkla Antiokheia'dan gelmişler, daha sonra anakaraya, günümüz Lübnan ve İsrail topraklarına dönmüşlerdi. Buralarda, beyaz çadırlarda yaşayıp sığır besiciliği yapan Bedevilerin yanı başında siyah çadırlarda yaşayan ve hâlâ Domari dilini konuşan göçebelere rastlanabilir. Günümüzde Girit'te de Çingeneler bulunmakla birlikte dilleri Ermenistan'dan geçen bir yolculuğun izlerini taşır; tıpkı diğer Avrupa Çingenelerinin dili gibi.

Jat ve Sindhi'lerin anayurdu.

Sindhi'ler

Avrupa'da Sinti diye adlandınlan ve bir çeşit Çingenece konuşan bir topluluk yaşamaktadır. Kökenlerini bu dönemde arayabiliriz. Arap ve Fars yazınında "Sindhi"lere yer yer değinilir. Yazarlara bakılırsa bunlar, Hindistan'ın daha doğusundaki kıyı şeridinden gelen çok

sayıdaki Zott'tan ayrı bir grup olarak kuzeybatı Hindistan'ın Sind eyaletinden geliyorlardı.

Bazı Sindhi'ler Şah'a hizmet etmiş olan Zott'ların yerini almış ve yazman olarak Arapların güvenini kazanmışlardı. Bağdat'ta hemen her iş adamının, hesaplarını tutan ve yokluğunda işleriyle ilgilenen bir Sindhi hizmetkâra sahip olduğu söyleniyordu. Bir vakanüvis bu Sindhi'lerin ne denli gururlu olduklarından söz eder. Meidani 1100 yılında "her sıradan Sindhi tanrının oğlu olduğunu söyler!" diye yazmıştı. Başka bir Arap kaynağında ise Sindhi "oyunculara" değinilmekle birlikte haklarında hiçbir bilgimiz yoktur.[9]

Sindh eyaletinden gelen bu halkın, Avrupa'ya gidip gitmediğini ve kendilerini Sinti, dillerini ise Sintengi Chib diye adlandıran Çingenelerin bir altgrubu olup olmadığını kesin olarak bilemiyoruz. Lehçeleri, Çingenelerin çoğunluğu tarafından konuşulan Çingeneceden farklı olsa da, modern Sindhi diline, sözgelimi Pencap dilinden daha yakın olmadığı da biliniyor. Ne var ki, o gün olduğu gibi bugün de Sindh eyaleti, birçok anadile yurt olmuştur. Bu dillerin hiçbiri, değil inceleme konusu olmak, kayıtlara bile geçmemiştir.

Dom'lar

Arap İmparatorluğu'nda Hindistan kökenli başka toplulukların da bulunduğunu ve bunlardan birinin Dom'lar olduğunu düşünmemiz için yeterince neden vardır. Dom adlı yarı göçebe bir topluluğun Ortadoğu üzerinden Avrupa'ya gittiği ve bu süreç içinde kendi kimliğini koruduğu ileri sürülmüştür. Öyleyse, Avrupa'daki tüm Çingeneler, De Goeje'nin de yazdığı gibi, aynı soydan geliyordu, Hindistan'dan gelen diğer göçmenler ise Ortadoğu'da kalmıştı.

Günümüz Hindistanı'ndaki Dom'lar çoğunlukla adi işleri yapan aşağı kastlardan birini oluşturur. Bununla birlikte, Dom adı Hindistan'ın her eyaletinde aynı kasta işaret etmeyebilir. Hindistan'da başlı başına Dom sözcüğü "erkek" anlamındadır ve halkın yabancılar değil de, kendisinden söz ederken kullandığı bir sözcüktür. Eskimoların kendilerini taktıkları Inuit adı da "erkek" anlamındadır.

Alman yazar Brockhaus'un işaret ettiği gibi, kimse kendisini bir parya topluluğunun adıyla anmaz. Dolayısıyla, "Dom" sözcüğünün, bu insanlar Hindistan'dan ayrılıncaya değin küçültücü bir anlam içermediği varsayılabilir. Benim varsayımım ise, Dom'ların bir süre İran'da bulun-

dukları ve adlarının, Hint kökenli diğer halkların kendilerini tanımlamakta kullandıkları yaygın bir sözcük haline geldiği yönündedir; tıpkı Arapların hepsini birden Zott diye adlandırması gibi. İran, Suriye ve Irak'ta yaşayan ve kendilerini hâlâ Dom, Dummi veya Deman diye adlandıran Hindistan kökenli göçebe topluluklar bulunmaktadır.[10]

Hindistan'dan gelen son göçmenler

Hindistan'dan batıya yönelik göçün daha Ardaşir döneminde (224-41), kuzey Hindistan'ın İranlılar tarafından ele geçirildiği sırada başlamış olduğunu öne sürdüm. Bu göçün ne zamana dek sürdüğü ve Hintlilerin anavatanlarını en geç hangi tarihte terk edip Ortadoğu üzerinden Avrupa'ya gitmiş olabileceği hâlâ tartışma konusudur.

Profesör Turner gibi Hint dilleri konusunda uzman bazı kişiler, Çingenelerin Hindistan'dan 1000 yılı öncesinde ayrılmış olması gerektiğini çünkü bu tarihten sonra Hint dillerinde görülen değişikliklerin Çingeneceye yansımadığını söylerler.[11] Bu, yukarıda alıntılanan Arap ve İranlı yazarlardan edindiğimiz tarihsel bilgilerle de ilişkilidir. Bununla birlikte, gerek Hindistan içinde gerek dışında, Çingenece ve Hint dillerinde eşzamanlı bir gelişme de olabilirdi. Diğer yandan yakın zamanda, pek çok Racput askeriyle eşinin Hindistan'dan ayrılmasının, Gazneli Mahmud'un akınlarda bulunduğu 11. yüzyılı veya Racput hükümdarının, Muhammed Guri önderliğindeki Müslümanlar tarafından yenilgiye uğratıldığı 1192 yılını bulmuş olabileceği ileri sürülmüştür.[12]

Racputlar, bu yenilgiye dek kuzey Hindistan'da güçlü bir kabileydiler. Müslüman önder, önceki yıl Terain Savaşı'nda yenilmiş olsa da, 300,000 kişiyle geri dönmüş ve o zamanlar âdet olduğu üzere savaşın ertesi gün başlayacağına dair bir anlaşma yapılmış olmasına karşın gece vakti Racputlara karşı saldırıya geçmişti. W. R. Rishi gibi bazı yazarlar, yenilgiye uğrayan Racput ordusundan bir grubun yandaşlarıyla birlikte Batı'ya göç ederek Avrupa'ya ulaştığını ve burada diğer Hintli göçmenlere katıldıklarını varsayarlar. Yine de, hâlâ bu savı destekleyen veya çürüten sağlam bir kanıt yoktur.

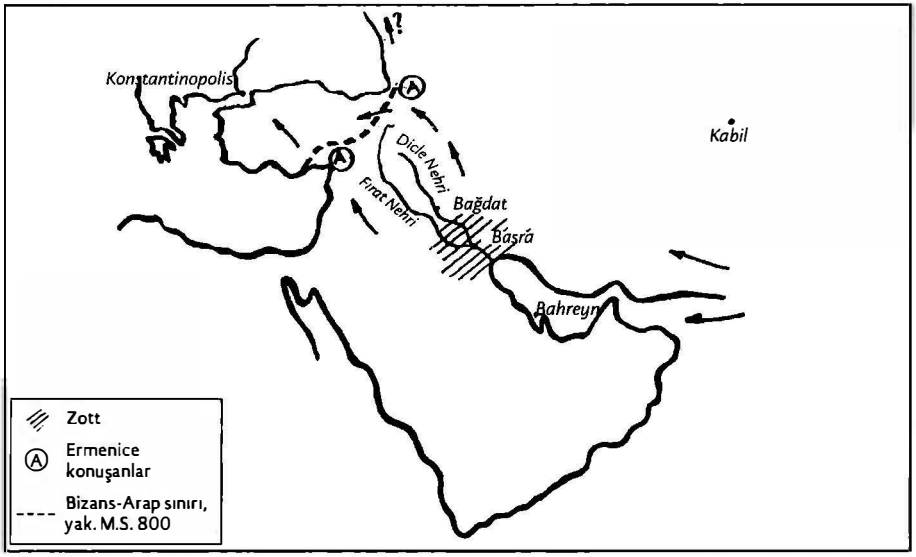
Savaştan sağ çıkan ve Arap ve Türk topraklarından geçerek Avrupa'ya ulaşanları bütün bütüne dışarda bırakmıyorum. Yine de, Çingenelerin Avrupa'ya geliş tarihlerine bakıldığında, Hindistan'dan 1192'de ayrılan bir grubun Arap işgali altındaki İran, Ermenistan ve Yunanistan'dan geçerek ve her ülkede çok sayıda Farsça ve Yunanca sözcüğü diline katacak

kadar uzun bir süre kalarak Doğu Avrupa'ya sözgelimi 1300'lerde ulaşması için yeterince zaman olmayabilir. Bununla birlikte Racputlar, Hindistan'dan ilk değilse de son ayrılan topluluk olabilirdi.

1192 yılı sonrasında Türkler ve Moğolların gelişinin yanı sıra Hindistan'ın kuzeybatısındaki kesintisiz savaş ortamı da göçebe zanaatçıların Hindistan'dan İran'a gitmelerini zorlaştıracaktı. Yine de, Hintliler günümüze değin göç etmeyi sürdürdüler. Tacikistan'da, zamanında Sovyetler Birliği'nin bir parçası olan bölgede kendilerini Parya olarak adlandıran, buraya büyük olasılıkla 19. yüzyılda Afganistan üzerinden gelmiş olan ve yaşam tarzı bakımından bazı Çingene topluluklarıyla benzeşen bir topluluğun bulunduğunu görüyoruz. Oranski, dillerini tanımlamış ve masallarını kaydetmiştir.[13] Yine de, Avrupalı Çingenelerin atalarının büyük çoğunluğunun İran'a hareketini 250-650 yılları arasında çeşitli dönemlere tarihlendirmeyi yeğlerim.

İran'dan ayrılış - dilbilimsel sav (1)

Hintli göçmenler Arap işgali altındaki İran'ı topluca terk etmedi. Ortadoğu'da bugün hâlâ çeşitli Hint lehçelerini konuşan Hindistan köken-

Arap İmparatorluğu'ndan Bizans'a. Haritada Zott'ların Arap efendilerine karşı isyan ettikleri bölge görülmektedir.

li birçok topluluk yaşar.[14] Ne var ki Batı'ya, ya da önce kuzeye, ardından Batı'ya göç edenlerin ülkeyi büyük olasılıkla 750 yılı dolayında Ermenistan'a gitmek üzere terk ettikleri anlaşılıyor. Dilsel kanıtlar da bunu destekliyor. Arapların İran'ı fethetmesinden sonra Arapça çok geçmeden ülkenin resmi dili haline gelmiş ve birçok sözcük Farsçaya geçmişti. İngiltere'nin Vikingler ve Normanlar tarafından fethedilemesinden sonra İskandinav diline ve Fransızcaya ait sözcüklerin İngilizceye geçmesiyle koşutluk kurulabilir. Belli ki, sıradan halkın bu Arapça sözcükleri benimsemesi zaman alacaktı.

Ancak Hint topluluğu, Arap işgalcilerle ortalama İranlıdan daha yakın bir ilişki kuracaktı. Bir kısmı önce İranlılara, sonra Yunanlılara karşı Arapların yanında savaştı; bir kısmı ise çalgıcı ve tüccar olarak eski hükümdarlara olduğu gibi yenilerine de hizmet verdi.

Yine de, Avrupa Çingenecesinde Arapça kökenli sözcük sayısı onu geçmez. Sonraları Türkçe aracılığıyla Doğu Avrupa lehçelerine geçen Arapça sözcükler buna dahil edilmemelidir. Arapçadan geldiği kesin olan iki sözcük kis (cüzdan) ve bark'tır (göğüs) - ilkin yalnızca erkekler tarafından kullanılmış bir argo sözcük olabilir. Bazı yazarların Arapçadan geçmiş olabileceğini öne sürdükleri diğer sözcükler büyük olasılıkla Ermenice ve Yunancadan alınmıştır (çünkü biçim olarak bu dillerle daha çok benzeşirler). Çingenecede "esnemek" anlamına gelen sözcük gibi bazı sözcüklerin, ileri sürüldüğü gibi Arapçadan türemiş olması olası değildir.

Arapçadan geçen pek sözcük olmayışı, Avrupa'ya göçün başını çeken Çingenelerin, daha batı veya kuzeybatıya, Ermenice konuşulan topraklara yönelmeden önce Arap egemenliği altında uzun bir süre kalmadıklarının işaretidir. Khaneikin'de yeniden iskân edilmiş olan Zott'lar, 850 yılından hemen sonra hareket etmiş olabilirlerdi.

Ermenistan'dan geçen bir güzergâh - dilbilimsel sav (2)

Daha önce anılan yazarlar,[15] Avrupa Çingenelerinin Ermenistan'dan veya muhtemelen Kilikya'daki Ermeni yerleşim bölgesinden geçmiş olması gerektiğine çeşitli defalar değinmişlerdir. Bu görüş, dilsel bir çözümlemeye dayanır.

Öncelikle, Avrupa Çingenecesinde Farsça sözcük kadar olmasa da hayli çok sayıda Ermenice sözcük vardır. Bu, Çingenelerin Ermeni dilini konuşanlarla kısa da olsa bir süre ilişki içinde olduğuna işaret eder. Ortadoğu pazarlarında Ermeni tüccarlarla kurulan ilişkiler Çingeneceye geçen

"Ben" ve "phen" Çingeneceleri

Çingenece lehçelerini, "kızkardeş" sözcüğüne dayanarak iki grup halinde sınıflandıran ilk kişi John Sampson oldu. Bu sözcük Ortadoğu'da "ben", Ermenistan ve Avrupa'da "phen"dir. Phen lehçelerinin en önemli özelliği, Hintçedeki titreşimli seslerin, muhtemelen Ermeni diliyle ilişkinin etkisi altında titreşimsiz seslere dönüşmesidir.

Ermeni ve Avrupa Çingene dillerinde, İran Çingenecesinde görülmeyen böyle bir değişiklik olduğuna göre, bu değişimin Ermenicenin etkisi altında Ermenistan'da gerçekleşmiş olması mantıklı bir çıkarımdır. Gerçekten de, Ermenicede ph, th gibi titreşimsiz sesler olmakla birlikte titreşimli sesler yoktur. Bu, Antiokheia Zott'larına ilişkin meseleye açıklık getirmez. Eğer bu Zotlar doğrudan Avrupa'ya gittiyse, "bh" gibi titreşimli sesleri olan bir Çingenece lehçesiyle karşılaşmayı bekleyebilirdik ya da hiç değilse "ben" ve "ger" örneklerinde olduğu gibi, birkaç yüzyıl boyunca titreşimsiz dilleri konuşan halklar arasında yaşamanın etkisi hesaba katılabilir. Ama karşılaşmıyoruz ve bu tür bir telaffuz biçimi Avrupa'da kaydedilmemiştir. Antiokheia Zott'larının Avrupa'ya gitmediği ve onların soyundan gelenlerin bugün hâlâ Suriye'de yaşadığı ve muhtemelen "b" sesini muhafaza ettiği (eğer bu tür sessiz harflerin bulunmadığı Arapçanın etkisi altında titreşim kaybolduysa) yollu bir çözüm aşikârdır. Ortadoğu'da Çingene olarak sınıflandırılan toplumsal gruplar incelendiğinde, hâlâ bir Hint dilini konuşanların bulunduğu ve tahmin edilebileceği gibi, "kızkardeş" için "ben" sözcüğünü kullandıkları görülür.

भ

sözcükler konusunda açıklayıcı olabilir. Bununla birlikte Ermeni dili, daha uzun süreli ve yakın bir ilişkinin göstergesi olarak Çingenecenin telaffuzu üzerinde de etkili olmuştu.

Bugün, uzun zamandır başka bir dili konuşan halklar arasında yaşayan Çingenelerin, çoğunluğun dilinin etkisi altında kaldığını görmekteyiz. Örneğin, Çingenecede "b" harfiyle başlayan sözcüklerin, Finlandiya'da "p" olarak telaffuz edildiği görülebilir. Zira, Fincede "b" sesi mevcut değildir.

Ermeniceyle etkileşimin başlıca sonucu "bh" gibi seslerin "p-h"ye ("p" ve hemen ardından bir püf sesi) dönüşümü şeklinde olacaktı. Teknik terim, titreşimli sessizlerin boğumlanmasıdır. Bu konu, yukardaki kutuda biraz daha ayrıntılı ele alınıyor. Çingenece, ticaret ve imalatla ilgili az sayıda uzmanlık sözcüğü de kazanmıştı. *Archich* (kurşun) ve *kotor* (parça) bunlara örnek olarak verilebilir.

İran'dan Avrupa'ya giden Çingenelerin büyük çoğunluğunun yolunun Ermenistan'dan geçtiği kabul edilirse, Ermenistan'dan Yunanistan'a

geçişlerine ilişkin herhangi bir kayıt bulunmaması şaşırtıcı olmasa gerektir. Yunanlılar Ermenistan'ın batı bölümünü fethetmişlerdi ve burada yaşayan bir Çingene kendisini o zamanın sınırları türünden bir sınırı aşmasına gerek kalmadan Yunan imparatorluğu içinde bulacaktı.

Hayat kazanma uğraşı

Bu noktada, kayıtlarda sözü edilen uğraşları, kişinin mesleğinin bu dönemin toplumundaki önemli rolünden ötürü özetlemek yararlı olabilir.

İran döneminde, insanların iş bulmak üzere kendi özgür iradeleriyle göç ettiklerini görüyoruz. Bunlar arasında muhasebeciler ve yazmanların yanı sıra işçiler, köylüler, paralı askerler, saray muhafızları ve tüccarlar bulunuyordu. Behram Gur'a gönderilen çalgıcıların ise ne derece gönüllü gittikleri açık değildir. Egemenlik Arapların eline geçtiğinde, başta sığır çobanları ve çiftçiler olmak üzere (yazmanlar ve muhasebeciler de) zorunlu bir nüfus transferi olmuştu. Avrupa'ya gelen tarım işçileri Balkanlar'da benzer işlere alınmış olabilirlerdi.

Avrupa'ya ilk gelenlerin yeni uğraşlar edinmesinden öncesine ilişkin verilere dayanarak listeye bazı başka uğraşlar da eklenebilir. Aynaroz Dağı'nda belki daha 1290 yılında, Prizren'de (Sırbistan) ise kuşkusuz 1350 dolayında ayakkabıcılar bulunmaktaydı. Ayrıca, Modon'da (Yunanistan) yaklaşık 15. yüzyıl başlarında yerleşik bir hayat sürdüren büyük bir ayakkabıcı nüfusu vardı. Çeşitli tanımlamalara bakılırsa (Agupti, Tsingani, vb.), günümüz Çingenelerinin ataları arasında oldukları varsayılmalıdır; her ne kadar deri ve ayakkabı işi bugün birçok topluluk tarafından "pis" uğraşlar olarak görülse de.[16] Çalışma yöntemi bakımından birbirinden ayrılan iki demirci grubu bulunuyordu. Bir grup bir taş kaide üzerinde çalışırken, diğeri zeminde bir çukur açıyordu. Her iki grup tarafından da bu dönem Avrupası'nda görece bir yenilik olan körük kullanılıyordu.

Sonraki bölümde, Çingenelerin izini Bizans'ta sürerken sirk oyuncularının yanı sıra yılan oynatıcıları, astrologlar ve başka falcılarla karşılaşacağız.

Üçüncü Bölüm

Bizans İmparatorluğu'nda: Yaklaşık 900-1454

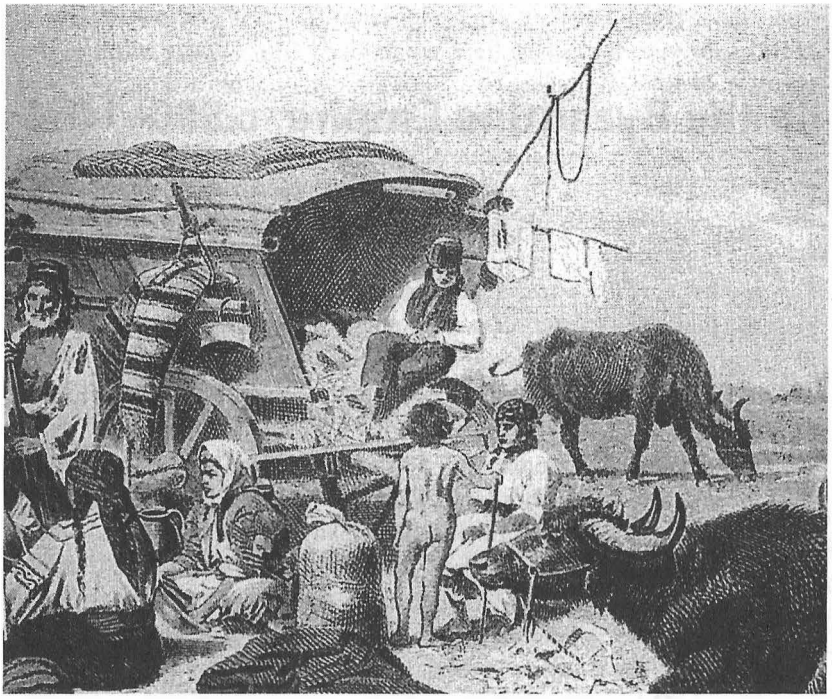
Çingeneler Konstantinopolis'e ulaşır

Bizans İmparatorluğu yalnızca Batı Anadolu'yu kapsamakla kalmamış, İran sınırına dek genişlemişti. Asya'da, Hint soyundan gelen çok sayıda insanın yaşadığı Antiokheia da dahil olmak üzere Akdeniz kıyılarını da içermekteydi. Bunun anlamı şuydu; bu kez başkent Konstantinopolis (günümüzde İstanbul), hem iş arayışındaki insanlar açısından başkentin apaçık cazibesi hem de Boğaz'ın hemen öte yakasında oluşu nedeniyle başka bir çekim merkezi oluşturmuştu. Bu arada, Çingenelerin kimi ataları kuzeybatıya ve Avrupa içlerine uzanan başka bir yol izlemiş olabilirlerdi. Bir kısmı ise güneyde Arap yarımadasına ve Mısır'a gitmiş, Kuzey Afrika'dan geçmişti.

Çingene karşılığında kullanılan ve Yunanca *atsinganos* teriminden türemiş adlar

Tsigani	Hırvatça
Tigan	Romence
Цигаи	Bulgarca/Rusça
Zigenare	İsveççe
Zigeuner	Almanca
Zigeuner	Flamanca
Tsiganes	Fransızca

Soulis[1] Atsinganos'lara ("dinsizler") ilişkin ilk kayıtları derlemiştir. Çingeneler Konstantinopolis'e ilk geldiklerinde, sapkın bir mezhepten kaynaklanan bu adla adlandırılmışlardı. Bazı Batı dillerinin yanı sıra bü-

Yaban sığırlarıyla birlikte göçebeler, 1876.

tün Doğu Avrupa'da Çingene karşılığında kullanılan *Tsigan* terimi de *atsinganos*'tan gelir.

1050 yılından itibaren astrologlara, falcılara, akrobatlara, yılan oynatıcılarına, ayı terbiyecilerine ve veterinerlere değinilir. İleriki tarihlerde ise Yunan anakarasında yaşayan ayakkabıcı "Romiti"ler hakkında bazı şeyler okumak mümkündür.[2]

Bazıları Boğaz'ı geçerek Bizans İmparatorluğu'nun Avrupa kısmına ulaştı. Çingenelerin Asya'dan ayrılıp Avrupa'ya göç etmek istemiş olmasının çeşitli nedenleri vardır. Öncelikle, bulaşıcı Kara Ölüm batıya yönelerek 1347'de Konstantinopolis'e ulaştı. İkinci olarak, Türkler 1390'da Yunanlıları Asya'da yenilgiye uğrattı. Son olarak da, on yıl sonraki Halep Savaşı Timurlenk önderliğindeki Moğolların ilerleyişine damga vurdu. Bu nedenler geçerli ise, varsayılan tarihler dolayında Doğu Avrupa'da Atsinganos ve "Agupti"lere ("Mısırlılar") ilişkin kayıtlarla karşılaşacağız demektir. Bu kez, Avrupa kaynaklı "çekici" bir etkenden çok, "itici" bir etken Avrupa'ya göçe yöneltmişe benziyor. Çingeneler gelecekte kendilerini neyin beklediğini biliyor olsalardı Ortadoğu'da kalmaya karar verebilirlerdi. Ancak, bu başka bir öykünün konusudur.

Atsinganos'lar (Atsingani)

Bizans İmparatorluğu'nun Asya içlerindeki yayılması 7. yüzyılda gerçekleşti. Bizanslılar sınırlarını 8.-11. yüzyıllar arasında doğuya, Ermenistan'da Van Gölü'ne dek zorladılar. Böylelikle çok sayıda Çingene imparatorluk sınırları içine dahil oldu. Kuşkusuz bu, imparatorluğun başkentine yönelmelerinde özendirici olmuştu. Tüm Çingenece lehçelerinde, ki buna Batı Avrupa'da konuşulan lehçeler de dahildir, Yunancadan geçmiş birçok sözcük bulunur. Yunanca konuşulan topraklarda uzun süre kalmış olmalarının bir işaretidir bu.

Çingeneceye Yunancadan geçmiş bazı sözcükler

Çingenece	Türkçe	Yunanca
efta	yedi	εφτα
luludi	çiçek	λουλουδι
mismeri	öğle	μεσμερι
tsiros	zaman	καιροσ
tsoha	etek	τσοχα

Arap tarihçiler, bu kitapta önce de anlatıldığı gibi, Arap ve Yunan imparatorlukları arasında bir dönem sınır kenti olan Ayn Zarba'ya gönderilen Hintli (Zott) paralı askerler ve ailelerinden söz ederler. Buraya, Hintli göçmenlerin Mezopotamya'da kurdukları yarı bağımsız devletin Araplar tarafından dağıtılmasından sonra gönderilmişlerdi. Yunanlıların Arapları yendikten sonra Hintlileri tutsak aldıklarını ve Yunan anakarasına götürdüklerini yazarlar. Bizans vakayinamelerinde bu tutsakların hiç sözü edilmediğine göre, erkekler öldürülmüş, kadınlar ise savaştan galip çıkmış Yunanlılar tarafından eş olarak alınmış olabilirler. Bununla birlikte, Khaneikin'e gönderilen ikinci grup pekâlâ Bizans içlerine kadar girmiş olabilirdi.

Sapkın bir mezhebin üyelerine (asıl *Atsinganos'lar*) ve Çingenelerin atalarına yapılan göndermelerin birbirinden ayırt edilmesi konusu tarihçiler açısından bir sorun oluşturur. Büyüye başvuran bir grup Atsinganos, Bizans İmparatoru Nikephoros I Genik'e (802-11 yılları arasında hüküm sürdü) 803'de çıkan bir ayaklanmayı bastırmasında yardım etmişti. İmparator ödül olarak kendi toprakları içinde serbestçe dolaşma-

Avrupa kıtasındaki ilk Çingeneler

Aşağıdaki listede sıralanan yerlerde, adlarından Çingene olduğu anlaşılan bir veya birden çok kişinin görüldüğü oldukça doğrulanmış ilk tarihler verilmektedir.

Bazı örneklerde bu kişilere göndermenin yer aldığı belge daha geç bir tarih taşır.

Bu zamandizin, Çingenelerin Avrupa'ya doğudan geldiği ve batıya yavaş yavaş göç ettiği savını destekler.

1348	Prizren (Sırbistan)
1362	Dubrovnik (Hırvatistan)
1378	Rila Manastırı (Bulgaristan)
1378	Zagrep (Hırvatistan)
1384	Modon (Yunanistan)
1397	Nauplia (Yunanistan)
1407	Hildesheim (Almanya)
1414	Basel (İsviçre)
1415	Perpignan (Fransa)
1419	Antwerp (Belçika)
1420	Deventer (Hollanda)
1422	Bolonya (İtalya)
1425	Zaragoza (İspanya)

Listede verilen adlar günümüz ülkelerine aittir ve siyasal değişimi yansıtır. Bu dönemde birçok küçük prenslik de bulunuyordu ve Fransa, güneybatısı büyük ölçüde İngiliz idaresi altında olmak üzere bölünmüştü.

larına izin verdi. Bir kısmı Phillipopolis'e (bugün Plovdiv olarak bilinir ve Bulgaristan'a aittir) yerleşmiş olabilir.

İmparator 811 yılında Bulgarlar tarafından öldürüldü. Elena Marushiakova ve Vesselin Popov tarafından yazılan ve bu dizide[3] yer alan bir kitapta aktarılan bir söylenceye göre, Çingene demircilerden, imparatorun kafatasından, Bulgar Hanı Krum'un zaferi şerefine kaldıracağı gümüş bir kupa yapmaları istenmişti.

Bazı kaynaklara göre, Antiokheia bölgesinden (Akdeniz kıyısında) kitleler halinde ikinci kez göç eden ve yine Plovdiv bölgesine yerleşen Atsinganos'lar ve daha başkaları olmuştu. Bu göç 969 yılında, İmparator Ioannes I Tzimiskes döneminde gerçekleşti. Antiokheia'da 699 yılından beri Hint kökenli birçok kişi yaşamış olsa da, bu göçmenlere ilişkin betimlemeler, bunların Çingene olduğundan emin olabileceğimiz kadar ay-

Yılan oynatıcıları.

rıntılı değildir. 1487 yılına ait bir vergi defteri gibi ileriki yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda tutulmuş olan kayıtlarda, Filibe'de (Plovdiv'in Türkçe ismi) yaşayan Hıristiyan Çingenelere değinildiğini görüyoruz.

1050 yılı dolayında Konstantinopolis'te yaşamış Atsinganos'lara ilişkin betimlemeler konusunda ise daha emin olabiliyoruz: Veterinerlik yapan bazı Çingeneler vardı ve hayvan hastalıklarının tedavisinde ünlenmişlerdi. Saray bahçelerinin vahşi aslanlardan temizlenmesinde imparatora yardımcı olmayı da başarmışlardı; bu hayvanlara zehirli et vermiş olabilirlerdi.

Akrobat, yılan oynatıcısı ve ayı terbiyecisi olan Çingeneler de vardı. En çok ilgi çeken grup ise astrologlar ve başka falcılık türleriyle uğraşan kişilerdi. Bunlar halk tarafından o kadar tutuluyordu ki, Ortodoks kili-

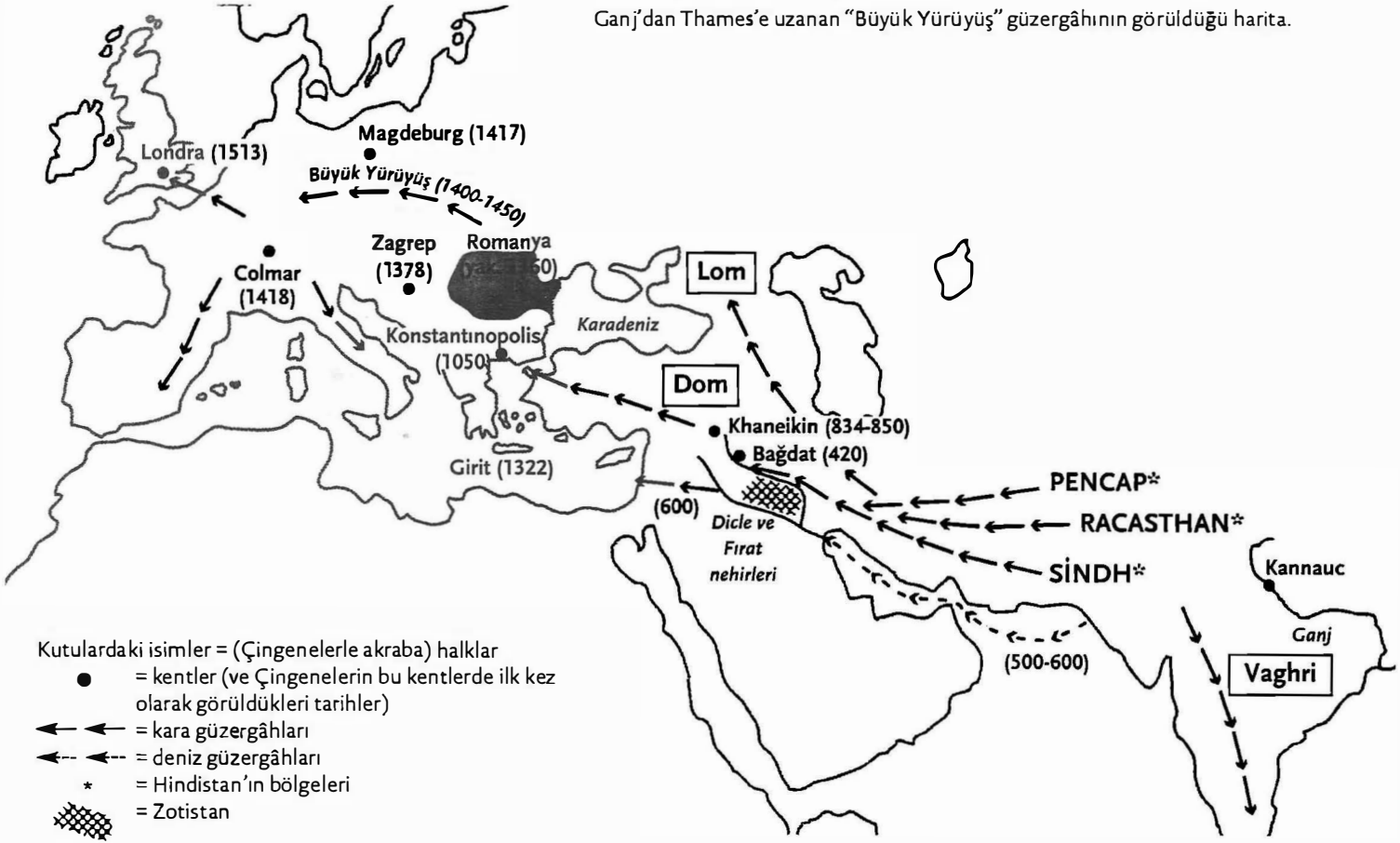
sesi rahipleri cemaatlerini onlara başvurmamaları konusunda uyarmışlardı.[4]

Avrupa anakarasındaki yılan oynatıcıları hakkında belki de uygun yılan türünün olmayışından dolayı hiçbir bilgimiz yok. Ama birçok veteriner, falcı ve ayı terbiyecisi Yunanistan Avrupası üzerinden göç ederek daha uzaklara gitti. Çok sayıda Çingene Konstantinopolis'te kaldı. Bazıları ise bu kentten ayrılarak batıya yöneldi. Kentin 1206'da 4. Haçlılar tarafından yağmalanması veya 1347'de çıkan veba salgını, büyük bir göçe yol açan itici etkenler olabilir. Kentin terk edilmesinde etkili olan bir diğer itici güç de, Selçuk Türkleri ve Türkmenlerin batıya doğru ilerlemeleriydi. Sırplann 1389'da Kosova Savaşı'ndaki yenilgisi Balkanlar'da Türk idaresinin başlangıcına damga vurdu. Bulgaristan 1393'de Türklerin eline geçtiyse de Avrupa'nın işgali sırasında atlanan Konstantinopolis'in düşmesi 1453 yılını buldu.

Haritada, öncelikle Çingenelerin atalarının Hindistan'ın hangi bölgelerinden geldikleri görülmektedir; Pencap, Racasthan ve Sindh. Birçoğu buralardan yola çıktı ve kıyı yolunu izleyerek İran içlerine gitti. Bir bölümü daha sonra Bağdat'a geçerek yaşamını burada sürdürdü. Vaghri'ler, batı yerine güneye göç edenlerle benzer bir hayat tarzına sahip olan bir kabiledir.

Bazıları tüccar olarak denize açıldılar veya Araplar tarafından deniz üzerinden zorla bugünkü güney Irak'a, Dicle'yle Fırat arasındaki bölgeye götürüldüler. Burada kısa ömürlü bir cumhuriyet (Zotistan) kurdular. Bu cumhuriyet bölgenin yeni Arap hükümdarları tarafından yıkıldı ve tutsak alınan halkının büyük bölümü Khaneikin'e gönderildi. Bir kısmı (Lom'lar) Arap egemenliği altındaki İran'dan kuzeyde Ermenistan'a yönelirken bir kısmı da (Dom'lar) Ortadoğu'da kaldı. Khaneikin ise belki de Çingenelerin Bizans ve Konstantinopolis'e göç etmeden önce toplandıkları bir odaktı.

Avrupa'ya gelişlerinden sonra Romanya'da köle uygulamasına maruz kalan Çingeneler bulunduğunu ama büyük bir topluluğun batı yönünde bir Büyük Yürüyüş gerçekleştirmeyi seçtiğini görüyoruz. Haritada ulaştıkları ilk kentlerden ikisi (Colmar ve Magdeburg) görülmektedir. İtalya ve İspanya'ya da akınlar olmuş, maceraperest bir aile ise Manş Denizi'ni geçerek Calais'den İngiltere'ye gitmişti.

Ganj'dan Thames'e uzanan "Büyük Yürüyüş" güzergâhının görüldüğü harita.

İkinci Kısım

Avrupa: Büyük Yürüyüş

Giriş

14. Yüzyılda Avrupa

İlk üç bölümde Çingenelerin izini Hindistan'dan Avrupa'nın kıyısına, Konstantinopolis'e (bugün İstanbul) ve Boğaz üzerinden Bizans İmparatorluğu'nun Avrupa içlerindeki topraklarına dek sürdük. 1350'de –bu bölümde ele alınan dönemin başlangıç tarihinde- belki de birkaç yüz kadar Çingene iç kesimlere sızmıştı ve başta Romanya olmak üzere Avrupa'nın çeşitli yerlerine dağılmıştı. Sonraki yüzyıl içinde bu sayı, Ortadoğu'dan kitlesel göçle birlikte birkaç bine ulaşacaktı.

1350 yılındaki Avrupa nasıldı? Küçük nüfuslu az sayıda kent vardı. Nüfusun çoğunluğu, geçimini topraktan sağlayan ve sıkı feodal kurallar çerçevesinde toprak sahibi soylulara karşı yükümlülükleri olan serflerden oluşuyordu. Bununla birlikte, bazen aileriyle birlikte köy köy dolaşan göçebe zanaatçılar da vardı. Bunların halka yararı dokunmakla birlikte göçebelerin her yerde uyandırdıkları türden bir kuşkuyla karşılanıyorlardı. Oğulları genellikle başka göçebelerin kızlarıyla evlenerek bugün bile Avrupa'da varlığını koruyan Jenich (Almanya ve Fransa'da), Camminanti (Sicilya'da) ve Karner (Avusturya'da) gibi etnik toplulukları oluşturdular. Bu göçebe ailelerden gelenlerin bir bölümü sonraları Çingene topluluğuyla karışacaktı.

Diğer gezgin gruplar yararlı olmaktan çok tehlikeliydiler. Yıllar boyu süren savaş, eski askerlerin yollarda çete halinde soygun yapmasıyla sonuçlanmıştı. Fransa'da Routiersler ve Hollanda'da Drabantenler vardı.

Avrupalıların büyük çoğunluğu, reform hareketi başlamış olmasına karşın Katolik Kilisesi'ne bağlıydı. Sayıca çok olan sapkın mezhep üyeleri hoşgörülmekle birlikte çoğuzaman bastırılıyordu. Bogomilciler adıyla anılan sapkın bir mezhebin üyeleri, kilisenin baskısından ötürü Bulgaristan'ı terk edip Bosna'ya yerleşmişti. Yahudiler ise çoğu Avrupa ülkesinde, çoğu zaman gettolara sıkışmış olarak, kimi zaman da pogroma maruz kalarak ikinci sınıf vatandaş olarak yaşıyordu.

Kara Ölüm diye anılan veba salgınının neden olduğu hasar doruk noktasına çıkmıştı. 1347-1351 yılları arasında belki de 200 milyon olan toplam Avrupa nüfusunun 75 milyonu vebadan yaşamını yitirmişti. Bu durum, toprağın işlenmesinde daha büyük bir iş gücüne gereksinim duyulmasına yol açtı ve bu açık Çingeneler tarafından kapatılabildi.

En güçlü ülkeler belki de Kutsal Roma İmparatorluğu (Almanya) ve Bizans Yunanistanı'ydı ama sınırlar değişkendi, pasaport diye bir şey bilinmiyordu ve dışalımla dışsatım üzerindeki gümrük denetimi ülkelerden çok tek tek kentleri ilgilendiren bir konuydu. İngiltere'nin hâlâ Fransa'da kolonileri bulunuyordu. Demokrasi rejimine özgü meclisler enderdi; ülkeler, iktidarın babadan oğula geçtiği hükümdarlar tarafından yönetiliyordu ve her birinde dükler, kontlar, voyvodalar ve boyarlar gibi unvanların ülkeden ülkeye değiştiği kademeli bir aristokrasi düzeni kurulmuştu.

Müslüman halklar Batı'ya yönelmeye başlamıştı. Doğu Avrupa'nın bazı bölümleri Tatar ve Kuman Türklerinin kontrolü altındaydı. Araplar ise İspanya'nın güneyinde iyiden iyiye kök salmıştı. Selçuk Türkleri Gelibolu'ya doğru ilerlerken Osmanlı İmparatorluğu'nun tohumları da uzak Bitinya'da atılmıştı.

Doğudan gelen koyu tenli Çingeneler işte böyle bir girdabın içine düştüler. Bir bölümü tüccar ailelerinden oluşuyordu ve vakanüvislerin pek ilgisini çekmedi. Büyük topluluklar halinde seyahat edenler ise kentten kente dolaşırken büyük ilgiyle karşılandılar.

Dördüncü Bölüm

Balkanlar'da

Osmanlı İmparatorluğu, önceleri Selçuk Türklerinin hizmetinde olan Osman Bey (1259-1326) tarafından kurulmuştu. Osman Bey 1299 yılında Bizans ve Selçuk İmparatorlukları arasında kendi devleti için bir yer açtı ve daha sonra günümüz Türkiyesi'ni oluşturan toprakların büyük bölümünü fethetmeye koyuldu. Ardılları ise bunu Balkanlar'ın fethiyle sürdürdüler.

II. Bulgar Krallığı dönemi (1185-1389)

Han Krum'un Bulgar devleti[1] sonraları Bizans egemenliği altına girmiş ve Bulgaristan'ın yeniden bugünkünden daha geniş sınırlara sahip bir ülke haline gelmesi 1185 yılını bulmuştu. Ne var ki, 1400 yılına gelindiğinde, Bulgaristan ve Balkanlar'ın büyük bölümü Osmanlı Türklerinin idaresi altındaydı.

Türklerin sonraları yerleşik Hıristiyan Çingenelere rastlayacakları diğer kentlerin yanı sıra bu dönemde Plovdiv'de de hâlâ bir Çingene topluluğunun bulunduğu varsayılabilir. Araştırmacılar, Rila Manastırı yakınlarındaki birkaç köyle ilgili bir belgenin anlamı üzerine tartışmışlardır.[2] 1378 yılında bu köylerin mülkiyeti, Kral Ivan Şişman tarafından bu manastıra devredilmiş ve bu sırada serflerden oluşan köy halkının feodal sahipleri de değişmişti. Köyde bulunan birtakım barakaların zamanında Çingenelere ait olduğu sanılıyordu (*Agyupti Kleti*). Ne var ki, artık bu metnin yanlış yorumlandığı düşünülüyor. Birçok yerde, "ayakkabıcı" (bu kişi bir Çingene olabilirdi) veya "Çingene" anlamından ibaret olan "tsingari" adıyla anılan insanlar konusunda da aynı kuşku geçerlidir.[3]

Osmanlı döneminde Balkanlar'daki Hıristiyan Çingeneler

Osmanlı İmparatorluğu'nun idari vergi kayıtlarında Çingenelerden ilk kez 1430 yılında söz edilir ve bu, Tuna üzerindeki Nikopol bölgesinin bir toprak kaydında geçmektedir. Sonraki Osmanlı belgelerinde Bulgaristan'da yaşayan çok sayıda Çingeneden söz edilir. Bir bölümü Hıristiyan olduğuna göre, belli ki Türklerin gelişinden önce buradaydılar. Diğerleri ise muzaffer ordularla birlikte ya da peşi sıra geldiler ve Müslümandılar.[4]

1487-9 yılları arasında Balkanlar'daki Hıristiyan Çingenelerin kayıtlı olduğu bir vergi defterine dayanarak 15. yüzyıl sonlarında Yanbol, Sofya, Vidin ve daha batıda Novi Pazar ve Bosna gibi kentlerde belki de 2,000 kadar Çingene ailesinin yaşadığını varsayabiliriz. Gayrimüslim olarak daha fazla vergi (*cizye* ya da *haraç*) ödemek zorundaydılar.[5] Her hâlükârda, bu Çingeneler Balkanlar'a 13. ve 14. yüzyıllarda veya daha öncesinde yerleşmişti.

1422 yılında Bolonya'da dolaşan bir hikâyede, Çingene lideri Küçük Mısırlı Kont Andrew ve takipçilerinin önce Hıristiyanlıktan Müslümanlığa, sonra yine Hıristiyanlığa geçmeleri ve İmparator Sigismund'un huzurunda yeniden vaftiz edilmeleri anlatılır. Yeniden din değiştirmeyi reddedenler bulundukları yerde öldürülmüşlerdi.[6] Yazar Reimar Gilsenbach, doğru olduğu takdirde bu olayın, 1396 yılında Sigismund'un Türklere karşı düzenlediği bir haçlı seferi sırasında Karadeniz'de, Nikopol'de gerçekleşmiş olabileceğini ileri sürüyordu.

Akdeniz adaları ve Mora Yarımadası

Çingeneler İstanbul Boğazı üzerinden Avrupa içlerine göç ettikleri gibi Akdeniz'in doğusunda da bir adadan diğerine geçtiler.

1322'de Girit'te ve 1346 yılına gelindiğinde Korfu adasında yaşayan Çingeneler olduğunu görüyoruz.[7] Belgelerde Çingeneleri feodal düzenin bir parçası haline getiren "feodum aciganorum"dan veya Çingeneler Loncası'ndan söz edilir. Kazancı, demirci ve çiftçi olarak çalışan Çingeneler, loncanın şartları doğrultusunda vergiden ve diğer yükümlülüklerden muaf tutulmuşlar ve yalnızca "baron"larına karşı sorumlu kılınmışlardı. İlk baronları Aloysius de Citro, çeşitli ödemeleri halkından aynî ve nakdî olarak topluyor ve bir bölümünü devlete veriyordu.

Korfu'nun idaresinin 1340 yılında Venedik'in eline geçmesinden son-

Çingene deri işçilerinin yaşadıkları barakalar ve Modon, 1486.

ra bazı Çingeneler Venedik'e göç ettiler. Aralarında Napoli'de geleceğin saray sanatçısı Antonio Solario'nun (yak. 1400) babası olan bir kalaycı da bulunuyor olabilirdi.

Bu sırada Akdeniz'de bir adadan diğerine atlayan Çingeneler 1399 yılında Sicilya'ya ulaştılar.[8]

14. yüzyılda Venedik'in Yunan anakarasında Mora Yarımadası'ndaki topraklarında ve Yunan adalarında yayılan bir uygulamaya göre, Çingene halkına bazı vergi ayrıcalıkları ve içte özerklik tanındı. (Bu uygulama, Çingeneler Batı Avrupa'ya sızıncaya kadar yaygınlaşmıştı.) Örneğin, 1444'te Nauplia kentinin (günümüzde Nafplion) Venedikli yetkilileri, Mora Yarımadası'nın doğusunda Çingene Johanes'in ("Drungarius Acinganorum", Çingene Reisi diye adlandırılmıştı) öncülleri tarafından kazanılmış olan ayrıcalıkları yeniden tanıdılar.[9]

Modon'lu Çizmeciler

Çingene çizmeciler Modon'a (günümüzde Methoni) muhtemelen Lionardo Frescobaldi'nin 1348 yılında kendileri hakkında yazmasından

çok önce yerleşmişlerdi.[10] Ayakkabıcılık ve demircilikle geçinen Çingenelerin bu kentte oturduğu mahalle sonraları birçok gezgin tarafından da betimlendi. Bir dönem burada 300 kadar ev bulunuyordu.

Çingenelerin deri kayışları mıhlayarak yaptıkları çizmecilik demirci işi olarak görülmüş olabilir. Ölü hayvan derisi üzerinde çalışmayı gerektiren deri işi, çoğu Çingene tarafından pis bir işlem olarak görülse de Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingene deri işçileri loncasına değinildiğini görüyoruz.[11]

Çizmeciler, Türklerin Modon'a yaklaşmasıyla birlikte kentten kaçmaya başladı ve sayıları her geçen yıl azaldı. 1497'de geride yalnızca 100 aile kalmıştı ve 1519 yılına gelindiğinde, Modon'un Türklerin eline geçmesinden sonra sayıları otuzla sınırlı kalmıştı.[12]

Çizmeciler Modon'dan kaçmakla kalmadılar, bir grup olarak da ortadan kayboldular. Batı Avrupa'ya geldiklerine dair hiçbir kayıt yoktur. Batı Avrupa'ya gelmiş ama uzmanlık işlerini terk edip demircilik yapmış olabilirler.

Ya da, Balkanlar'da çeşitli yerlere göç ettiler. Rumeli'nin (yani Balkanlar) çeşitli bölgelerine ait 1522-3 yıllarından vergi defterlerinde Çingenelerin kayıtlara geçen uğraşları arasında çalgıcılığın yanı sıra ayakkabıcılık, çivi imalatçılığı ve hatta deri işçiliği bulunur.[13]

Mısırlılar

Atsinganos'lardan söz edildiğinde, Çingenelerin mi yoksa sapkın mezhep üyelerinin mi kastedildiğinden emin olamadığımız gibi, Doğu Avrupa'da Mısırlılardan söz edildiğinde, Çingenelerden söz edilip edilmediğinden de emin olamıyoruz. 14. yüzyılda Arnavutluk'ta, Durres'in dış mahallelerinde yaşayan "Mısırlılar" vardı. Bunlar belki de Çingene değil, gerçekten Mısırlıydılar.[14] Günümüzde Kosova ve Makedonya'da Mısırlı olduğunu ileri süren ve Çingene dilinden farklı bir dil konuşan toplulukların bulunması bu meseleyi iyice çetrefil bir hale getirir.

Romanya'da serfler ve köleler

Çingeneler güneydoğu Avrupa'ya geldiğinde hâlâ feodal düzen yürürlükteydi. Boş topraklara köylü olarak yerleşen, belki de bir kara ölüm kurbanının yerini alan yeni bir Çingene, toprak kimin mülkiyetindeyse

onun serfi oluyordu. Bu kişi bir soylu olabileceği gibi bir ordu görevlisi veya bir dini kurum da olabilirdi. Toprak sahibi kim olursa olsun ona üründen pay vermek ve her yıl belirli sayıda iş gününü ona adamak zorundaydı. O ve ailesi toprağa aitti; satıldığı veya bağışlandığı takdirde toprakla birlikte yeni sahibinin eline geçiyordu.

Eflâk Voyvodası (veya prensi) Vladislas (1364-77) kırkı aşkın Çingene ailesi üzerindeki feodal mülkiyet hakkını Vodita yakınlarındaki Aziz Antonios manastırına devretmişti. Daha geç tarihli belgeler sayesinde bu armağan hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. Yine de bu, Romanya'daki Çingenelere ilişkin hâlâ en erken tarihli kayıttır.[15]

Vakanüvislerin pek ilgisini çekmeyen Çingene köylüler tarihsel kayıtlara ancak böyle bir mülkiyet devrinin konusu olduklarında geçtiler.

Önceleri, köylü aile açısından kime ait olduğunun fazlaca bir önemi yoktu. Ne var ki, Romanya'da yerel serflerin altında bir konuma düşeceklerdi. Dolayısıyla, onları köle olarak nitelemek yanlış sayılmaz.

Bazı yazarlar Çingenelerin Romanya'ya 13. yüzyılda (kesin olarak 1241'de), ülkedeki köylerin sahibi haline gelen Tatarlar ve Türk Kuman kabilesinin köleleri olarak geldikleri kanısındadırlar.[16] Bunun doğru olması, Çingenelerin, Hazar Denizi'nin Tatarlar ve Kumanların egemenliğindeki bir bölgesinin tebaası olduğu ve Romanya'ya gelirken Bizans topraklarından geçmediği anlamına gelir. Romanya'da konuşulan Çingenece lehçelerinde yer alan birçok Yunanca sözcük göz önüne alınırsa, bu olası değildir. Çingenelerin Romanya'ya Bizans'ın Anadolu'daki topraklarından (günümüzde Türkiye) geldikleri ve ilkin adi işçi ve gezici zanaatçı olarak çalıştıkları ancak, yoksulluk ve borçları yüzünden bir prens, piskopos veya soylu olabilen yerel toprak sahiplerinin serfleri olarak bir yere yerleşmek zorunda kaldıkları yolunda bir açıklama daha olasıdır. Irk olarak Romen serflerden daha aşağı görüldükleri için serflikten köle konumuna düşmüşlerdi. Çingene kölelere ilişkin kanunlar Romen serfler için geçerli olanlardan daha katıydı.

Kuramsal olarak tüm Çingeneler Eflâk, Boğdan ve Transilvanya voyvodalarının, diğer bir deyişle prenslerinin yasal köleleri olarak işe başladılar. Prensler daha sonra onları, yaşamakta oldukları toprakların denetimini elinde bulunduran soylulara (*boyarlar*) veya dini liderlere (başrahipler veya piskoposlar) verdiler. Yeni efendilerinin onları tekrar devretmeleri, takas etmeleri, el altından veya ileride kurulacak olan köle pazarlarında açıkça satmaları mümkündü. Göçebe Çingene zanaatçılar hâlâ prenslerin kölesi olarak sınıflandırılmakla birlikte yıllık bir vergi ödedikleri sürece büyük bir özgürlüğe sahiptiler. Nazır olarak bilinen devlet gö-

revlileri göçebe Çingene kölelerden vergi toplamakla sorumluydular.[17]

Özellikle soylular Çingene kölelerine, sonraları Kuzey Amerika'da Afrikalı kölelere yapılan uygulamaya benzer bir şekilde çok kötü davranıyorlardı. Elimizdeki ilk kayıtlar, Çingene serflerin, bir mülkiyet hakkı değişiminden ibaret olan devrine ilişkindir. Yukarıda belirtilenin yanı sıra erken döneme ait aşağıdaki devirlerin yapıldığını görmekteyiz:

- 1388'de Eflâk voyvodası I. Mircea 300 Çingene ailesini yeni kurulmuş olan Cozia Manastırı'na devreder.
- Daha geç tarihli bir belgede, 1390-1406 yılları arasında Tara Fagarasului'de (Transilvanya'da) on yedi çadırda yaşamakta olan belli bir Çingene grubundan söz edilir.
- Bir kaynağa göre, 1424'de Eflâk başvoyvodası III. Dan 300 Çingene ailesini daha Cozia Manastırı'na verir.
- 1428'de Boğdan voyvodası İyi Yürekli Aleksandr, Bistrita Manastırı'na (on iki Tatar ailesiyle birlikte) otuz bir Çingene ailesini verir.[18]

Çingenelerin açıkça satışa çıkarıldığını gösteren ilk belge için daha birkaç yıl geçecekti. Boğdan voyvodası Büyük Stefan'ın 1480 yılında Dragoiu'lu Petru Braescul adlı birisinden 50 Tatar zlotisi karşılığında üç Çingene ailesini satın aldığı anlaşılıyor. Yine Stefan'ın almış olabileceği seksen zloti değerindeki Costa adlı bir köleden söz eden aynı yıla ait belgeler bulunur.[19]

Çingeneler hakkındaki birçok kitapta yer alan bir satış ilanı posteri Çingenelerin özgürlüklerini kazanmaya başladığı bir zamandan, 1852 gibi geç bir yıldandır.

Sözü edilen devirlere ilişkin rakamlardan Romanya genelindeki Çingene köle sayısının yüksek olduğu anlaşılıyor. Heinrich Brennwald adlı İsviçreli bir vakanüvis, 1418 yılında Avrupa'daki Çingene nüfusunu 14.000 olarak verirken, Aegidius Tschudi bu sayının 40.000 kadar yüksek olduğunu ileri sürüyordu. Bunlar tamamen birer tahmindi.[20]

Transilvanya'da kölelik kısa ömürlü oldu. Toprağı işlemeye hazır çok sayıda serf vardı ve Çingeneler ancak düşük bir ücret koparabiliyorlardı. 14. yüzyılın sonuna gelindiğinde, kölelik tüm çabalara karşın burada sona erdi. 1250 yılı dolayında Batı Avrupa'nın büyük bölümünde serflik, soylular parayı tahıla yeğlediği ve köylülerine, sonraki yıllarda bir defaya mahsus ödeme artı kira ve diğer vergiler karşılığında özgürlük tanıdığı için, çoktan ortadan kalkmıştı. Ne var ki, Romanya'nın diğer yerlerinde (Eflâk ve Boğdan) kölelik düzeni 19. yüzyıla dek sürdürülecekti.

Batı'ya kaçış

Türklerin Doğu Avrupa'ya yaklaşmasıyla birlikte Balkanlar'da çiftçilik yapan çoğu Çingenenin kaçmaya karar verdiği anlaşılıyor. Önderlerinin denetimi altında güvenlik gereği 200 veya daha çok sayıda kişiden oluşan gruplar halinde örgütlendikten sonra Batı'ya göç ettiler. Bu önderler, Batı Avrupa'ya gelir gelmez Graf (kont) gibi çoğunluğu oluşturan halk tarafından benimsenmiş unvanları alıyorlardı. Dük Andrew ve Dük Michael gibi bu önderlerin birçoğuyla ileride karşılaşacağız.

Beşinci Bölüm

Orta Avrupa'da[1]

16. yüzyıla dek Orta Avrupa'da bir süreliğine kalmış olan Çingene sayısı fazla olmasa da, vakanüvisler tarafından çoğu zaman dikkate alınmayan büyük Çingene toplulukları batıya gitmek üzere buradan geçti. Çingenelerin 1450 yılı öncesinde orta Avrupa'daki varlığına ilişkin güvenilir çok sayıda kayıt olmadığı gibi bunlarda da Çingenelere tek tek değinildiği anlaşılıyor; Bohemya'da Andreas adlı birinin ulağı olan adsız esmer Çingene gibi.[2]

Bazı yazarlar, daha 1242 yılında Bohemya'da dolaşan ve *kartas bokh* diyerek dilenen büyük bir topluluktan söz ederler.[3] Bunların Çingene olduğunun öne sürülmesi için geçerli bir neden bulmak zordur. Çingenecede *kartas bokh*, "açlık yarattık" anlamına gelse de, bu deyim *hi amen bokh*, "açız" şeklinde olmalıydı. Yine de insan, Çekçe konuşanlara Çingenece dilenmenin anlamını düşünmeden edemiyor.

1411 yılında Znojmo'dan geçen 200 kişilik büyük bir "Mısırlı" topluluğu, Büyük Topluluk diye anılan aşağıda değerlendireceğimiz grubun içinde yer almış olabilirdi. Ancak, ana kitleye göre daha kuzeyden geçen bir yol izlemişlerdi. İkinci topluluk 1417'de kaydedilmiştir. 1418'de de Cheb'e (Eger) gelen Çingenelerden söz edilir.[4]

Çingeneler Macaristan'a daha 1260 yılında ulaşmış olabilirdi. Ancak, Çingenelerden kesinkes ilk kez 1489 yılında, Czepel adasında Kraliçe Beatrice onuruna çalan çalgıcılar dolayısıyla söz edilir.[5] Bununla birlikte bu ülkeden, 15. yüzyıl başlarında İmparator Sigismund ile Constance ve Spissky'de görüşmeye giden Çingeneler de geçmiş olabilir.

Çingeneler günümüz Polonya topraklarına ilk kez 15. yüzyılda geldiler. 1419'da Sanok bölgesinde Petrus Cygan adlı birisi yaşamaktaydı. Aynı soyadına veya Czygan soyadına sahip başkalarının da bulunduğunu görüyoruz. Bu yüzyılın sonuna gelindiğinde, adını Çingenelerden alan ve Çingenelerin yerleşmiş olabileceği çeşitli yerler (Cyhanowa Luka gibi) vardı. Almanya'da ve diğer batı Avrupa ülkelerinde yaşanan tacizin ardından daha çok sayıda Çingene 1500 yılından sonra Polonya'ya göç edecekti.

Göç halindeki Çingeneler, 1622.

Zaman zaman karşımıza çıkan kalaycıları ve Szalassi diye anılan bazı "yabancılara" ilişkin şüpheli göndermeleri bir yana bırakırsak, 1419 yılında gelindiğinde Polonya'ya tek tük Çingene gelmiş olabilirdi. Ancak bu, soyadı Cygan ve Czygan olan herkesin Çingene olduğunu veya Cyhanowa Luka gibi bir yerin Çingene nüfusundan ötürü bu adla anıldığını kabul etmemize bağlıdır. 1428 yılında Karpat Dağları'nın eteklerinde, Sanok'ta "Dağlı Çingeneler"den söz edilmesi şaşırtıcıdır.[6] Bunlar günümüz "Bergitka Çingeneleri"nin (Dağlı Çingeneler) ataları mıydı?

15. yüzyıl yaklaştıkça daha çok sayıda Çingene gerek göçebelik yapmak gerek yerleşmek üzere bu bölgeye gelecekti. Ne var ki bunlar, Çingeneler aleyhindeki yasaların çıkmasından sonra Doğu'dan değil, Batı'dan geldiler. Ortadoğu'dan Avrupa'ya ikinci bir güzergâhın, İstanbul Boğazı'ndan veya Akdeniz'in doğusundan değil de, Hazar Denizi'nin kuzeyinden geçen bir yolun izlendiği savını destekleyen hiçbir kanıt yoktur.

Rusya'daki Çingenelere ilişkin ilk kayıt 1500 yılındandır. Hemen ertesi yıla ait bir kayıt daha vardır.[7] Çingeneler bu ülkeye Moldova'dan girmişti. 15. yüzyılda Slovakya'da, İmparator Sigismund'u 1423'de Zips (Spissky) kalesinde ziyaret etmek ve kendisinden koruma belgesi almak amacıyla gelen Voyvoda Ladislaus dışında kayıtlara geçen bir Çingene olmamıştır.[8] Çok sayıda Çingenenin Slovakya'ya yerleşmesi çok sonraları, Maria Theresa döneminde (1740-1780) gerçekleşecekti.

Cygan soyadı

Tsigan, doğu Avrupa'daki Çingeneler için kullanılan bir addı ve önce de görüldüğü gibi, *athinganos* sözcüğünden türemişti. 14. yüzyılda ve 15. yüzyılın ilk döneminde Cygan veya benzer soyadlarını taşıyan kişilerin listesi aşağıdadır. Bu kişiler Çingene miydi? Henüz bunu kesin olarak bilemiyoruz.

Domenik Czigani	Macaristan	1326
Kis Czigand	Macaristan (Bodrogköz)	1326
Nagy Czigand	Macaristan (Bodrogköz)	1326
Ladislaus Czigany	Macaristan (Egyhazas)	1377
Petrus Cygan	Polonya (Sanok)	1419
xxx Cikan	Bohemya (Wildenstein)	1421
Petrus Cygan	Polonya (Krolikowa)	1428
Nicolaus Czygan	Polonya (Berezowka)	1429
Mikolaj Czygan	Polonya (Swierczow)	1434
Jan Cygan	Polonya (Krolikowa)	1436

İmparator Sigismund ve Çingeneler

İmparator Sigismund Ocak-Nisan 1417'de Konstanz'da, aynı adlı göl kıyısında bulunan Katolik Kilisesi'nin Büyük Konsil'ine katılmıştı. Birkaç boş gününü komşu Lindau kentinde geçirdiği sırada Macaristan'dan gelen bazı Çingeneler buraya gelerek kendisinden koruma belgesi talebinde bulunmuştu. Aşağıda görüleceği gibi, daha sonra yanlarında bu belgeyle Almanya üzerinden batıya gittiler. 1423 yılında ise Sigismund, bir diğer Çingene önderine, Slovakya'da (o tarihte Macar İmparatorlu-

İmparator Sigismund

Sigismund (1368-1437) 1411 yılından itibaren Kutsal Roma İmparatoru oldu. Kutsal Roma İmparatorluğu, 962-1806 yılları arasında Alman İmparatorluğu'na verilen addır. 1411-18 yılları arasında Konstanz Konsili'ni topladı. Sigismund'un Çingeneler ve Tatarlara hoşgörüsü Kilise Reformcularını kapsamamış, koruma sözü verdiği John Huss'un 1415'de kazığa bağlanarak yakılmasına izin vermişti.

ğu'nun bir parçasıydı) bulunan Ladislaus ve topluluğuna ikinci koruma belgesini verdi. Bu Çingeneler daha sonra Almanya'ya da gitmiş ve yetkililerden yiyecek ve barınak sağlamakta Sigismund'dan alınan bu belgeden yararlanmıştı.[9]

Kalaycılar

Çingenelerin doğudan batıya yönelik ana göç hareketinin başını çeken koyu tenli kalaycıların varlığı, 13. yüzyıl ortalarında İsveç'te gayet iyi biliniyordu. Bu konuda hiçbir kuşkuya yer yoktur. Zira, bu dönemi anlatan bir vakanüvis, "hayli esmer ve ince" olduğu için "kalaycı" lakabıyla anılan bir dükten söz eder.[10]

Bütün İsveç'i dolaşmış olan bu esmer kalaycılar Litvanya ve Polonya'da da çalışmış olabilirler. Günümüz Litvanya topraklarındaki Çingenelere ilk kez 1501[11] yılında değinilmekle birlikte buraya uzun yıllar önce bireysel olarak da gelmiş olabilirler.

Adriyatik'e doğru

Çingene zanaatçılar ve küçük tüccarlar Adriyatik Denizi'ne -günümüz Hırvatistan, Karadağ ve Slovenya topraklarına- 14. ve 15. yüzyıllarda bireysel olarak ulaştılar. 1362 yılına ait Dubrovnik (Ragusa) kent defterinde, gümüş kaplı deri kayış[12] yapan Vlaho ve Vitan adlı iki "Mısırlı" kardeşten söz edilir. 1454 yılında ise lavta çalan Oliver adlı birisine değinildiğini duyuyoruz.[13] Çingenelerden Zagrep'te (Hırvatistan) ilk kez 1378 yılında (yirmi yıl kadar sonra her nedense aforoz edilen bir cellat) ve Ljubljana'da (Slovenya) (bir demirci) 1453 yılında söz edilir.[14]

ALTINCI BÖLÜM

Batı Avrupa'da: Mülteciler, Hacılar ve Tövbekârlar

Haberciler

Türklerin yaklaşmasıyla birlikte Balkan Çingeneleri göçün gerekliliği üzerine düşünmüş ve batıdaki durumu değerlendirmek üzere buraya haberciler göndermiş olabilirler. Çağdaş kayıtlarda böyle iki kişiden söz edildiğini görüyoruz.

İsviçre'de, Basel'de 1414 yılında görülen bir "dinsiz" muhtemelen ilk hacılar adına gelmiş olan bir haberciydi ve kendisine para ödenmişti. Ertesi yıl (1415'te) Kasım ayında günümüz Fransa topraklarında görülen ilk Çingene yine yalnız bir adamdı; "Hindistan'dan gelen" Saba'lı Anthony'nin oğlu Saba'lı Thomas Perpignan. O sırada Gerona Dükü olan (sonra Aragon kralı oldu) Aragon'lu Alfonso'dan Katalan dilinde bir tavsiye mektubu aldı.[1]

Bir kişinin, küçük grubunun diğer üyelerine kırsal kesimden ayrılmalarını söylemeden önce bir kentte araştırma yapması olağan bir uygulamaydı. 1424 yılında Hildesheim'da yalnız bir adamın ("dinsiz bir kont") ortaya çıkması ve 1434'de Hamburg'da Küçük Mısırlı Kont John'un görülmesi bu yüzden olabilirdi.[2]

Bir kişinin veya bir ailenin şansını denemek üzere ana topluluktan ayrılacağı başka örnekler de olacaktı. Kendisini Küçük Mısır Dükü veya Kontu olarak tanıtan yalnız bir Çingene, 1429-30 yıllarında Hollanda'yı dolaştı. Arnhem'de kendisine beyaz ekmek, ringa balığı ve bira verildi; Nijmegen'de uşaklarıyla birlikte en iyi hana yerleştirildi; Leiden ve Middelburgh'da para verildi. Hac yolculuğu yaptığını söyleyen bu adamın elinde Papa ve Burgonya Dükü'nden alınmış koruma belgeleri bulunuyordu.[3]

Koruma belgesi taşıyan önderler konusu dikkatlice değerlendirilmelidir. Bir belgenin kopyası olduğu takdirde, Dük Andrew adına verilmiş bir koruma belgesi taşıyan ve biri orijinaline, diğeri kopyasına sahip olan

iki önderle karşılaşılaşmak mümkündü. Belli ki, kopyayı taşıyan önderin de kendisini Andrew olarak tanıtması gerekecekti.

"Büyük Topluluk"

1400 dolaylarında büyük bir Çingene topluluğu batıya gitmek üzere doğu Avrupa'dan yola çıktı. Bu yürüyüşün ne zaman başladığını ve çıkış noktasını bilmediğimiz gibi Çingenelerin Romanya'daki kölelik düzeninden mi yoksa, daha büyük bir olasılıkla, yaklaşan Türklerden mi kaçtıkları da bilinmiyor. Ne var ki, 15. yüzyılın ilk yirmi yılında Almanya ve İsviçre'ye ulaşmış oldukları bilinen bir gerçek. Habercilerden koşulların elverişli olduğuna dair bilgi alınmasından sonra muhtemelen 1000 kadar Çingeneden oluşan bu çok büyük topluluk, belki de aynı aileden gelen erkeklerin önderliğinde batıya hareket etmişti. Büyük Topluluk'un başında Dük (veya Kont) Michael ve Andrew, Dük Philipp ve Kont Thomas adları altında dönüşümlü olarak dört öncü bulunuyordu. Feodal dönemde böylesine büyük bir grubun (bir defasında 300 kişiye kadar ulaştığı kaydedilmişti) başında bulunan kişinin bir unvanının olması olağandı. Bu kişinin takipçileri kendi topraklarından devşiriliyor ve bir derebeyinin ordusuna katılmak veya bir haçlı seferinde yer almak üzere doğuya hareket ediyorlardı. Ne var ki örneğimizdeki takipçiler, doğudan batıya gidiyor ve çağdaş vakanüvislerin de belirttiği gibi yalnızca askerlik çağındaki erkeklerden değil, kadın ve çocuklardan da oluşuyordu. Kayıtlardan da açıkça anlaşıldığı gibi, Batı Avrupa'ya ulaşır ulaşmaz genellikle çeşitli önderlerin idaresi altında daha küçük gruplara dağılıyorlar ve zaman içinde bu grupların yolları kesişiyordu. Çeşitli kentlerde yeniden buluşmak üzere anlaşıyorlar ve genellikle birbirlerini hoş karşılandıkları veya çok da cömert olmayan yerler konusunda bilgilendiriyorlardı.

Bu "Büyük Topluluk"un yanı sıra üç küçük topluluğun daha olduğu ve bunlardan birinin daha kuzeyden, Znojmo ve Çek topraklarından geçen bir güzergâhı izlediği anlaşılıyor. İkinci grup akrobat ve falcılardan oluşuyordu. Bu topluluklar arasında en küçük olan üçüncüsü (Zürih'te bulunduğu sırada kayıtlara geçmişti), nasıl kazandığı konusunda bilgimiz olmasa da, para sahibiydi ve gittiği yerlerde, kaba bir ifadeyle, dilencilikle geçinen Büyük Topluluk'un tersine, parasıyla karnını doyuruyordu.

Bu Çingeneler Batı Avrupa'da ilk kez 1407 yılından itibaren görüldüler. Büyük Topluluk dağılacaktı ama tümü de hacı veya mülteci olduğunu ve Türklerden kaçtığını söyleyen yeni topluluklar oluştu; bunda bir

doğruluk payı da yok değildi. Ancak, defalarca din değiştirmek zorunda kaldığına ilişkin masallar uyduran küçük bir grup da vardı. Çeşitli kentlerde kendilerine verilen sadakayla geçindiler ve biraz da falcılık yaptılar.

Çingeneler, kayıtlarda çeşitli adlar altında geçmekle birlikte (örneğin, dinsizler, Tatarlar, Saracenler), önderlerinin çoğu Küçük Mısır'dan geldiğini söylediği için, gitgide daha sık Mısırlı diye anılır oldular. Örneğin, Augsburg kayıtlarında kente daha 1417 yılında gelen Mısırlı insanlardan (*Aegiptenleut*) söz edilir.[4]

"Mısırlı" (Egyptian) adı zaman içinde Çingene (Gypsy) ve diğer dillerdeki karşılıkları şeklinde kısaltıldı. Küçük Mısır'ın Mısırla ilgisi olmayıp Yunanistan'da bir yer olduğuna kuşku yoktur. Doğudaki Çingeneler Yunanca "athinganos" sözcüğüne dayanan adlarla anılırken, Batıdakilerin isimleri genellikle "Mısırlı" (Egyptian) sözcüğünden türemiştir.

En önemli çağdaş kayıtlar 1424-33 yılları arasında yazan rahip Andreas ve 1435 dolayında yazan keşiş Hermann Cornerus tarafından tutulmuş, anlatılarının ilk kez olarak yayınlanması, sırasıyla 1763 ve 1723 yılları gibi geç bir zamanı bulmuştu. Aslında Andreas Çingenelerle hiç karşılaşmamış, kendisine başkaları tarafından anlatılanları kaleme almıştı.[5] Diğer yandan, Parisli Beyefendi diye anılan anonim bir kişi, 1427 yılında el falına bakanları görmek ve belki de kendi falına baktırmak için yakınlardaki La Chapelle köyüne giderek Çingeneleri bizzat görmüştü.[6] En güvenilir belgeler yeni gelenlere yiyecek ve içecek dağıtan şehir meclislerinin kayıtlarıdır. Diğer tüm kaynaklar daha ileriki tarihlere aittir ve dikkatlice değerlendirilmesi gerekir.

Müslümanlardan kaçtıklarını ileri süren ilk toplulukların geliş tarihleri, Türklerin Avrupa'daki ilerleyiş tarihleriyle (1354 yılında Gelibolu kalesinin ele geçirilmesiyle başlamıştı) karşılaştırıldığında, aslında Türklerden çok Bizansla Türkler arasındaki süreğen savaş yüzünden gezgin

Çingenelerin "Mısırlı" (Egyptian) sözcüğünden türetilmiş olan adları

Gitan	Fransa
Gitano	İspanya
Gypsy	İngiltere
Gupti	Bulgaristan
Medjup	Arnavutluk

tüccar veya zanaatçı olarak para kazanmanın olanaksızlaştığı bir bölgeden kaçıyor olmalıydılar. Modon'da (Yunanistan) bile yerleşik ayakkabıcı ve demirci ahalisinin çoğu, önce de görüldüğü gibi, buradan ayrılmaya karar vermişti. Batıya gelen Çingenelerin bir bölümü eğer gerçekten de dini nedenlerle Türklerden kaçan mülteciler değildiyseler, hayatlarını daha güvenli bir bölgede kazanma arayışında olan ve bizim bugün "ekonomi göçeri" diye nitelendirebileceğimiz kişilerdi.

Türklerden kaçtığını söyleyen Çingeneler arasında 1420'de Zürih ve Deventer'e (Hollanda) gelen iki topluluk vardı.[7] İkinci grubun başında, "Hıristiyan inancı yüzünden ülkesinden sürülmüş olan" Dük Andrew bulunuyordu.

Bu büyük topluluk doğu Avrupa'da oluştuysa, bunun nedenini Türklerin ilerleyişinde veya kölelik düzeninden kaçışta arayabiliriz. Ancak, bu topluluğun Ortadoğu'da zaten mevcut olması da imkân dahilindedir. Bu durumda göçü tetikleyen neden Bağdat'ın 1258'de Moğol Türkleri tarafından yağmalanması olabilirdi.

Bu topluluklara değinen yüz kadar kayıt bulunmakla birlikte hepsi çağdaş değildir. Örneğin, 1422'de Basel'e gelen Çingenelerin bir betimini, ancak 130 yıl kadar sonra Wurstisen adlı birisinin yazdıkları sayesinde bilebiliyoruz. 1439'da Bavyera'ya gelen Çingeneler ise Aventius tarafından 1521 yılında, gelişlerinden neredeyse yüz yıl sonra anlatılmıştı.[8] Demek ki, bu kayıtların doğruluğu şüphelidir.

Ziyarete gelen Çingeneler belki de diğer başıboş gezginlere göre daha barışçıl oldukları ve günlük yaşantıya renk kattıkları için kentlilerin içi rahattı. Routiers adlı bir yerel çete bir süredir Fransa'nın çeşitli yerlerini yağmalamaktaydı. 1422'de Alli yağmalanmıştı.[9] Gerçekten de, bir Çingene topluluğu belki de yol boyunca kendi güvenliğini sağlamak için, kargıyla silahlanmıştı.

Topluluktaki kadınlar yerel dilleri öğrendikçe, falcılık yaparak da para kazanmaya başlıyorlardı. Bu, kendilerine hacı olarak verilen sadakanın yanı sıra işe yarar bir ek gelir demekti. At ticaretinden elde ettikleri bir kazançları da vardı. 1430 yılında, belki de doğuya dönmekte olan "Kara Zigeuner"ler Konstanz'da yine ortaya çıktılar, fal baktılar, el falı okudular.[10] Falcılık hemen her zaman yaygın Çingene imgesinin bir parçası oldu. (Lucerne'de daha 1450 yılında sahneye konan bir oyunun karakterlerinden biri de bir Çingene falcıydı).[11]

Vakayinamelerde yer alan tüm öykülerde doğruluk payı olduğu kabul edilirse, Büyük Topluluk'tan gelen Çingeneler parasal yardım sağlama amacıyla iki ayrı öykü anlatmaktaydılar.

İlk öyküde, "bizler Türklerden kaçan Hıristiyanlarız" diyerek gerçekten dini nedenlerle kaçan mülteciler olduklarını ileri sürüyorlardı. Bazıları ise farklı bir öykü anlatıyordu; Müslümanlığa geçtiklerini, sonra yine Hıristiyanlığa döndüklerini ve Müslüman oldukları için tövbe ettiklerini ileri sürüyorlardı.

Türklerden kaçan tek mülteciler Çingeneler değildi. Kayıtlarda Adriyatik ve Yunan denizi üzerinden İtalya'nın güneydoğu kıyılarına kaçan Arnavutlar ve Yunanlılardan da söz edilir. Yine de, Küçük Mısırlı Düklere değinen her vakayinamede Çingenelerin kastedildiği varsayılabilir.

Türklerin ilerleyişi karşısında Balkanlar'dan kaçan çok sayıda Yunan, Arnavut ve Çingene İtalya'nın güneyine yerleşmişti. Abruzzo ve Calabria'daki Çingene toplulukları günümüze değin varlıklarını sürdürmüştür; tıpkı Arnavutça ve Yunanca konuşanların oluşturduğu küçük yerleşim birimleri gibi.

15. yüzyıl sonlarında daha çok sayıda Çingene, bu defa Akdeniz üzerinden İspanya'ya gitmek üzere Yunanistan'dan kaçacak ve bu ülkeye kuzeyden, Fransa'dan gelmiş olanlara katılacaktı.

Bazı Çingene önderlerinin Türklerden kaçtıkları gibi Hıristiyanlıktan Müslümanlığa geçmeye de razı olduklarına ve şimdi bu günahın kefaretini ödediklerine ilişkin iddiaları, Türkler kimseyi Müslümanlığa geçirmenin heveslisi olmadığı için, olası değildir. Türkler bu insanlara gayrimüslim olarak daha yüksek vergiler getirmeyi yeğlemişti.

Dük Andrew adlı birisi tarafından anlatılan yıllarca sürmüş bir gezginlik masalına inanmak kolay değildir. Yine de, bazı Çingenelerin saf bir dinleyici kitlesine anlattıkları öykülerin bir örneği olarak bunu aktarıyorum.[12]

Dük Andrew, Macaristan'da toprak sahibi olduğunu ve müslümanlığa geçtiğini söylüyordu. Bunun üzerine Macaristan kralı tarafından topraklarına el konulmuş, tekrar hıristiyanlığa geçmiş ve 1415 yılında Bohemya Kralı Sigismund ile görüştükten sonra 4.000 Çingeneyle birlikte yeniden vaftiz edilmişti. Kral kendisine bu günahın kefareti olarak takipçileriyle birlikte yedi yıl boyunca seyahat etmesi gerektiğini, Papa'yı ziyaret etmesini ve topraklarına daha sonra geri dönebileceklerini söylemişti. Vakanüvisin anlattığına göre Andrew, bu yolculuk sırasında geçimleri için ne gerekiyorsa halktan temin etmeleri için kralın izin vermiş olduğunu söylüyordu. Andrew Roma'ya da gitmiş ve Papa'dan veya Papa adına Vatikan'da bir başka kişiden koruma belgesi almış olabilirdi. İtalya'da Roma'dan hiç de uzak olmayan Bolonya'ya kadar ulaştığına kuşku yoktur. Daha sonra papanın yedi yıl daha dolaşma zorunluluğu getirmiş olduğunu söyledi. Ancak bu kez, mal varlığına el konulmayacak, yolcu-

lukları sırasında gittikleri çeşitli yerlerdeki din adamları tarafından verilen armağanlarla geçineceklerdi.

Çingenelerin, Türklerin ilerleyişi karşısında kaçan mülteciler olmak bir yana, Müslümanlığa geçerek Hıristiyanlığı terk etmenin kefaretini ödediklerine ilişkin masallar, muhtemelen geçici iş bulamadıklarında ve kadınların yerel dilleri henüz el falına bakarak para kazanacak kadar iyi konuşamadıkları yerlerde karın doyurmanın bir yolu olarak kendileri tarafından uydurulmuştu.

Bundan ilk kez (önce de değinilen) Dominiken keşiş Hermann Cornerus'un el yazısıyla yazdığı vakayinamede söz edilir. Doğu Piskoposları'nın Çingenelere, Hıristiyan dininden çıkma günahının kefareti olarak yedi yıl boyunca hac yolculuğu zorunluluğunu getirdiklerini yazmıştı. Çingenelerin İsa'nın çarmıha gerilmesi için gereken çivileri yapmış olmanın kefaretini ödediklerine ya da bir Çingene demirci, İsa'nın acısını biraz olsun dindirmek için bir çivi eksik yapmış olduğundan Çingenelere yardım edilmesi gerektiğine ilişkin masallara gelince; bunlar sonraları Çingene olmayan vakanüvisler tarafından uydurulmuştu.

Üçüncü bir grup ise gerçek hacılardan oluşuyordu. Hac yolculuğuna çıkmak Orta Çağ'da yaygın bir âdetti ve hâlâ birçok Çingene Lourdes, Saintes Maries de la Mer ve Polonya'ya ve hatta Kanada'da bazı yerlere yapılan hac yolculuklarına katılır. Kutsal Topraklar'ın (Filistin) Müslümanlar tarafından işgaliyle birlikte hacılar ziyaret edebilecekleri başka yerler aradılar. Roma (Papalık merkezi) ve İspanya'da Santiago de Compostela genelde tercih edilen yerler oldu. Büyük Topluluk'un dağılmasıyla birlikte oluşan küçük toplulukların çoğu, Santiago'ya doğru yola çıkmış ve tıpkı diğer hacılar gibi yol boyunca ticaret ve dilencilik yapmıştı.

Papa'yı Ziyaretler

Savoy'da 1419 yılında adsız bir Küçük Mısırlı Dük Roma'ya gitmeyi amaçladığını bildirdi. İki yıl öncesinde Roma'da yeniden bir Papa tanınmış ve dinde bölünme (iki papanın birden resmen tanındığı) 1418'de resmen sona erdirilmişti. Bu kişinin Dük Michael mi, Dük Andrew mu yoksa Kont Thomas mı olduğu konusunda bir bilgimiz yok. Hepsi de sonraları Papa'dan birer tavsiye mektubu alacaktı. Ne var ki, bu topluluğun güneyde Roma'ya gitmek yerine kuzeye yöneldiği ve Papa değil de, Savoy dükü tarafından verilen bir tavsiye mektubuyla yeniden ortaya çıktığı görüldü.[13]

Rakip Papalar

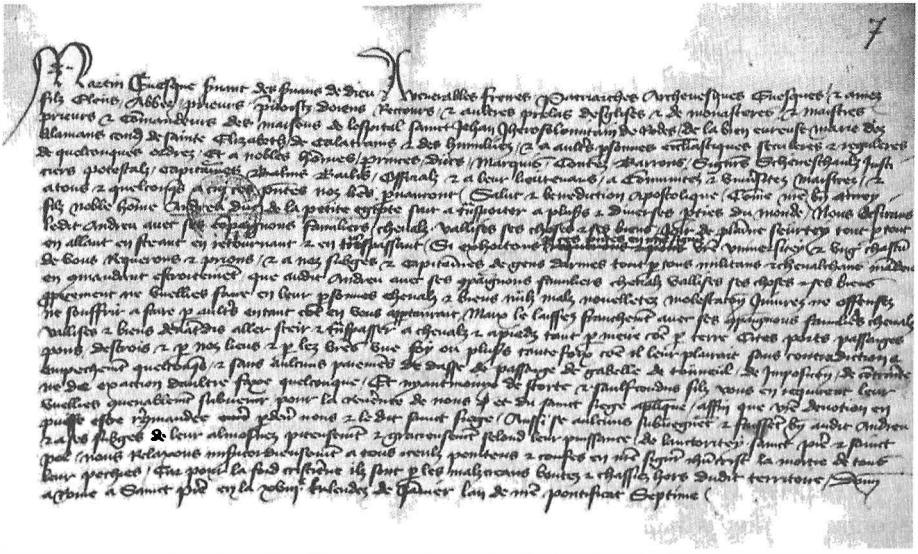
Avignon	1394-1423	XIII. Benedict
Basel	1439-49	V. Felix
Bolonya	1410-15	XXIII. John (Baldassare Cossa)*
Gaskonya	1425-30	XIV. Benedict (Benedict Garnier)*
Roma	1406-15	XII. Gregory
	1417-31	V. Martin
İspanya	1423-29	VIII. Clement

XXIII. John ve XIV. Benedict adları ileriki tarihlerde, yukarıda yıldız işaretli "Papalar" resmen tanınmadıkları için, Roma'daki papalar tarafından kullanılmıştı.

Mısırlı Dük Michael 16 Temmuz 1422 tarihinde takipçileri ve elli atla birlikte Basel yakınlarında Wiesen vadisine geldi. Papa'dan aldığı tavsiye mektubunu sundu.[14] Bu mektubun hangi papa tarafından verildiğini bilmiyoruz. Orijinal kayıtta mektubun *vom Pabst*, yani "Papa"dan olduğu belirtilmekle yetinilmiş. Tabloda 1422 dolayında kaç papanın bulunduğu görülmektedir. Bu mektup, Küçük Mısırlı bir topluluk Avignon yakınlarında Sisteron'da konakladığına göre, Avignon papası XIII. Benedict'ten alınmış olabilirdi.[15]

Dük Michael'in bir papayı ziyaret edip Temmuz 1422'de sunduğu papalık tavsiye mektubunu almasından sonra yukarda öyküsünü anlattığımız yeniden din değiştirmiş olan ikinci Çingene lideri Küçük Mısırlı Dük Andrew da Roma'da papayı ziyaret etmek üzere başka bir grupla yola çıktı. Bolonya'ya gelen ve 2 Ağustos 1422 tarihine kadar burada kalan bu grup, (muhtemelen Kont Thomas'ın önderliğindeki) üçüncü bir grupla Forli'de birleşerek 200 kişilik bir sayıya ulaştı ve daha sonra Roma'ya hareket etti.[16] Roma ziyaretlerine ilişkin hiçbir kayıt bulunmasa da bu ziyareti, ileride gösterecekleri tavsiye mektubunun verildiği tarih olan 15 Aralık 1422'de gerçekleştirmiş olabilirler. Bu mektup muhtemelen Papa'nın kendisinden çok bir papalık görevlisi tarafından yazılmıştı.

Mektubun özgün Latince metni kaybolmuş olsa da, bir Fransızca kopyası (1423 gibi yanlış bir tarihin düşüldüğü) günümüze dek ulaşmıştır. Bunun orijinal mektubun bir kopyası olduğu ve Andrew tarafından bir yakınına verildiği anlaşılıyor. Ne var ki, 1427 yılında Paris'e gelen ve orijinal mektubu sunan adsız Dük büyük olasılıkla Andrew'nun ta kendisiydi.[17]

Papa V. Martin'den alınan bir mektubun Fransızca kopyası.

Paris'teyken bu mektubun beş yıl önce alındığını ve Papa'nın buyurduğu gibi Müslümanlığa geçerek işledikleri günahın (Hıristiyanların gözünde) kefareti olarak seyahat ettiklerini söylemişti. Mektupta Andrew ve takipçilerinin, Hıristiyan inançlarından ötürü Türkler tarafından yurtlarından sürüldükleri söyleniyordu. Özgürce seyahat etmelerine izin verilmeli ve halk onlara sadaka vermeye özendirilmeliydi. Bunun, söz konusu dönem için yeterince makul bir talep olduğu anlaşılıyor. Ayrıca, mektubun sahte olduğunu düşünmemizi gerektirecek hiçbir neden yok.

Batı Avrupa'daki Çingenelerden ilk kez 1407 yılında, Hildesheim'da "Tatarlara" verilen şarap[18] dolayısıyla kent mali kayıtlarında söz edilir. 1416'da ise *Zigeuner*'lerin Meissen'den sürüldüklerine değinen şüpheli bir kayıt vardır. Bu doğru ise, Çingeneler aleyhindeki genel yasanın çıkması elli yıl kadar erken bir tarihe dayanır. Oysa bu yasanın bahsi ilk kez olarak çok daha sonraları (1560'da) yazılmış bir vakayinamede geçmektedir.[19]

1417 yılında 400 kadar Çingeneden oluşan daha büyük bir grup Almanya'ya ulaşmıştı. Günahlarının kefaretini ödemek için değil, hacı veya dini mülteci olarak seyahat ediyorlardı. Cornerius *Zigeuner*'lerden, Hamburg'a doğudan gelen ve Lübeck, Rostock, Luneburg gibi kentlere giden "esmerimsi Tatarlar" diye söz ediyordu. Bir dükle kontun önderliğinde, kadın erkek ve çocuklarla birlikte 300 kişiden oluşan bu topluluğun üyelerinin bir kısmı at sırtında, geri kalanı yaya olarak seyahat edi-

yordu. Bazı çocuklar atlar tarafından çekilen yük arabalarını sürüyordu. Bu grup, bir bölümünün 1417 yılı sonlarında ulaştığı Aachen gibi hac yerlerini ziyaret ederek batı Avrupa'dan geçtiği sırada vakayinamelerde anıldığı adı alacaktı. Ellerinde Sigismund'un yukarda sözü edilen ve Müslümanlığa geçerek işledikleri günahın kefaretini ödeyen hacılar olarak tanımlandıkları mektubu vardı.[20]

Önceki göçlerin dük ve kontlarından sonra, vakayinameye göre, 1439 yılında Almanya'da Zindel adlı bir Çingene "kral" ortaya çıktı. Mısır'dan geldiğini ve atalarının zamanında Mısır'a gitmekte olan İsa'yla Meryem'in kendi kamp yerlerinde kalmalarına izin vermeyerek işledikleri günahın kefaretini yedi yıldır dolaşarak ödediğini söylüyordu.[21] Yazar Reimar Gilsenbach, vakanüvisin bu unvan konusunda yanıldığını, sözü edilen kişinin aslında "Sinti Kralı" olduğunu ileri sürdü. Bu, yeni gelenlerin, önceki göçlerle gelen Çingene Challerden çok Sinti kabilesine ait olduklarına işaret eder.

1439 yılına gelindiğinde, hacı ve dilenci Çingeneler artık Almanya'nın bazı kentlerinde hoş karşılanmıyordu. Aynı yıl Siegburg'da dinsizlere gitmeleri için para verilirken Hamburg'da da Küçük Mısırlı bir konta kentten ayrılması için para verilmişti.[22]

Kent yasalarıyla çatışan Çingeneler, ellerinde bir güvenlik belgesi olsun veya olmasın, o kent tarafından cezalandırılabiliyordu. 1422 yılında Konstanz'da bulunan bir grup Çingene, aralarındaki birkaç kalpazan yüzünden kentten kovuldu. Suçluların yanak ve alınları dağlanmıştı.[23]

Çingenelerin hepsi de dilenci değildi. Bir kentin yerleşik halkına karışmak üzere bağlı oldukları topluluktan bir başına ayrılanlar da oluyordu. Dükkân sahibi bir zanaatçı olan Heinz adlı Çingene, 1446'da Frankfurt am Main kenti vatandaşlığına hak kazanmıştı.[24] Ne var ki, iki yıl sonra kent kapılarına gelen gezgin Çingeneler hoş karşılanmadılar. Kendilerine bir miktar para verilmiş ve kente girmemeleri istenmişti.[25]

İsviçre'ye gelince; önce de değinildiği gibi, 1418'de Zürih'te büyük bir Çingene topluluğu ortaya çıktı. İki dükün önderliğinde iki ayrı yerde kamp kurmuşlardı. Vakanüvisler Küçük Mısır'dan geldiklerini ve Sultan ve Türkler tarafından sürülmüş olduklarını kaydederler. Üst başları dökülüyor olsa da bol bol yiyip içiyorlar ve yanlarındaki altın ve gümüş parayla ödeme yapıyorlardı.[26]

Büyük Topluluk'un, belki de küçük grupların gittikleri kentlerde daha konukseverlik görmelerinden ötürü 1415 dolayında Almanya'da dağıldığı anlaşılıyor. Bazı gruplar daha sonra kuzeye gitmişler, bazıları ise İsviçre ve Fransa içlerine doğru devam etmişlerdi.

1419'da Bern'de 200'ü aşkın kişinin başında atlı dük ve kontlar bulunuyordu. Gümüş kuşak takmışlardı ve Sigismund'dan bir mektup getirmişlerdi.[27] Bu önderler arasında, üç yıl sonra takipçileri ve elli atla birlikte Basel'in kuzeyinde görülecek olan ve yine Sigismund ve Papa'nın birer mektubunu taşıyan Dük Michael de olabilirdi.[28]

1430-1444 yılları arasında Basel kent meclisi, Türklerden kaçtığını söyleyen sahte mültecilere karşı bir uyarı yayınladı. Bir "Sarasen" topluluğundan Cenevre'yi terk etmesi isteninceye değin İsviçre'de Çingeneler hakkında otuz yıl boyunca bir şey duymamız bu yüzden olsa gerektir.

1418-1424 yılları arasında bazı Çingeneler küçük gruplar halinde Almanca konuşulan toprakları terk ederek daha batıya göç ettiler. Ağustos 1418'de, muhtemelen İsviçre'den gelen otuz kadar erkek, kadın ve çocuk Colmar'a ulaşmış ve bu kentten ayrılmalarından üç gün sonra 100 kişilik bir grup daha buraya gelmişti.[29] Mısır'dan geldiklerini söyleyen bu insanlar gümüş küpeler takan esmer kişiler olarak betimlenmişti. Kadınlar kaba saba battaniyelere sarınıyorlar ve el falına bakıyorlardı. Kasım 1418'de Strasbourg'da bir vakanüvis, yine ten rengini vurgulayarak aşağı Mısır'dan gelen koyu tenli çok sayıda kişinin Almanya ve Fransa'da dolaştığını yazmıştı.[30] Sıradan halk açısından Çingenelerin gelişi, sıkıcı gündelik yaşamlarına heyecan katan bir değişiklikti. Sonraları İngiltere'de yarı kurgusal bir kişi olan Sir Roger de Coverley, bir köye Çingeneler geldiğinde sıradan halkın, fal baktırmak ve onların masal ve şarkılarına kulak vermek üzere tarladaki işlerini ihmal etmesinden yakınacaktı.[31]

Büyükçe bir "Saracen" topluluğu Ağustos 1419'da Chatillon-en-Dombes'e geldi. Bu bölge bu sırada Savoy'a bağlıydı ve Sigismund'un egemenliğindeki feodal toprakların bir parçasıydı. Sarasenler, bizzat imparatordan ve Savoy Dükü'nden alınmış belgeleri sundular. Arazi sahibi buradan ayrılacaklarında onlara şarap, saman ve üç florin verdi ve kamp kurdukları tarla sahibine kira ödedi.[32] Bu gruptan 120 kişi 24 Ağustos 1419 tarihinde Macon'a devam etti. Atlı olmaları alışılmadık bir durumdu. Büyücülük yaptıklarından kuşku duyulmuş olsa da bir çiftçi tarafından ağırlanmış ve kendilerine şarap, ekmek ve geceyi geçirebilecekleri bir tarla verilmişti.[33] Çingeneler Provence bölgesine de defalarca gittiler. Bir defasında Sisteron'da 1 Ekim'de Küçük Mısırlı bir kont ve takipçilerine, her ne kadar kent dışında bir tarlada konaklamak zorunda bırakılmış olsalar da, yine et, şarap, yulaf ve para verilmişti.[34]

1419 yılında bir grup Gap'dan geçmiş ve aynı yılın temmuz ayında Küçük Mısırlı bir dük, aralarında akrabalarının da bulunduğu 200 takip-

çiden oluşan bir topluluklabirlikteSavoy'dan geçmişti. Roma'ya gitmekte olduklarını söyleyen bu grupların yanlarında koruma belgeleri vardı ve kendilerine sadaka verilmişti.[35] Belçika'nın Mons ve Tournai kentlerine giden Dük Michael 1421'de, Andrew da aynı yılın Ekim ayında Fransa'ya geri döndüler.[36]

Küçük Mısırlı Dük Andrew ve kardeşi Dük Michael topluluklarını Fransa'dan kuzeye yönlendirmişler ve 1419'da günümüzde Belçika topraklarında bulunan Antwerp'e ulaşmışlardı. 1420 yılına gelindiğinde, hâlâ Dük Andrew'nun önderliğinde Brüksel'de bulunuyorlardı. Türkler tarafından ülkelerinden sürüldüklerini söylemeleri üzerine kendilerine ekmek, bira, şarap, et ve para verilmişti.[37] Aynı yıl içinde çok geçmeden veya sonraki yılın başlarında bir dük, belki de Andrew, bir kont ve Çingene topluluğuyla birlikte Damme'ye geldi. Kendilerine şarap ve para verildi; tıpkı başka kentlere giden diğer topluluklara verildiği gibi.[38]

Bu cömertliğin Belçika'da uzun sürmeyeceği görülecekti. 1452 yılında Damme'ye gelen Mısırlı bir dük ve beraberindekilere biraz para verilmiş ve geri dönmemek üzere yollarına devam etmeleri istenmişti.[39]

Günümüz Hollanda topraklarına ulaşan ilk Çingene topluluğu güneyden geliyordu ve 1420'de Deventer'e geldi. Yine Andrew adında bir kişinin önderliğinde kırk atlı 100 erkek, kadın ve çocuk gelmişti. Hıristiyan oldukları için ülkelerinden kovulduklarını ileri sürüyorlardı ve ellerinde İmparator Sigismund'dan alınmış bir koruma belgesi vardı. Bu topluluğun kötülüğüyle ün salmış soygun çetesi Drabanten olmadığı anlaşılır anlaşılmaz, diğer hacılar gibi konukseverlikle karşılandılar. Kent halkı onlara para, yiyecek ve yatak yapmaları için saman verdi.[40] Ne var ki, 1438'de Deventer'e gelen bir Çingene "kral", neredeyse eli boş olarak kentten ayrıldı.[41]

Koruma belgeleri

14. ve 15. yüzyıllarda kentten kente dolaşmak tehlikeli olabilirdi. Dönemin güçlü bir hükümdarından koruma sözü veren bir belge almak yararlıydı. Yukarıda sözü edildiği gibi, 1417'de kuzey Almanya'da görülen Çingenelerin elinde Kral Sigismund'dan aldıkları bir tavsiye mektubu vardı. Bunun kaybolduğu anlaşılıyor. Ancak, Zips'de Ladislav'a verilen bir diğer koruma belgesinin Latince özeti mevcuttur. Şöyle deniliyordu:

Tanrının lütfuyla Roma İmparatoru, Macaristan, Bohemya, Dalmaçya ve Hırvatistan Kralı olan Sigismund, krallığımızdaki tüm sadık soylu savaşçılarımıza, kale komutanlarına, bakanlara, devlet görevlilerine, hür halklara, kentlere ve yargıçlarına sesleniyoruz. Selam ve merhametle! Mensubumuz olan Çingeneler Dükü sadık Ladislav, bizimle kişisel olarak görüştü ve ısrarla engin merhametimizle yerine getirmek isteyeceğimiz bir ricada bulundu. Kendi ricası üzerine Ladislav adlı kişiye ve idaresi altındaki Çingenelere, krallığımızdaki köy ve kentlerden hiçbir engelle karşılaşmaksızın geçme hakkına her zaman sahip olma ve her türlü saldırı ve hakarete karşı korumamızdan yararlanma özgürlüğünü bahşediyoruz. Çingeneler arasında anlaşmazlık çıktığı takdirde, bunu gidermek yukarıda sözü edilen Ladislav'ın işidir.

Zips, 18 Nisan 1423[42]

Bu tavsiye mektuplarından uzun yıllar yararlanıldı. 1422'de Kont Michael - Dük Michael ile aynı kişi olmayabilirdi- Kral III. Frederic'ten koruma belgesi almıştı. Bunu yeterince güvenceli bulmayan Michael, daha iyi tanınan yerel bir soyludan, Julich ve Berg Kontu Gerhard'dan da bir belge aldı.[43] 1448'de Julich ve Berg'li aynı Gerhard, başka bir grubun önderine, Küçük Mısır Kontu Derrick'e bir koruma belgesi daha çıkarttı.[44]

Bu koruma belgelerinin Yahudilere verilenden farklı olduğu belirtilmelidir. Yahudilerinki, gruplardan çok tek tek kişilere verilmekte ve hangi işle uğraşmaları gerektiği belirtilmekteydi.

Birçok kitapta bu belgelerde, Çingenelerin kendilerine sadaka vermeyen kişileri soymalarına izin verildiği yazar. Bu tür öykülerin vakanüvisler tarafından uydurulduğu açıktır.

Angus Fraser, batıya göçte sahte hacıların rolünü bence abartmış olsa da, hikâyelerden özellikle birinin yanlış olduğunu keşfetmesiyle anılmaya değer. 1439 yılından Latince orijinal anlatıda, "halk onları rahatsız etmenin günah olduğuna inanır" deniliyordu. Orijinal metinden adamakıllı uzaklaşmış olan Almanca çevirisinde, "Çingenelerin hırsızlık ve soygun yapmalarına izin verilmiştir" denir ve bu cümle son 500 yıl boyunca bir kitaptan diğerine olduğu gibi geçmiştir.[45]

Çingeneler genellikle akraba ailelerden oluşan gruplar halinde dolaştıkları için bulundukları çeşitli ülkelerde kendilerine bir çeşit özerklik tanınması yaygın bir hale gelmişti. Koruma belgelerinde çoğu zaman Çingene liderinin, takipçiler tarafından işlenen ufak tefek suçlarla ilgileneceği söyleniyordu. Bunun böyle olduğunu Venedik imparatorluğunda

gördük; sonraları bu İskoçya'da olağan bir uygulama haline gelecekti. "Zayıf adalet" diye nitelenen bir düzen içerisinde bizzat köylülerin hırsızlık gibi ufak tefek suçlar işlediği köylerdeki durumun bir yansımasıydı bu. Malikâne sahibi veya piskopos daha ciddi suçlarla ilgilenmekteydi. Bu ilk özerklik biçiminin kapsamı sonraları genişleyecekti.[46]

Sonraki bölümde hayatını dilencilik yaparak değil de, çalışarak kazanan Çingeneler değerlendirilecektir. Dolayısıyla halk tarafından doyurulmalarını talep eden ne gerçek ne de sahte belgelere ihtiyacı olacaktı onların.

YEDİNCİ BÖLÜM

Batı Avrupa'da: Akrobatlar, Falcılar ve Büyücüler

1321 yılında bir grup "Mısırlı" akrobat Konstantinopolis'te gösteri yaptı. Jonglörlük yapmanın yanı sıra ip üzerinde yürüdüler ve trapezden atladılar. Seyircileri heyecanlandırmak için Mısır'dan ayrılırken sayılarının kırk olduğunu, turları sırasında yirmi kişinin düşerek öldüğünü söylüyorlardı. Konstantinopolis'ten Trakya ve Makedonya'ya ve son olarak İspanya'ya gittiler.[1] Bu akrobatların Çingene olup olmadığından emin olmasak da, batı Avrupa'ya gelen ilk Çingeneler arasında bir akrobat topluluğu da bulunmaktaydı ve bunlar belki de Konstantinopolis'te kayıtlara geçenlerin torunlarıydı.

Onlara ilk kez 1417 yılında, Çingene (*Zigeuner*) olarak adlandırılan "zenci" Tatarlar tarafından yapılan gösterilerin betimlendiği Almanya'nın Magdeburg kentinde rastlıyoruz. Bu topluluk Balık Pazarı'nda halka akrobasi gösterileri, meclis üyelerine de büyücülük numaralarından oluşan özel bir gösteri yapmış, karşılığında kendilerine para, bira, ekmek ve et verilmişti. Halktan öyle büyük bir rağbet görmüşlerdi ki bu kentte on dört gece kaldılar.[2]

Bu akrobat topluluğu herhalde kentten kente dolaşıyor ve gösteri yapıyordu. Ancak, Şubat 1435'de yine bir Alman kenti olan Meiningen'e ulaşıncaya değin onlarla ilgili herhangi bir kayda rastlamıyoruz. Burada birbirlerinin omuzları üzerinde dans ettikleri ve büyücülük numaraları yaptıkları kaydedilmişti. Esmerlikleri yine dikkat çekmişti. Kendilerine şarap, et ve ekmek verilmekle birlikte on bir günün sonunda din adamları tarafından kentten kovulmuşlardı (büyücülük numaralarından dolayı olsa gerek).[3]

Eski kayıtlarda geçen akrobatlar bunlardan ibaret değildi. 1427 yılında Paris'e giden bir toplulukta el falına bakanların yanı sıra akrobasi numaraları yapan bazı çocukların da bulunduğunu biliyoruz. 16. yüzyılda Konstantinopolis'te (bu çağa gelindiğinde Türkler tarafından İstanbul olarak adlandırılmıştı) hâlâ akrobatların bulunduğunu da biliyoruz.[4] Kuşkusuz ki, Çingeneler bu becerilerinden yararlanmayı yüzlerce yıl sür-

dürdüler. II. Dünya Savaşı öncesinde Sinti sirkleri Almanya'da çok gözdeydi.

Albert Krantz adlı ünlü bir vakanüvis, çok sayıda Çingenenin Almanya'ya 1417 yılında ulaştığı konusunda Friar Cornerus ile hemfikirdir. Köpekli bir dükle birkaç konttan söz eder. At ticareti ve karın doyurmak için avcılık yaptıklarını söyler. Bir grup erkeğin at sırtında ava çıktığı ve grubunu doyurabilecek, hatta satabilecek veya takas edebilecek kadar çok hayvan avlayarak döndüğü varsayılabilir.[5]

Augsburg'a (1417-1419 yılları arasında) bir veya iki dükün başı çektiği küçük bir grup gelmişti. Küçük Mısır'dan geldiklerini söylüyorlardı. Vakanüvis tarafından esmer ve çirkin oldukları belirtilmişti. Yeni öğrendikleri Almancayı fal bakacak kadar konuşabiliyorlardı.[6] On yıl sonra Paris'te fal bakacak (herhalde Fransızca) olan topluluğun çekirdeği bu gruptan oluşmuş olabilirdi.

11 Ekim 1421 tarihinde Arras'ta kendi olanaklarıyla geçinen Çingenelerin bulunduğunu görüyoruz. Küçük Mısırlı bir kontun (belki de Michael) önderliğinde otuz kişiydiler. Yabancı, muhtemelen Küçük Mısır Ülkesi'nden gelen kişiler olarak betimlenmişlerdi. Yanlarında Sigismund'dan aldıkları bir koruma belgesi vardı. "İnançlarına bağlı kalabilmek için" yardım bekledilerse de kimseden sadaka dilenmediler.[7] Bu topluluk gayet iyi betimlenmiştir. Erkekler esmer tenleri, uzun saç ve sakallarıyla dikkat çekiyorlardı; kadınlar başörtüsü takıyorlar ve yakası açık bulüzler giyiyorlardı. Omuzlarından aşağı sarkan uzun battaniyelere çocuklarıyla birlikte sarınmışlardı. Kadınlar ve çocuklar küpe takıyorlardı. Batı Avrupa'da o sırada böyle bir âdet yoktu. Kadınlar el falına bakıyordu. Belli ki, dilencilik yapmadan geçinebilecek ve fala bakabilecek kadar Fransızca biliyorlardı. Kehanetlerinde "bir yığın tuhaf şey" söyledikleri belirtilmişti. Giysilerini değiştirmeksizin bir tarlada üç gün üç gece geçirmişler ve kendilerine bira ve kömür verilmişti.

1427 yılı, Çingenelerin Paris'e (o sırada İngiliz idaresi altındaydı) ilk adım attıkları yıldı. 17 Ağustos'ta aralarında bir dükle kontun bulunduğu on iki kişilik atlı bir grup önden gelmiş, on iki gün sonra da 120 kişiye varan bir topluluk peşi sıra gelmişti. Paris'e girmelerine izin verilmemiş, o zaman bir köy olan La Chapalle-St Denis'e yönlendirilmişlerdi. Kadınlar yine el falına bakıyorlar, erkekler ve oğlanlar akrobasi numaraları yapıyorlardı. Esmer tenli kadınların civarda fal baktığını duyan Paris piskoposu bir keşişle birlikte Çingenelerin kamp kurdukları yere koşturmuş ve fal baktıran herkesi aforoz etmişti. Çingeneler 8 Eylül'de piskopos tarafından Paris'i terk etmek zorunda bırakılmışlar ve kuzeye doğru

yola çıkmışlardı. Bu topluluğun çeşitli önderlerin idaresi altında iki ayrı gruba dağıldığı anlaşılıyor.[8]

Başka bazı olumlu kayıtlar arasında 1450 yılında Colmar'da bulunan Kont Philip ve takipçilerini belirtebiliriz. Kendilerine Colmar valisi tarafından koruma belgesi verilmişti. Vali bu belgede Çingenelerin kenti ziyareti sırasında son derece onurlu bir tavır sergilediğini belirtiyordu.[9]

Sakıngan bir ağırlama

Çingeneler ilkin, önce de gördüğümüz gibi, Türklerden kaçan Hıristiyanlar olarak batıda hoşnutlukla karşılandılar. Ne var ki, batıya gelen her Çingene, bazı kitaplarda ileri sürüldüğü gibi, kesinlikle dilencilik yapmıyordu. Son örneklerde de görüldüğü gibi, bir topluluk Paris'te ve başka yerlerde el falına bakmış (para karşılığında olsa gerek) ve daha küçük bir grup Almanya'da akrobasi numaraları yapmıştı. 1450 yılına dek Çingenelere karşı düşmanlığın işaretlerine pek rastlanmasa da sonraki yıllarda batı Avrupa'da durum değişecekti.

Çingene karşıtlığının kökünde ne yatıyordu? Kuşkusuz kilise, azizleri aracılığıyla mucizeler sunan ve günahları bağışlayan bir dinle rekabete girerek fal baktıkları ve büyücülük numaraları yaptıkları için yeni gelenlere bütün bütüne karşıydı. Sıradan halk Çingenelerin esmerliğinin farkındaydı ve bunu çekici bulmuyordu. Ne var ki, sıradan halkın demokratik meclislerin ortaya çıkmasından önce yönetimde hiçbir rolü olmamıştı. Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'da kent meclisleri, sadaka dilenen grupların sıklaşan ziyaretlerinden usanmaya başlamıştı.

Mülteci ve hacıların kentlere girmesine izin verilmiyordu; gitmeleri için kendilerine para veriliyor ya da düpedüz kentten kovuluyorlardı. 1453'de Fransa'nın La Cheppe kasabasında bir Çingene topluluğunu kent dışına süren silahlı halk Çingenelerden birisini (Martin de la Barre) öldürmüştü. 1460 yılında Kont Jehan'a Belçika'nın Damme kenti meclisi tarafından bir yıl içinde tekrar ortaya çıkması durumunda öldürüleceği söylendi.[10]

Ne var ki Çingeneler, 15. yüzyıl sonlarına dek kıta Avrupası'nın batısındaki ülkelerde göçebelik yapmayı sürdürdüler. Demek ki, hoşgörülüyorlar ve serbestçe dolaşıp geçimlerini makul bir düzeyde karşılayabiliyorlardı; ta ki yüzyıl sonunda, kimilerince Altın Çağ diye nitelenen yaklaşık seksen yıllık istikrarlı bir dönemin ardından Çingeneler aleyhinde-

ki yasaların kıstırmaya başlamasına değin. Saksonya Kralı Frederic tarafından 1416'da çıkarılan ve "Zigeni"leri topraklarına girmekten men eden bir buyruktan bir yerde söz edildiği doğrudur. Ne var ki, bir vakanüvis Çingenelerin ("Zigeuner") Saksonya'ya ilk kez 1418'de, bu sözde buyruktan iki yıl sonra geldiğini söylediği için, bunun şüpheli olduğu anlaşılıyor.[11]

Çingeneler aleyhindeki doğruluğu kanıtlanmış ilk yasa 1471 yılındandır. Lucerne bu yasayla hiçbir kişinin Çingenelere yiyecek ve barınak sağlamamasını istiyordu.[12] 1482'de Brandenburg Prensi, Kitsingen kenti valisine yazarak Çingenelerin kentte iskân edilmesine izin vermemesini buyurmuştu.[13]

Fransız tarihçi Foletier'nin kitabında yer alan ve daha 1453 yılında başlayan bir dönemi kapsayan bir bölüm "Yerleşik Halkla Çatışmalar" başlığı altındadır.[14] İngiliz tarihçi Angus Fraser ise "sıkan prangalar"dan söz eder; Çingeneler İspanya, Fransa ve İtalya'ya kadırgalarda kürek çekmek üzere gönderildiğinde kullanılan zincirlere yapılan bir göndermedir bu.[15] Bu çatışmalara yol açan tutum değişikliğinin nedenine ilişkin ancak bir tahminde bulunulabilir. Halk her yıl para talebiyle ortaya çıkan aynı yüzleri görmekten mi sıkılmıştı yoksa İspanya'da görüldüğü gibi, Çingenelerin doğu Avrupa'dan yeni bir büyük akını mı olmuştu?

İspanyol Meclisi'nin 1499 yılındaki kararı özellikle göçebeliğe ve sabit bir işlerinin olmayışına ilişkindir: 500 yıl sonrasının birçok İngiliz politikacısında görülen üslûp bundan çok farklı olmayacaktır. Bu kararın çıkmasında Çingene Kaale kabilesinin yeni göç dalgasının etkili olduğunu düşünmemiz için yeterince neden vardır. Bu kabile, Çingene Chal kabilesinden gelen ve Fransa'dan geçmiş olan önceki ziyaretçilerden farklı olarak 1450 yılından sonra İspanya'ya Yunanistan'dan deniz yoluyla gelmişti. Bu düşmanca tutuma yeni gelenlerin davranış biçiminden çok sayısı yol açmıştı.

> Kadınlarınız, çocuklarınız ve akrabalarınızla birlikte krallıklarımız ve topraklarımızdan serserice geçip giden siz Mısırlılar'a, Af ve Sağlık. Bilin ki, uzun zamandır dilencilik, hırsızlık ve ticaret yapmak, büyücü ve bilici kılığına girmek ve yasadışı ve ahlaksız başka işlerle uğraşmak dışında karnınızı doyuracak başka bir hayat tarzı ve mesleğiniz olmaksızın sürekli yer değiştirdiğiniz bizlere bildirildi.

Bununla birlikte, İspanya'daki bazı Çingeneler halk tarafından sevilen şarkıcı ve dansçılardı; flamenkonun gelişimi birçokları tarafından İspan-

yollar, Çingeneler ve Mağribiler arasındaki müzik gelenekleri alışverişine atfedilir.[16]

1496'da Alman Parlamentosu -Kutsal Roma İmparatorluğu Meclisi- Çingene sorununu tartışmış ve sonraki meclis toplantısında (ertesi yıl) bir günü bu konunun görüşülmesine ayırmaya karar vermişti. Bu toplantı hayli şaşırtıcı sonuçlandı. Tartışmalar sırasında sahte mültecilere, sahte hacılara, ufak tefek suçlara ve büyücülüğe hiç değinilmemişti, ki bu tür suçlamaların hepsini temize çıkarmanın bir yolu bulunabilirdi. Bunların hiçbiri söz konusu değildi. Çingenelerin Türkler adına casusluk yaptıkları yolunda beklenmedik bir iddia ortaya atılıvermişti.[17]

1498'de Parlamento Çingenelerin Almanya'dan çıkarılmasını istedi. Ülkede kalan olduğu takdirde kanun kaçağı sayılacak ve öldürülebilecekti.[18] 1550 dolayında başlayan ve kimilerince ilk soykırım olarak nitelenen şeyin temelinde bu vardı.

1500 yılından hemen sonra batı Avrupa'nın birçok ülkesinde Çingeneler aleyhinde yasalar çıktığı görülür. Bu, bazı ülkelerin tüm Çingeneleri ya sınırları ya da düzen dışına sürmesiyle sonuçlandı. Bir kısmı soyluların ve diğer toprak sahiplerinin arazilerine sığınacak, bir kısmı ise evlilik yoluyla yerel göçebe topluluğuna karışarak Çingene kimliğini gizleyecekti. Çoğu doğuya, bu dönemde daha hoşgörülü olduğu düşünülen Polonya'ya gitti; tıpkı birkaç yıl öncesinde Yahudilerin yaptığı gibi. Bazıları İskandinavya'ya gittiler. Hiç değilse bir aile ise Manş Denizi'ni geçip İngiltere'ye gitti ve Lambeth'e yerleşti.

Manş Denizi'ni geçiş

Batı yolunda son adım, Manş Denizi'ni geçerek İngiltere'ye ulaşmaktı. Buraya ilk gelenler, 1500 dolayında İspanya'dan İskoçya'ya gitmiş olan dansçılardı. Bir grup, İskoç Kralı tarafından Danimarka'daki yeğenine armağan olarak gönderildi, bazıları İskoçya'da kaldılar. Üçüncü bir grup da daha sonra İngiltere'nin kuzeyine göç etti.[19]

15. yüzyıl sonlarında adını bilmesek de "Mısırlı" falcı bir kadının Lambeth'de, Thames Nehri'nin güney kıyısında çalıştığını ve 1514'te kıta Avrupası'na geri döndüğünü biliyoruz.[20] Başka hiçbir yerde tek başına dolaşan bir falcı kadına ilişkin kayıt bulunmadığına göre ilk gelenlerin aileler olduğunu varsaymamız gerekiyor. Manş Denizi'ni geçerek İngiltere'ye ulaşmaları zor olmamış olsa gerektir. Zira, bu dönemde Calais ve kuzey Fransa'nın büyük bölümü İngilizlerin elindeydi.

16. yüzyıl boyunca İngiltere'ye daha çok sayıda Çingene gelecekti. 1520'li yıllara gelindiğinde, Suffolk, Bristol, Hereford ve Cornwall gibi birbirinden uzak yerlerde bulundukları kaydedilmişti.[21]

Dipnot

Atlantik'in öte yanı

Çingenelerin Atlantik'i aşmaları için hiç kuşkusuz daha uzun yıllar geçecek, İngiltere Çingeneleri, salt "Çingene olmak" suçundan ötürü sınır dışı edileceklerdi. 1715 yılında gemiyle Virginia çiftliklerine gönderilmeden önce kulakları kesilen Johnny Faa bunlardan biriydi.[1] Fransızlar da benzer bir program uygulayarak göçebelerini Louisiana'ya[2] gönderdiler. Ancak bu uygulama, toprağın Amerika Birleşik Devletleri'ne satılmasıyla birlikte güdük kaldı.

Ne var ki, göçmenlerin çoğunluğu gönüllülerden oluşuyordu; Romanya'da 1864 yılı sonrasında azat edilen yüzlerce köle Yunanistan ve İngiltere üzerinden hem kuzey hem de güney Amerika'ya gitti. Bugün Amerika Birleşik Devletleri'nde gizli Amerikalılar diye nitelenen bir milyon kadar Çingene yaşamaktadır.[3] Fal toplantılarına koşturan Çingenelerin görünürlüğü söz konusu iken büyük çoğunluğu kimliğini gizler ve çoğu otomobil sanayisiyle bağlantılı çeşitli işlerle uğraşır.[4]

Üçüncü Kısım

Ortadoğu ve Hindistan'da Çingeneler

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Hindistan, Orta Asya ve Ortadoğu'da Çingeneler

Bu bölüm, bu toplulukların tarihi hakkında çok şey bilinmediği için, belki de tarihten çok sosyoloji içerir. Çingenelere ilişkin yazında dağınık olarak yer alan ve şimdiye dek tek bir yerde toplanmamış olan bilgileri kapsar.

Bugün Avrupa Çingeneleriyle Pakistan ve Hindistan'da yaşayan göçebe topluluklar arasında doğrudan akrabalık ya da ticaret bağları bulunmasa da, bu topluluklardan bazıları Avrupa Çingeneleriyle ortak bir soydan geliyor olabilirler.

Hindistan ve Pakistan'da yerleşik bir yaşam sürdüren halkın üyeleri, tüm gezgin göçebeleri, Urduca "*Khānābādosh*" (sözcük anlamı "sırttaki ev") adı altında sınıflandırmaya yatkındır. Ne var ki, ileride de göreceğimiz gibi, yüzü aşkın farklı dil ve lehçenin konuşulduğu ve her biri ayrı bir ada ve farklı bir uğraşa sahip yüzlerce topluluk bu başlık altında toplanmıştır.

Hindistan

Hindistan ve Pakistan'da, Avrupa Çingeneleri ve Ortadoğu Dom'larıyla akraba olması olası kast ve kabilelerin incelenmesi başlı başına ayrı bir kitabın konusudur. Kuzey Hint dillerinden birini konuşan sanayi göçeri tüm toplulukları göz önüne almamız gerekir. Bununla birlikte akla Çingeneler, bizzat göçebeler ve bilim insanları tarafından zaten kurulmuş olan bağlantılardan ötürü hemen üç ad geliyor.

Banjara veya Ghor'lar

Galli Çingene yayıncı Derek Tipler, Hindistan'a yaptığı bir gezinin ardından Avrupa kamuoyunda Banjara'larla Çingeneler arasındaki ilişkiye dikkat çeken ilk kişi olmuştu.

Yılan oynatıcısı Sapera'lar.

Hindistan'ın her yerinde rastlanabilen Banjara'lar, Avrupalı Çingenelerle benzer uğraşlara sahip olan yarı göçebe bir kabiledir. İleride göreceğimiz gibi, Banjara'lar 1978 yılında Cenevre'de toplanan İkinci Dünya Çingene Kongresi'ne etkin bir şekilde katıldılar. Bu kongre sonrasında, Çingene Meclisi adına sekreterlik ve öğretmenlik yapan Linda Shampan, Hindistan'da uzun bir araştırma gezisi yaptı. Bu gezi sırasında Banjara yerleşim yerinde bir kuyu inşa ettirdi ve aralarında Shymala Devi'nin de bulunduğu Banjara eylemcileriyle tanıştı. Bu kabilenin üniversite eğitimi alacak olan ilk üyelerinden biri olan Dr. Devi sonraları birçok kez Avrupa'ya gitti ve Banjara'larla Çingeneler arasındaki ilişki hakkında bir video filmi çekti.

Sapera'lar

Kalbelia adıyla da bilinen Sapera'lar (yılan oynatıcıları) başta Racasthan'da yaşarlar. Dansçı Sapera'lar çeşitli defalar Avrupa'ya gitmişler ve Toni Gatlif'in *Latcha Drom* adlı filminde oynamışlardır. İngiliz Çinge-

Kuş avcısı Narikuravar'lar, 1990.

neler, 1984 yılında Hint Yüce Meclisi tarafından bu kabileyle ilgili bir belgeselin gösterimine davet edilmişlerdi. Çingene izleyiciler, atalarının kuzey Hindistan'dan ayrılışının üstünden neredeyse bin yıl geçtiği halde toplumsal bellekte yerini koruyan köpek çağırma ıslığını tanımakta gecikmediler. Yazar Thomas Acton, *Çingeneler* başlıklı kitabında görsel

malzeme olarak bir Kalbelia kadınının fotoğrafını seçmişti.[2] Araştırmacı Miriam Robertson aracılığıyla Kalbelia'larla bir iletişim kurulmuştur. Bir yıl boyunca Kalbelia'larla birlikte yaşayan Robertson'un fotoğrafları 1986 yılında (o zamanki adıyla) Ulusal Çingene Eğitim Konseyi'nin yıllık genel toplantısı sırasında sergilenmişti. Miriam Robertson yakın zamanda Kalbelia'lar üzerine bir kitap yayınlamıştır.[3]

Racasthan'da, kendisi de Hint dili uzmanı olan Praglı Dr. Milena Hübschmannová'nın desteğiyle bir araştırma derneği kurulmuştur. Kalbelia'lar üzerine daha çok araştırmanın yapılması yararlı olacaktır. Ne var ki, bu dernek şimdiye değin W. R. Rishi'nin Chandigarh'da bilim insanlarından oluşturduğu çevre kadar etkin olamamıştır ve Kalbelia'lar siyasal bakımdan Banjara'lar kadar örgütlü değildir.

Narikuravar'lar

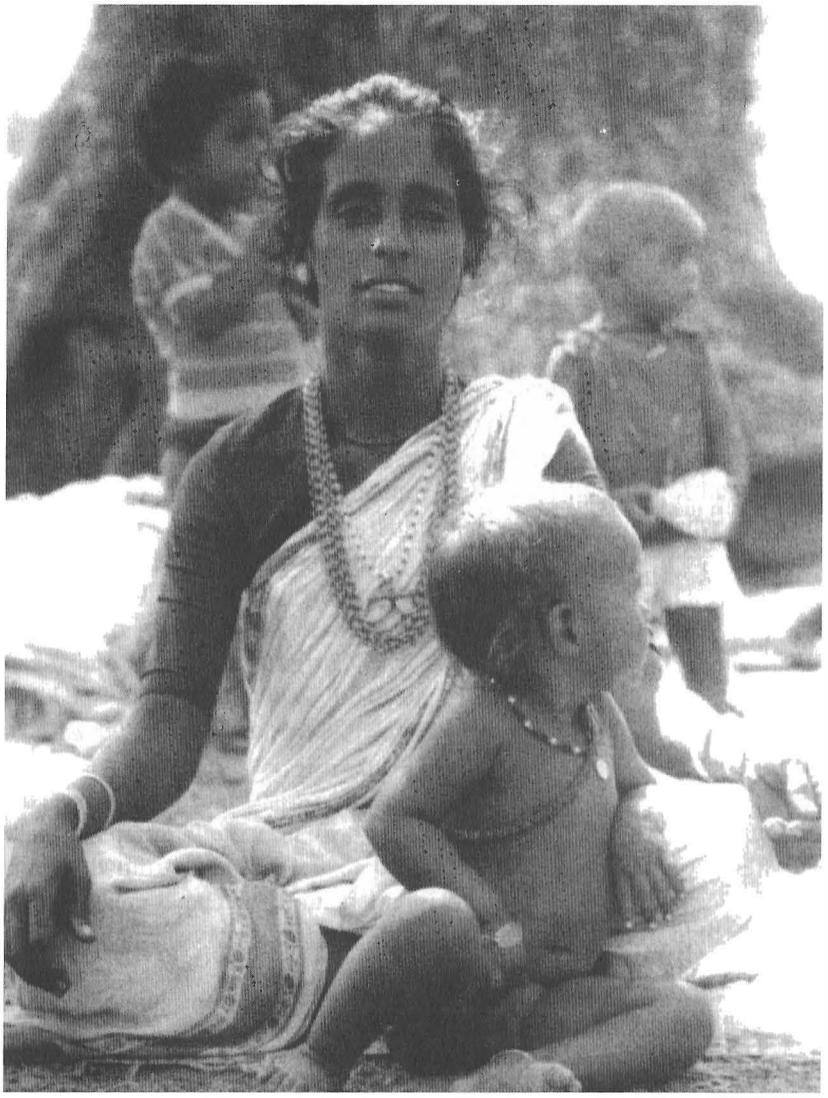
Küçük bir göçebe topluluğu olan Narikuravar'ların, Avrupa Çingenelerinin ataları batıya yöneldikleri sırada güneye göç ettiklei ileri sürülmüştür. Narikuravar'lar kuzey Hindistan dillerinden birini konuşurlar ve günümüzde ana uğraşları kuş avcılığıdır; Tamil dilindeki adlarının anlamı da budur. Kendilerini Vaghri olarak adlandırırlar.[4]

1961 yılında K. Raghupathi adlı bir Tamil, otobüs şirketindeki işini bırakarak Trichi'de bir gündüz okuluna başladı. Altı yıl sonra Nadodi Nalvazue Sangam'ı oluşturmak üzere Narikuravar topluluğunun altmışyedi ileri gelenini bir araya getirdi. Raghupathi'nin kabileden bir kadınla, evlenmesi, birlikte çalıştığı kişiler tarafından daha da kabul görmesini sağladı. 1972 yılında Madras'da, aileler başlangıçta çok karşı çıkmış olsa da, bir yatılı okul kurdu. Bu tarihten itibaren başka okul projeleri de uygulamaya geçirilmiştir.[5]

Sapera'lar gibi Narikuravar'lar da Banjara'ların siyasal olgunluk düzeyine erişememişlerdir ve Avrupalı Çingenelerle ilişkileri ancak Pentekostal misyonerler aracılığıyla sağlanır.

Pakistan

Pakistan'da yaşayan göçebe topluluklar kendilerinden *Pukiwas* diye söz ederler. Bu gruplar içerisinde de göçebeler kendilerini kabaca dört sınıfla özdeşleştirir; *Chāupāni* (kırsal kesimde yaşayanlar), *Qafila-Powin-*

Kolye satan bir Narikuravar kadını, 1990.

dāh (yük arabalarıyla kafile halinde dolaşanlar, kaçakçılar), *Gohrā* (dilenciler) ve *Paryātan* (gezici zanaatçılar).

Göçebe zanaatçılar ve eğlence ustalarından oluşan Paryãtan'lar, bu kitabın amacı gereği bizi daha çok ilgilendiriyor. Zira, bu toplulukların Avrupa Çingeneleriyle bağlantısı olsa gerek. Profesör Berland[6] Pakistan'da, her biri farklı bir uğraş alanına sahip sekiz ayrı Paryãtan topluluğunun

yaşadığını saptamıştır. Bunların ilki *Jogilerdir*. Yılan oynatıcılığıyla ünlenmiş bu topluluklara Hindistan'ın batısında ve kuzeyinde de rastlanır. Zamanında İngiliz Çingeneler tarafından kullanılan çadırların benzeri olan çergelerde yaşarlar. Bu çadır, sırıkların üzerine çadır bezi atılarak kurulur ve taşınması kolaydır. Paryātan'ların çoğu çerçilikle ve çeşitli iksirler hazırlayarak da geçimini sağlar. İkinci sırada ottan yapılma çadırlarda yaşayan *Kanjarlar* gelir. Kanjarlar pişmiş topraktan oyuncak yapmakla ünlüdürler ve yöre köylerinde oyuncak sattıklarını bilen çocuklar tarafından sevinçle karşılanırlar! Kanjarlar da göçebe eğlence ustalarıdır. At gezintilerinin yapıldığı şenlikler düzenleyen grupların yanı sıra özellikle dansları ve şarkılarıyla ün salmış birçok topluluk daha bulunur.

Mirasiler şarkıcı ve dansçılarıyla tanınan bir diğer gezici topluluktur. Çergelerde yaşayan Mirasi halkı şarkı söyleyerek, dans ederek ve taklit yaparak köyden köye dolaşır ve yerel halkı eğlendirir. Birçok aile soyağacı çıkarma konusunda eğitimlidir.

Gezici bir diğer eğlence ustası topluluk da *Kalandarlardır*. Mirasiler ve Jogiler gibi çergede yaşarlar ve sirk etkinliği olarak değerlendirilebilecek birtakım gösteriler düzenleyerek geçimlerini sağlarlar. Jonglörlük, akrobatlık ve büyücülüğün yanı sıra hayvan terbiyeciliğiyle de ünlüdürler.

Geri kalan dört Paryātan topluluğu, zanaatçı olarak birtakım uzmanlık becerilerine sahip olmakla tanınırlar. *Chungārlar* sepet ve süpürge örerler ve *Kanjarlar* gibi ottan yapılma çadırlarda yaşarlar. *Chrigalar* çerçilik yaparak halhal ve takı satarlar ve çergede yaşarlar. *Kowliler* de çergede yaşayan çerçi ve tenekeci topluluklarıdır; son olarak, ana uğraşları demircilik olan *Lohārlar* gelir.

Bu toplulukların çoğu kendi dillerini konuşur ve onlara Hindistan'ın kuzeybatı bölgelerinde de rastlanabilir. Pakistan'ın Paryātan nüfusu, Hindistan'daki gezici topluluklar gibi, kast ve sınıflar arası etkileşimi düzenleyen olağan toplumsal kurallar düzeninden dışlanmıştır. Bu, ekonomik etkinliklerinde esneklik sağlar ve yerleşik kabileler tarafından karşılanmayan bazı özel hizmetleri sunmalarına olanak verir.[7]

Afganistan

Hindistan'la Pakistan'ın batısında, yerel dilleri değil de Inku denilen bir kuzey Hindistan lehçesini konuşan sanayi göçerlerini saptadığımız ilk ülke Afganistandır. Aparna Rao, bu "Çingene" tanımına giren dört kabile belirlemiştir: *Jalali, Pikraj, Shadibaz ve Vangawala*. Yerliler onları

Afgan-Pakistan sınırındaki Çingeneler.

küçültücü bir anlamda kullandıkları "Jat" sözcüğüyle adlandırırlar. Davranış biçimini onaylamadıkları bir çocuk veya genç kız için *misle Jat asti* ("Jat gibi") derler.

Dr. Aparna Rao[8] dünyanın her yerinde sanayi göçerlerinin (bilimsel yazında "geziciler" diye geçer), sığır ve koyun sahibi olan kırsal kesim göçebelerinden daha büyük bir önyargı ve ayrımcılıkla karşılaştıklarına işaret etmiştir. Bu durum Çingeneler ve Domalarla sınırlı değildir; Rao, Afrika ve Güney Amerika'da da bunun birçok örneğini tespit etmiştir. Yerleşik halkın göçebelerden korkusu uygarlığın başlangıcına dek gider (örneğin, İncil'de geçen Kabil ve Habil öyküsü).[9]

Jalalilerin gösteri maymunları vardır, meyve satarlar ve profesyonel çalgıcıdırlar. Pikrajlar ise eşek ve at ticareti yaparlar. Shadibazlar da maymun terbiyeciliğiyle uğraşırlar. Vangawalalar ise, adlarının da işaret ettiği gibi, halhal satarlar. Toplam sayıları 7.000 kadardır ve Afgan toplumunun kıyısında yaşarlar.

Orta Asya ve Ortadoğu'nun sanayi göçerleri

Önceki bölümlerde göçebe zanaatçılar ve başkalarının Hindistan'dan batıya yönelik göçlerini ele aldım. Bunların bir bölümü Avrupa Çingenelerini oluşturdu. Hindistan'dan kuzeyde Orta Asya içlerine (özellikle Tacikistan'a) ve hatta doğuda Çin'in Kaşkar bölgesinde de bir göç yaşanmıştı.

Şimdiyse Orta Asya ve Ortadoğu'da sığır sahibi olmayan, yerleşik halka, hatta kır göçebelerine çeşitli hizmetlerde bulunarak yer değiştiren bazı göçebe topluluklarını ele alacağım. Bir kısmı Avrupa Çingeneleriyle

uzaktan akrabadır, bir kısmının ise hiçbir bağı yoktur. Hepsi de gezginler ve yazarlar tarafından "Çingene" olarak tanımlanmıştır. Bu, toplumbilimciler ve antropologların kullandığı "gezici" sözcüğünden daha uygun bir tanımlamadır. Hollanda'da Woonwagenbewoner'ler, Avusturya'da Karrner'lar ve İrlandalı Gezginler gibi Avrupa'da da zamanında ya da hâlâ gezginlik yapan ve Hint kökenli olmayan birtakım topluluklar vardır.[10]

Banu Sassan'lar

Banu Sassan'lar (Sassanoğulları), daha Çingeneler Hindistan'dan gelmeden önce Ortadoğu ve Orta Asya'nın yerlisi olan sanayi göçerleriydi. Muhtemelen Samî ırkındandılar ve İncil'de, hiç değilse Clebert[11] tarafından Çingene olarak değerlendirilen Kenit'lerin (Sayı xxiv.21) soyundan geliyorlardı. Şair Muhammed El-Hariri (1030 doğumlu) bir şiirinde bu insanların kaygısız yaşamlarını över:

> Ne yurt saydıkları bir ülke
> Ne de bağlılık yemininde bulundukları bir hükümdarları var,
> Sabahları aç karnına çıkıp giden
> Akşamları tok karınla yuvaya dönen kuşlar gibiler.

Arap yazın tarihçileri bu şiirde, muhtemelen kendisi de bir Ben Sassan olan Ebu Dulaf adlı birisi tarafından yazılmış bir şiire öykünüldüğünü; Ebu Dulaf'ın şiirinin ise daha büyük bir olasılıkla Ben Sassan olan Ukayl El-Akburi'nin (Yumru ayaklı) bir şiirine öykünme olduğunu düşünürler.

Çoktan beri Hindistan'dan gelen göçebe toplulukları içinde erimiş olan Banu Sassan'ların Çingene Araştırmaları açısından önemi, Lugha ("dil" anlamında Arapça bir sözcük) adıyla bilinen dillerinden kaynaklanır. Lugha, çeşitli kaynaklardan alınmış sözcüklerden oluşan gizli bir dildi ve dilbilgisi Arapçaya dayanıyordu. Kullandıkları birçok sözcük, bugün Ortadoğu'nun çingenemsi kabilelerinin gizli dillerinde yer alır. Orta Çağ'ın çerçi dilindeki *kenner* sözcüğünün, "ev" anlamına gelen Hintçe kökenli bir Çingene sözcüğü olan *kher* ile bir arada kullanıldığı Çingene İngilizcesiyle bu bağlamda bir benzerlik kurulabilir. Banu Sassan'lar ortadan kaybolmuş olsalar da, kullandıkları sözcükler Ortadoğu Çingenelerinin dilinde ve ayrıca Abdoltili dilinde varlığını korur. Abdoltili, zamanında Sovyet Asyası olan bölgede dolaşan gezici tiyatro topluluklarına özgü bir dil olup, Özbek dilbilgisi sistemine dayanır ve Lugha sözcüklerinden yararlanır.

Orta Asya

Orta Asya'ya göç eden ilk topluluklardan biri *Mazanglardı*. Yerleşik hayata geçerek küçük ölçekli ticaretle uğraştılar. Toprak satın alarak çiftçilik yapanlar da oldu. Zaman içinde Hint dilini unuttular; bugün Tacik dilini konuşurlar. *Tavoktaroshlar* ilk göçmenlerden bir diğer kabileydi. Yarı göçebe olan bu topluluk ahşap işleri yapar ve pazarda mallarını satar. Onlar da dillerini yitirmiştir ve bir çeşit Tacik dili konuşurlar. *Luliler* (İran'ın yerli *Luri'leriyle* karıştırılmamalıdır), Mazanglar ve Tavoktaroshlar kadar yerel halkla kaynaşmadıklarına göre, Hindistan'ı daha geç bir tarihte terk etmiş olmalıdırlar.

Özbekistan'da bilindikleri adlarıyla Luliler, eski Sovyetler Birliği'nin tüm Orta Asya cumhuriyetlerinde yaşamaktadırlar. Tacikler tarafından *Djuti* veya *Djogi* olarak adlandırılırlar. Yalnızca Taşkent'te 25.000 Luli yaşar. Çoğunlukla *Multani* olarak adlandırılırlar. Günümüz Pakistanı'nda bulunan Multan kasabasından geldikleri varsayılabilir. Bir Luli grubu olan *Mugatlar*, anadil olarak Türki dillerden biri olan Sart dilini konuşuyor olsalar da, Tacik dilbilgisi çerçevesinde 200 Lugha sözcüğünü içeren gizli bir dilleri daha vardır.[12]

Orta Asya'ya gitmek üzere Hindistan'ı terk eden son göçebeler arasında hâlâ Hint dilini muhafaza eden ve ülkeden 18. yüzyıl gibi geç bir zamanda ayrılmış olan *Hissarski Paryalar* vardır.[13] Tacikistan ve Özbekistan'da Afgan kökenli birtakım küçük topluluklar da yaşar.

Ermenistan Bosha'ları

Bosha ve Lom'lara Ermenistan'da ve Orta Asya'nın başka yerlerinde rastlamaktayız. Büyük olasılıkla batıya göç sırasında ana topluluktan kopan Çingenelerdir. Uzun zamandır asıl Hint dillerini unutmuş olsalar da ,Lomin diye adlandırdıkları çok sayıda Hintçe sözcüğü barındıran bir çeşit Ermenice konuşurlar.[14]

İran Luri ve Koli'leri

İran (ya da eski adıyla Pers İmparatorluğu) Luri'leri, her ne kadar Firdevsi, kendi bildiği Luri'lerin Behram Gur tarafından Pers devletine getirtilen çalgıcıların soyundan geldiğini düşünmüş olsa da, Çingene olma-

Bir Dom erkeği, 2001.

yan göçebelerdendiler.[15] Firdevsi'nin bu konuda yanıldığına neredeyse kuşku yoktur. Günümüz Luri'leri Beluchi dilini konuşurlar ve yakın zamana değin zanaatçılık ve çalgıcılık yaparak Beluchi kabileleriyle birlikte dolaşmışlardır. Bu göçler genellikle batıdan çok doğu yönünde olmuştur. Şah'ın 17. yüzyılda Hindistan'dan getirttiği ve bir Hint dilini konuşan çalgıcıların soyundan geldiklerini düşünmemiz için geçerli bir neden yoktur. Ne var ki Firdevsi, yaşam tarzları ve romantik imgelerinden ötürü Luri'leri, *Koli* diye anılan bir diğer toplulukla karıştırmış ve kitaptan kitaba geçen bu karışıklık Çingene tarihi üzerine çalışanlara bir yarar getirmemiştir.

Hint kökenli İran (eski Pers toprakları) Koli'lerinin sayısı birkaç bindir. Avrupa'da Kalé ("siyah") adıyla bilinen Çingene topluluklarıyla ve Hindistan'ın "ırgatlarıyla" akraba olup olmadıkları tartışma konusudur. Bu kabilenin bir üyesi tarafından bir araştırmacıya, Banu Tamim'lerle birlikte savaşmış Hintlilerin soyundan geldikleri söylenmişti.[16] İranlı bazı Koli aileleri, 1976 yılında Roma'nın dış mahallelerinde siyah çadırlarda yaşıyorlardı ve İtalya'ya ülkelerinde satmak üzere ucuz takı almak için gelmişlerdi.[17]

Kalé'ler Avrupa Çingeneleri arasında yer alan ve Finlandiya, İspanya ve Kuzey Galler'de rastlanan bir kabiledir. Adları Çingenecede ve diğer Hint dillerinde "Esmerler" anlamındadır. Çingene olmayanları "Parné" veya Beyazlar diye adlandırdıklarına göre bu, kabilelerin kendilerine taktıkları bir lakap olabilir. Hindistan'da bu adla tanınan (ve İngiliz sömürgeciler tarafından "ırgatlar" diye adlandırılan) insanlar olduğunu görüyoruz. İran'ın en büyük Çingene topluluğu olan Koli'lere Irak'ta da rastlanır. Avrupa Kalélerinin ve İran Koli'lerinin Hindistan'da ortak bir soydan gelip gelmediği veya dilbilimsel kanıtlar yetersiz olduğuna göre bu ismin bir rastlantıdan ibaret olup olmadığını bilmek mümkün müdür?

Dom'lar veya Nawar'lar

Ortadoğu'da muhtemelen Hint kökenli çok sayıda küçük başka kabile de yaşamaktadır. *Barake, Gaodari, Krismal, Qarabana, Suzmani* ve *Kara-chi* olarak bilinen iki ayrı grup bunlar arasındadır. *Ghorbatiler* ("ya-

bancılar" anlamındadır) başlı başına bir kabile olmakla birlikte adlarının çeşitli gruplar tarafından ikinci isim olarak benimsendiği görülür. Bu noktada, Afganistan Ghorbatlarının (Beluch diye anılanların) Hint kökenli olmayıp doğuya göç eden göçmenler olduğunu belirtmem gerekiyor.

Dom'lar veya Nawar'lar dışında bu Çingenelerin birçoğunun tarihi hakkında bilgimiz sınırlıdır. Çeşitli Ortadoğu ülkelerinde rastlanan Dom'lar veya Nawar'ların, Ortadoğulu sanayi göçerleri arasında Çingenelere yakın kabileler oldukları anlaşılıyor. Şimdi onlar hakkında biraz bilgi vereceğim.

Nawar adı muhtemelen ateş anlamındaki Arapça *nar* sözcüğüyle ilintilidir ve düpedüz "demirci" anlamına geliyor olabilir. Belki de, başlangıçta ateşe tapan gayrimüslimler ve Zerdüştler için kullanılan küçültücü bir addı. Suriye'de bu söz, Araplar tarafından Türkçe konuşan Türkmenler için de yaygın olarak kullanılır. Kabile üyeleri ise Dom olarak adlandırılmayı yeğler. Bir dönem John Sampson gibi batılı bilim adamları, Dom'ların (Lom'lar gibi), Avrupa'ya göç eden topluluklardan kopan ve Akdeniz çevresindeki ülkelerde kalan Çingeneler olduğu görüşündeydiler. Ne var ki, daha ayrıntılı bir dil çalışması, Dom'ların Hindistan'dan hiç değilse ayrı, belki de daha erken tarihli bir göçün örneğini oluşturduğuna işaret eder.[18]

Nawar'lara Suriye, Lübnan, Ürdün ve eski Kudüs kentinde rastlanabilir. Birçoğu yerleşik hayata geçmiştir ve uğraşları arasında ticaret, gazetecilik, berberliğin yanı sıra taksi şoförlüğü ve mühendislik de vardır. Kudüs'te kendi siyasal örgütlenmelerini oluşturmuşlardır ve internet aracılığıyla Avrupa Çingeneleriyle ilişki içindedirler.

Burada, Hindistan'da Dom sözcüğüyle, altkıtanın çeşitli bölgelerinde farklı uğraşlara sahip bir dizi kastın kastedildiğinin belirtilmesi yerinde olur. Kuzeyde bu uğraşlar arasında terzilik, sepetçilik ve arıcılık da bulunmaktadır.

Domari – Dom'ların dili

Birçok bilim insanı, Dom'ların Hindistan'dan yansız adın akraba dillerin tümünde değilse bile çoğunda ortadan kalkmasından önce ayrıldığı kanısındadır. Zira, Domaride yansız adlar muhafaza edilmişken, Çingenecede yalnızca dişil ve eril adlar vardır.

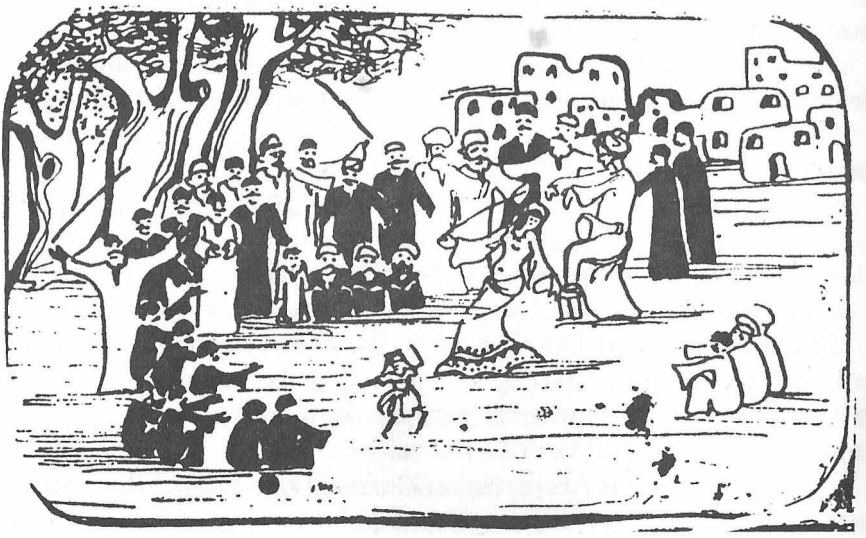
Lübnan'da Çingene Araştırmaları Merkezi'nden Marielle Danbaklı'nın benim için toplama inceliğini gösterdiği birkaç deyim, Domari diliyle Çingenece arasındaki benzerlik ve farklılığı gösterir.

Domari	*Çingenece*	*Türkçe*
S-kita shturi tu?	Katar san tu?	Nerelisin?
Kakit nam-ur?	Sar to anav?	Adın ne?
Ha dzhagha	Akava si chavo	Bu bir çocuktur.
Panji alatul ruari	Vo savaxt rovel	O hep ağlar.

Tu her iki dilde de ortaktır. *Ruari* ve *rovel* Sanskrit dilinde ortak bir etimolojiye sahiptir. *Nam* ise Doğu Avrupalı sepetçilerinki gibi bazı Çingenece lehçelerinde vardır. *Alatul* ise Arapçadan geçmiş bir sözcüktür.

Avrupa'da Dom'lar

Hayfalı akrobat iki Dom kadınının 1912 yılında bir sirkle birlikte Almanya'da tura çıkması tekil bir örnekti. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Ortadoğu'dan Avrupa'ya geçen bu Hintli göçebelerin sayısı artacaktı. Dom'lar ve Çingeneler birbirleriyle evlendiler ve 1970'li yıllarda Cezayir üzerinden Fransa'ya geldiler. İsviçre'de tek başına gelmiş bir kadın görüldü.[19] Bir büyük aile ise Hollanda'da kök saldı ve bu ailenin bazı üyeleri Libya veya Somali pasaportu kullanarak İngiltere'ye gitti.

Mısır'da Çingene dansçılar.

Mısır ve Sudan

Mısır'da bir Çingene dansçı.

Mısır'da Çingene çalgıcılar, doğaçlama müzik tarzlarının sofular değilse bile halk arasında tutulduğu 1175 yılından beri biliniyorlardı.[20] 1553 yılına gelindiğinde, daha çok sayıda göçebe Mısır'a ulaşmıştı Aynı yıl Avrupalı kâşif Belun şöyle yazıyordu: "Materee ve Kahire arasında ve Nil boyunca birçok Mısır köyünde palmiye ağaçları altında kamp kurmuş büyük (Çingene) toplulukları olduğunu gördük."[21]

Günümüzde Mısır'da, Ghajarlar ve bazı Dom (Nawar) ailelerinin yanı sıra sayıları muhtemelen bir milyonu bulan Helebilerin yaşamakta olduğunu görüyoruz. Aralarında veterinerlikle uğraşan erkekler ve falcılık yapan kadınlar bulunsa da, esas olarak gündelik tarım işiyle geçiniyorlar. Ghajarlar Avrupa Çingene dilini konuşurlar ve Mısır'a zamanında Balkanlar'dan sürüldükleri düşünülür. Erkekleri demircilik yapar, kadınları ise geleneksel olarak ip cambazı, şarkıcı ve dövmecidir. Çingeneceden farklı bir dil konuşan Helebilerin, adlarından dolayı aslen Halepli oldukları söylenir. Özel bir dile özgü çok sayıda sözcük içeren bir Arapça konuşurlar. Belki de Hint kökenli değildirler.[22] Bu üç topluluk Sudan'da da görülmekle birlikte hepsinin asıl dilini yitirdiği ve yalnızca Arapça konuştuğu anlaşılıyor.[23]

Helebi dili Sim diye bilinir ve birçok sözcük Arapçadan bozmadır. Örneğin:

khawishti	Arapça *ukht* sözcüğünden gelen "kızkardeş"
aswadish	Arapça *aswad* sözcüğünden gelen "siyah"

Sonuç

Bu bölümden edinilen genel izlenim, Ortadoğu ve Asya'da bazı bakımlardan Avrupa Çingenelerine benzeyen, kendi dilini korumuş veya koruyamamış, Hindistan kökenli olan veya olmayan birçok kabilenin bulunduğu yönünde ise, bu bizim mevcut bilgimizi yansıtıyor demektir.

Dokuzuncu Bölüm

Hindistan - Yüce Ana

Çingeneler, okumayı öğrenenlerin sayısı arttıkça Hint kökenleri hakkında daha çok bilgi sahibi oldular ve kökleriyle ilgili daha çok şey öğrenme gereği duydular. Her iki dünya savaşında da batı ordularında yer alan Çingene askerler aynı safta savaştıkları Hint birlikleriyle dostluk kurdular ve hem mutfak hem de dil alışverişinde bulundular.[1]

Bir İngiliz Çingenesi olan Clifford Lee, daha uygulama ağırlıklı bir düzlemde, atalarının göç güzergâhını tersinden izleyerek Avrupa'dan Asya ve Hindistan'a kıtalararası bir yolculuk yaptı. Bu yolculuk güzel bir kitapla sonuçlandı.[2] Yeni Zelanda'da Çingene kökenini unutmaksızın yüksek bir konuma gelen bir diğer İngiliz Çingenesi, Ron Barnes, birkaç hafta boyunca Hint dininin gizemini yeniden öğrenmek üzere Hindistan'da bir *ashrama*'da kaldı. Letonyalı Çingene Jan Kochanowski de Hindistan'ı ziyaret edenlerden biriydi. Çingenece üzerine yazdığı ve kendisine doktor unvanını kazandıran iki ciltlik kitabı Delhi'de yayınlandı.[3]

Bulgar Çingene Ali Çavuşev, totaliter rejim döneminde Hintli yazar Chaman Lal ile Sofya'da gizlice bulaşmak üzere birkaç yüz kilometrelik bir yolculuk yaparak ülkeyi boydan boya katetti. Chaman Lal, ileride yazacağı kitabında nitelendirdiği gibi, "Hindistan'ın unutulmuş çocuklarından" anayurdunda söz edilmesini sağlayanlardan biriydi.[4] Ali Çavuşev doğu Bulgaristan'da, çoğu Esperanto öğrenme kisvesi altında Çingenelerin tarihini araştırmak için gelmiş olan Çingenelerden oluşan bir yeraltı grubu kurdu.[5]

Çingene Pentekostal Kilisesi, 1966 yılından bu yana güney Hindistan'daki göçebelere, özellikle de Çingenelerle akraba olan Banjara ve Narikuravar kabilelerine yönelik bir programın geliştirilmesinde büyük emek vermiştir. Kilise, okula gitme şansına sahip olma rüyasıyla eğitim amaçlı olarak Avrupa'ya gelen ve Hıristiyanlığa geçmeye özendirilebilecek genç yaştaki Banjara'lar için yurtlar inşa etmek üzere para topladı. İncili çeviren Mateo Maximoff'un da aralarında bulunduğu hem Gaje hem de Çingene misyonerler düzenli olarak Hindistan'a gidip geldiler. *Vie et*

Lumière adlı gazetede başlarından geçenlerin anlatıldığı makaleler yayınlandı. Bir Gajo misyoneri olan Dufour, Hint hükümeti tarafından sınır dışı edilinceye değin tamzamanlı çalıştı. Bu arada Hint göçebeler bu işi üstlenmek üzere incil okullarında eğitim almışlardı. Papazlığa atanan ilk iki kişi, Salomon adlı bir Banjara ve John Chidambaram adlı bir Vaghri oldu.

Kuzeyli Banjara'lar Avrupa'yla siyasal düzlemde bir ilişki kurudular. Cenevre'de toplanan İkinci Dünya Çingene Kongresi'ne (1978) büyük bir heyet katıldı. Bu kongrenin açılışı, Hindistan'dan getirilen su ve toprağın törensel bir sunumuyla yapıldı. 1971 yılında Birinci Dünya Çingene Kongresi'yle birlikte Çingenelerin bayrağına önceki kırmızı şeridin yerini alan on altı parmaklı Hint *ashoka* çarkı zaten eklenmişti.

İkinci Kongre sırasında dilbilim komisyonu, Avrupa Çingenece lehçelerinde eksik olan bazı sözcüklerin (çoğunlukla yeni kavramlara işaret eden ve halkın çoğunluğu tarafından konuşulan dilden geçen sözcüklerle ifade edilen) Hintçe sözcüklerle karşılanmasının teşvik edilmesini önerdi. Hintçeden geçen bu sözcükler ozanlar ve yazarlar aracılığıyla yaygınlık kazandı. Ne var ki, Dördüncü Dünya Çingene Kongresi öncesinde düzenlenen Dil Konferansı'nda, Latince ve Yunanca köklü uluslararası sözcüklerin alınması yönünde bir eğilim olduysa da, Hintçeden geçenlerin edebiyatta kullanılabileceği görüşü yeniden onaylandı. Sanskrit dilinde *likh*'ten gelen *Lekhav* (yazıyorum) ve kitap karşılığında kullanılan *pustik* gibi bazı sözler gündelik konuşma dilinde yaygınlık kazandı. Shaip Jusuf, Mareşal Tito'nun standart biyografisinin çevirisinde Hintçe kökenli yüzü aşkın sözcük kullanmıştır.[6]

Bu süreç, fiziksel ve dilsel akrabalık bağının aşikâr olduğunu gören Hintlilerin de Avrupalı yakınlarına ilgi duymasıyla birlikte iki yönlü işledi. Gopal adlı bir Hintli bilim insanının Birinci Dünya Savaşı öncesinde Budapeşte'de Çingenelerle karşılaştığı ve konuştukları dilin Hint dilleriyle benzerliği karşısında şaşırdığı söylenir. İki Hintli yazarın yurttaşlarında Avrupalı Çingenelere karşı ilgi uyandırması uzun yıllar sonra, İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşti. Chaman Lal'in yanı sıra kitabına *Çingeneler: Sürgündeki Hintliler* başlığını uygun gören D. P. Singhal adlı bir yazar vardı.[7] Büyük bir Çingene nüfusuna sahip ülkelerde bulunan birçok Hintli diplomat, bu toplulukları ziyaret ederek konukseverlikleri ve müziklerinin tadını çıkardı. Londra'da Yüksek Komisyon üyesi Abu Pant, Dünya Çingene Kongresi Kültür Komisyonu'nun çalışmalarını geliştirmek üzere Paris'te bir araya gelen Grattan Puxon'la Slobodan Berberski (o sırada Uluslararası Çingene Birliği'nin sırasıyla sekre-

teri ve başkanıydılar) arasındaki toplantı sırasında temelleri atılan Çingene Enstitüsü'nün hamiliğini üstlendi. Nehru, Hindistan'ın Çingenelere merak duyan ilk başbakanıydı ve Yugoslavya'da bulunduğu bir sırada Belgrad'ın Çingene mahallesini ziyaret etmek istedi.[8] Aşağıda göreceğimiz gibi, onlarla ilgilenen tek Hint başbakanı Nehru olmayacaktı.

W. R. Rishi ve Chandigarh bağlantısı

Bununla birlikte, Hindistan'la Avrupa arasında bağ kurmaya yönelik en büyük adımlar, Pencaplı merhum diplomat ve dilbilimci W.R. Rishi tarafından atılmıştı. Londra'da bulunduğu sırada Çingenelerin seyyar evlerde yaşadıkları yerleşim yerlerini ziyaret etmiş ve bu uzak akrabalarına ilgi duymakta gecikmemişti. 1971 yılında Birinci Dünya Çingene Kongresi'ne katıldı ve Hindistan'a dönüşünde Chandigarh'da Hint Çingene Araştırmaları Enstitüsü'nü kurdu ve *Roma* adlı bir dergi yayınlamaya başladı. Bunu Chandigarh'da düzenlediği iki festival izledi. Avrupalı Çingeneler arasında kültür alanında hizmet veren önemli kişilikleri davet ettiği bu festivallerden ilki Mart 1976'da düzenlenmiş ve Pencaplı ailelerin yanında ağırlanan konuklar Çingenece aracılığıyla günlük konular-

W. R. Rishi, Bayan Gandhi ve Chandigargh Festivali delegeleriyle birlikte.

da sohbet edebildiklerini görmüşlerdi.[9] Shaip Jusuf gibi kültür alanında etkinlik gösteren kişiler Hindistan bağlantısının izini sürmüşlerdir. Shaip Jusuf'un Hint mabedi Üsküp'e gidenler tarafından iyi bilinen bir yerdir.

1976 yılındaki festivale aralarında Finlandiya'dan Seija Ketola, Macaristan'dan Menyhert Lakatos, İspanya'dan Dios Ramirez Heredia, Üsküp'ten İlyas Şaban ve Shaip Jusuf, Belgrad'dan Rajko Djuric'in yanı sıra All India Banjara Seva Sangh'dan Ranjit Naik ve Ram Singh Bhanawat'ın da bulunduğu ünlü Çingeneler katıldılar. Festival programında sohbetler, geziler ve konserler yer alıyordu. Müzisyenler arasında Black Pearls'den Jan Michaj, Finlandiya'dan Anneli Sari, Raya Bielenberg ve Esma Redjepova bulunuyordu. Avrupalı heyetler Delhi üzerinden ülkelerine dönmeden önce Başbakan İndira Gandhi tarafından ağırlandılar. Bayan Gandhi, 1983 yılındaki festivalin açılışını yaptığı sırada Çingenelerle yeniden bir araya geldi.

Chandigarh'da Nehru Romano Kher adı altında bir Çingene Müzesi kurulmuştur ve kendi binasına kavuşması yakındır. Çok sayıda kitap ve başka malzemeyle şimdiden Çingeneler konusuna merak duyanlar için önemli bir araştırma merkezi haline gelmiştir.

Demek ki, Hindistan'la bağ, neredeyse bin yıllık bir kopukluktan sonra yeniden kurulmuştur.

Notlar

Her kaynağa ilişkin ayrıntılar ilk sözü edildiği maddede verilmektedir. Birincil kaynaklardan çok bu konudaki ulaşılabilir yazın eserleri önerilmiştir.

Giriş

1. Meneses, Amada Lopez de. "Gitanos en Espana 1415" *Pomezia* 77 (1972) s. 80.
2. Gilsenbach, Reimar. *Weltchronik der Zigeuner.* Cilt. I, Frankfurt-am-Main: Peter Lang, 1994. s. 63 (Forli maddesi); *Journal of the Gypsy Lore Society* (*JGLS*) (2. dizi) i. s. 337.
3. Gilsenbach, s. 47.
4. Gilsenbach, s. 54.
5. Goeje, M. J. de. *Memoire sur les migrations des tsiganes à travers l'Asie.* Leiden: Brill, 1903.
6. Çingenelerin Mısır kökenli olduğundan ilk kez 1416'da Romanya'da ve 1417'de Almanya'da söz edilmiştir. Gilsenbach s. 47-8.
7. Foletier, François de Vaux de. *Les Tsiganes dans l'Ancienne France.* Paris: Connaissance du Monde, 1961, s. 40-1; Gilsenbach. s. 138-9; *JGLS* (2) v. s. 316-318.
8. *Tekvin*, iv. bölüm, 19-22. dizeler
9. *Tekvin*, xxv 1,2 ve *Çıkış* xii. 38.
10. *JGLS* (3) xx s. 174.
11. Thesleff, Arthur "Report on the Gypsy problem". *JGLS* (2) V.
12. Kochanowski ve Rishi gibi bilim adamları. Bkz. aşağıda no. 16
13. Grellmann, Heinrich. *Die Zigeuner.* Dessau, 1783.
14. Sampson, John. *The Dialect of the Gypsies of Wales.* Oxford: OUP, 1926. Kitabın giriş bölümü.
15. Hancock, Ian. *We are the Romani people.* Hatfield: University of Hertfordshire Press, 2002.
16. Kochanowski Jan. "Indian origin of the Gypsies". *Roma* 1980; Rishi W. R. Roma. Patiala: Punjab University, 1976.
17. Hancock a.g.e. ve makalesi: Marsh, A. & Strand, E. (ed.) (2004) "Contextual, Constructed and Contested; Gypsies and the problem of identities", 1. İstanbul Uluslararası Çingene Araştırmaları Konferansı, 11-12 Nisan, 2003, İsveç Araştırma Enstitüsü, İstanbul Raporları Dizisi, No: 13, İstanbul.

18. Derek Tipler, kişisel iletişim.
19. Moreau, Robert. *The rom: walking in the paths of the gypsies.* Toronto: Key Porter, 2002.
20. Bkz. Willems, Wim. *In search of the true Gypsy.* Londra: Cass, 1997. Giriş bölümü.
21. Lucassen, Leo. En man noemde hun *Zigeuners.* Amsterdam: Beheer IISG & SDU, 1990
22. *JGLS* passim
23. Okeley, Judith. *The Traveller-Gypsies.* Cambridge: CUP, 1983.
24. Wexler, Paul. "Balkan Romani (Gypsy): an Indic language in a state of advanced attrition or a Balkan language in search of an Indic origin". 12. Balkan ve Güney Slav Dilleri Konferansı Bienali'nde sunulmuş bir bildiri. Mayıs 2000.

Birinci Bölüm

1. Dzaka, Becir. "Romi u klasicnoj perzijskoj knjizevosti". Milan Šipka, (ed.) *International Symposium, Romani Language and Culture.* Sarayevo: DES, 1989. (ed.)
2. El-Isfahani, Hamza. *Tarikh fi Muluk al-Ard.* Bkz. bunun çevirileri ve sonraki iki kaynak. Adrian Marsh İstanbul konferansında Behram Gur'un çalgıcılardan çok okçular gönderdiğini ileri sürdü. (bkz. no. 17 Giriş)
3. El-Tha'alibi. *Ghurur al-Siyar.*
4. Firdevsi Rumi. *Şahname.*
5. Alani'ler için bkz. örneğin: ww.geocities.com/Colosseum/Arena/4137/alani.html.

İkinci Bölüm

1. Le Strange. *Lands of the Eastern Caliphate.* Londra, 1966. s. 244.
2. Bkz. 1. Bölüm; Zott paralı askerler için bkz Wellhausen. *The Arab Kingdom and its Fall.* Londra, 1973. s. 397.
3. Goeje s. 75; JGLS (2) vii.
4. Goeje İngilizce baskısında s. 22-28 (Bkz. ek okuma).
5. Şarkının tamamı (ve savaşların öyküsü) için bkz: Bosworth, C. E. *The history of Al-Tabari.* Albany, New York University Press, 1991.
6. Goeje, Tabari ve İbn ül-Athir'den alıntı yapar.
7. Goeje.
8. Goeje.
9. Gilsenbach s. 34; Spulis, "Gypsies in the Byzantine Empire and the Balkans in the late Middle Ages". *Dumbarton Oaks Papers* no.15 (1961) s. 162.
10. Dummi ve Demman için bkz. *JGLS* (2) ii; Newbold *Journal of the Royal Asiatic Society,* 1856. Dom'lar için bkz. aşağıda 8. Bölüm.
11. Turner R. *JGLS* (3) v p. 145-189.
12. Bkz. Hancock, Kochanowski ve Rishi. Giriş'te 15. ve 16. notlar.
13. Oranski. "Dva indoariyski dialekta iz Srednei Azii" *Indiyskaya i Iranskaya Filologiya.* 1964.
14. Bkz. aşağıda 8. Bölüm.

15. Örneğin, Sampson, Turner.
16. Bkz. aşağıda 4. Bölüm.

Üçüncü Bölüm

1. Soulis a.g.e (2. Böl. no. 9).
2. *Viaggio di Frescobaldi.* Roma 1818. Bkz. Soulis s. 154; *JGLS* (2) iii.
3. Marushiakova, E. ve Popov, V. *Gypsies in the Ottoman Empire.* Hatfield: University of Hertfordshire Press, 2001.
4. Soulis s. 147.

Dördüncü Bölüm

1. Bkz. 3. Bölüm.
2. Ilinski. *Gramotei bulgarskih tsarei.*
3. Soulis s. 161.
4. Marushiakova ve Popov a.g.e. s. 27-28.
5. A.g.e. s. 29-30.
6. Gilsenbach s. 48-9.
7. Soulis s. 156-7.
8. Bkz. Viaggio, Giorgio. *Storia degli Zingari in Italia.* Roma: Centro Studi Zingari, 1996, 1. Böl.
9. Soulis s. 152-3.
10. Soulis s. 154 ve izleyen ve *JGLS* (2) iii s. 57-69.
11. Marushiakova ve Popov s. 44.
12. Bkz. Gilsenbach s. 129, 6. 7. 1519 tarihli giriş; *JGLS* (2) iii.
13. Bkz. yukarıda 11. not.
14. Gilsenbach s. 21-22.
15. Gilsenbach s. 40.
16. Achim, Viorel. *Tiganii in istoria Romaniei.* Bükreş: Enciclopedica, 1998.
17. A.g.e.
18. Romanya'daki kölelik için ayrıca bkz. Remmel, Franz. *Die Roma Rumäniens.* Viyana: Picus, 1993. s. 36-44; Gilsenbach passim; Marushiakova ve Popov s. 84-5.
19. Gilsenbach s. 100.
20. Gilsenbach s. 55-6.

Beşinci Bölüm

1. Clare Paul ve Reimar Gilsenbach'a 5-7. bölümlerdeki malzemeyle ilgili yardımları için teşekkür borçluyum.
2. Gilsenbach s. 43.
3. Gilsenbach s. 29.

4. Gilsenbach s. 48 ve s. 54. Bu, Macaristan'daki Eger'lerle karıştırılmamalıdır.
5. Gilsenbach s. 41 ve 106.
6. Ficowski, Jerzy. *The Gypsies in Poland*. Yugoslavya: Interpress n.d. s. 11-12.
7. Foletier. *Mille ans d'histoire des Tsiganes*. Paris: Fayard, 1970. s. 55.
8. Gilsenbach s. 64-5.
9. Bkz. 6. Bölüm
10. Gilsenbach s. 31-2. Kayıt 1320 tarihli olmakla birlikte 1279 öncesindeki döneme ilişkindir.
11. Ficowski ve Gilsenbach s. 117-8.
12. Gilsenbach s. 37.
13. Gilsenbach s. 88.
14. Gilsenbach s. 39; *JGLS* (2) iv.

Altıncı Bölüm

1. Meneses, Amada de. A.g.e. Antonio Gomez Alfaro'ya bu kaynak ve genelde İspanya'yla ilgili olarak verdiği bilgiler için teşekkür borçluyum.
2. Gilsenbach s. 228'de n. 138 ve s. 231'de no. 175. Ayrıca bkz. *JGLS* (3) xi s. 110.
3. Kappen, Olav Van. *Geschiednis der Zigeuners in Nederland*. Assen: Van Gorcum. 1965. s. 362.
4. Gilsenbach s. 52.
5. Gilsenbach s. 66.
6. Gilsenbach s. 68-69; Foletier (1961) s. 23-24, 29.
7. Kappen s. 211.
8. Gilsenbach s. 78.
9. Diğer gezgin topluluklar için bkz. Foletier (1970) s. 72-3.
10. *JGLS* (3) xi. s. 102-3.
11. Gilsenbach n. 214 s. 234.
12. Gilsenbach s. 62, s. 66; *JGLS* (3) s. 111-115.
13. Gilsenbach s. 57.
14. Gilsenbach s. 61-62; *JGLS* (2) 11. s. 368-9.
15. Gilsenbach s. 58.
16. Gilsenbach s. 62-3; *JGLS* (1) s. 337.
17. Gilsenbach s. 68; *JGLS* (1) s. 28-31.
18. Gilsenbach s. 45.
19. Gilsenbach s. 46 ve no. 86 s. 224.
20. Gilsenbach, 1417 no'lu kayıtlar s. 47 ve s. 52.
21. Gilsenbach s. 78.
22. Gilsenbach s. 79, 1439 ve 1441 no'lu kayıtlar.
23. Gilsenbach s. 80.
24. Gilsenbach s. 84.

25. A.g.e.
26. Gilsenbach s. 55-6.
27. Gilsenbach s. 57.
28. Gilsenbach s. 61. Ayrıca bkz. *JGLS* (2) 11. s. 368-9.
29. Gilsenbach s. 54. Ayrıca bkz. *JGLS* (2) 11. s. 368-9.
30. "dunkle Mauren". Gilsenbach s. 53-4; Ayrıca bkz. *JGLS* (1) s. 276-7 ve (3) xi s. 105-6.
31. J Addison, "Sir Roger de Coverley and the Gypsies", *The Spectator*, 30 Temmuz 1711.
32. Gilsenbach s. 57.
33. Gilsenbach s. 57-8, Ağustos 1419 kaydı. Foletier (1961) s. 18.
34. Gilsenbach s. 58. Ayrıca bkz. *JGLS* (1) i. s. 325-7.
35. Gilsenbach s. 57, Temmuz 1419 kaydı.
36. Gilsenbach s. 59-60.
37. Gilsenbach s. 57-8.
38. Gilsenbach s. 59.
39. Gilsenbach s. 86.
40. Gilsenbach s. 58-9. Kappen s. 211.
41. Kappen s. 212.
42. Gilsenbach s. 64-5. Ayrıca bkz. *JGLS* (1) s. 340-4.
43. Gilsenbach s. 79-80, 82.
44. Gilsenbach s. 85.
45. Fraser Angus. "Juridical Autonomy among Fifteenth and Sixteenth Century Gypsies." *American Journal of Comparative Law*. xlv/2 (İlkbahar).
46. A.g.e.

Yedinci Bölüm

1. Soulis s. 148-9.
2. Gilsenbach s. 47.
3. Gilsenbach s. 76.
4. Çelebi, Evliya. *Seyahat-name*.
5. Gilsenbach s. 51.
6. Gilsenbach s. 56-7.
7. Gilsenbach s. 60, Foletier (1961) s. 14-20.
8. Gilsenbach s. 68-69; Foletier (1961) s. 23, 24, 29; *JGLS* (1) ii s. 28-31.
9. Gilsenbach s. 86; Foletier (1961) s. 33.
10. Gilsenbach s. 87 ve s. 91-2; Foletier (1961) s. 33.
11. Gilsenbach s. 46 ve 53.
12. Gilsenbach s. 97; *JGLS* (3) xx. s. 46-7.
13. Gilsenbach s. 101.
14. "Conflits avec les sédentaires", de Foletier, a.g.e. 4. Bölüm.

15. Fraser, Angus. *The Gypsies*. Oxford: Blackwells, 1992. 6. Bölüm'ün başlığı.
16. Bkz. Leblon, Bernard. *Gypsies and Flamenco*. Hatfield: University of Hertfordshire Press, 2003.
17. Gilsenbach s. 112-3.
18. Gilsenbach s. 112.
19. Gilsenbach s. 119 ve s. 134.
20. Gilsenbach s. 124-5.
21. Fraser s. 172.

Dipnot

1. Fraser s. 171.
2. Sutherland, Anne. *Gypsies, The Hidden Americans*. Illinois: Waveland Press, 1975.
3. Bkz. Sutherland a.g.e ve Gropper, Rena. *Gypsies in the City*. Princeton: Darwin, 1975.
4. Fraser s. 114.

Sekizinci Bölüm

1. Ayrıca bkz. Fraser (1992) s. 26.
2. Acton, Thomas. *Gypsies*. Londra: Macdonald Phoebus, 1981.
3. Robertson, Miriam. *Snake Charmers*. Jaipur: Illustrated Book Publishers, 1998.
4. Iwatani, Ayako, "A Case of the Vaghri in South India", *Journal of the Japanese Association for South Asian Studies*. Tokyo, cilt 14, 2002.
5. Olsson T. ve L. Werth. *Sjakalerna*. Stokholm.
6. Berland, Joseph. *No Five Fingers are Alike*. Cambridge: Harvard University Press, 1982.
7. Bu bölüme katkılarından dolayı Lucy Kaye'e teşekkür ederim.
8. Rao, Aparna (ed.) *The Other Nomads*. Köln: Bohlau, 1987.
9. *Tekvin* iv 2-8.
10. McCann, May ve diğerleri (ed.) *Irish Travellers, Culture and Ethnicity*. Belfast: Institute of Irish Studies, 1994.
11. Clebert, Jean Paul. *The Gypsies* (çev. Charles Duff). Harmondsworth, 1967, x.
12. Bkz. Matras, Yaron. Romani. s. 14-15 ve kaynakça. Banu Sassan ve diğer aşiretler için ayrıca bkz. Kenrick, Donald. "*Romanies in the Middle East*" pts 1-3, *Roma* 1.iii, 2 i ve 3 I (1975-7).
13. Oranski, I. M. *Folklor i jazyk gissarskix Parja Sredneja Azija*. Moskova: Akademija Nauk, 1977.
14. Patkanoff, K. P., *JGLS* (2) i ve ii.
15. Bkz. 1. Bölüm.
16. Özel yazışma.
17. Derek Tipler, kişisel iletişim. Ayrıca bkz. *Lacio Drom* (Roma) 3-4 (1992).
18. Hancock (2002) s. 6-7.

19. Kişisel iletişim ve *Scharotl* (İsviçre).
20. Mısırlı yazar Abdü'l-Mülk (155-2111) Çingene (Zott) şarkıcıların özgür tarzlarına değinir. Bu kaynak için Leon Ignacio'ya teşekkür ederim.
21 Gilsenbach s. 160-1.
22. Hanna, Nabil. *Die Ghajar*. Münih: Trickster, 1993. Yazar Ghajar terimini genel bir anlamda (Çingene) kullanır ve Helebi aşireti anlatılır.
23. Bernard Streck, kişisel iletişim.

Dokuzuncu Bölüm

1. Boswell, S. G. *The Book of Boswell*. Londra: Gollancz, 1970.
2. Lee, Clifford ve Bart McDowell. *Gypsies: Wanderers of the World*. Ashington: National Geographic, 1970.
3. Kochanowski, J. *Gypsy Studies*. New Delhi: International Academy of Indian Culture, 1963.
4. Chaman, Lal. *Gypsies, the Forgotten Children of India*. Delhi: Enformasyon Bakanlığı, 1962.
5. *Studii Romani* (Sofya). Cilt ii s. 14-15, 1995.
6. Jusuf, Shaip (çev.) *Amen sam e Titoske, o Tito si Amaro*. Ljubljana: Univerzum, 1978.
7. Singhal, D. P. *Gypsies: Indians in Exile*. Meerut: Archana, 1982.
8. Nehru ve Hindistan bağlantısıyla ilgili birçok makalenin sonraki baskıları için bkz. *Roma* Ocak 1985 s. 32.
9 Shaip, Jusuf, a.g.e.

Ek Okuma

Notlar bölümünde sözü edilen kitap ve makalelerin yanı sıra ek okuma için bazı öneriler:

M. J. de Goeje'nin Koninklijke Akademis van Wetenschappen, Amsterdam, 1875 tutanaklarına katkıları, 1-4. bölümlerdeki belgelerin çoğu için (ikincil olmakla birlikte) önemli bir kaynaktır. İngilizce çevirisi için bkz. MacRitchie D. *Accounts of the Gypsies of India.* Delhi: New Society, 1976.

Aşağıdaki kaynaklarda Çingenelerin kökenine ve Ortadoğu'daki varlıklarına ilişkin bazı önemli bildiriler bulunabilir:

Marsh, A. & Strand, E. (ed.) *Contextual, Constructed and Contested; Gypsies and the problem of identities. 1. İstanbul Uluslararası Çingene Araştırmaları Konferansı tutanakları,* 11-12 Nisan, 2003. İstanbul: İsveç Araştırma Enstitüsü İstanbul Tutanakları Dizisi No. 13, 2004.

Başlıca Arap ve Fars kaynakları:
El-Baladhuri (Ahmad ibn Yahya). Saray tarihçisi. 850 dolayında yazdığı Arapça kitap, *Kitab Futuh al-Buldan* (Toprakların Fethi Kitabı). Çeviri: Hitti, P ve Murgotten, F. *The Origins of the Islamic State.* New York, 1916.

El-Tabari (Abu Jafar/Muhammed ibn Jarir). 915 dolayında yazdığı Arapça kitap, *Tarikh al-Rusul wa 'l-Muluk* (Peygamberlerin ve Hükümdarların Tarihi). Çeviriler: *Nöldeke. Geschichte der Perser und Araber.* Leiden, 1879. Bosworth, C. E. The history of al-Tabari New York: State University of New York Press, 1991, cilt. XXXIII.

El-Tha'alibi (Ebu Mansur/El-Marghani). 1020 dolayında Afganistan'da doğdu. İnsanoğlunun tarihine ilişkin Arapça yazdığı kitabın (*Guhrar al-Siyar*) İran'la ilgili bölümü büyük olasılıkla 950 dolayında yazılmış olan

kayıp bir Farsça kitabın çevirisiydi (*Hükümdarlar Kitabı*). Çevirisi: Zotenberg. *Histoire des Rois des Perses.*

Firdevsi Rumi. 932 dolayında doğdu. 1010 dolayında *Şahname* adlı kitabı yazdı. Çeviriler: Mohl, Jules. *Les Livre de Rois.* Paris, 1877 ve Levy, R. *The Epic of the Kings.* Londra, 1967.

Hamza El-Isfahani. Arapça *Tarikh fi Muluk al-Ard* (Yeryüzü Hükümdarlarının Tarihi) başlıklı kitabı yazmış bir İranlıdır. 971 dolayında öldü. Çeviri: Daudputah, U. *A Chronology of Persian Kings.* Bombay, 1932.

Dilbilimsel savlar konusunda:
Sampson, J. *The dialect of the Gypsies of Wales.* Oxford University Press, 1926. (Giriş bölümleri).

Turner, R. "The position of Romani in Indo-Aryan", *Journal of the Gypsy Lore Society* (3. dizi) 5. cilt Edinburgh, 1926. (Sampson'un bu makaleyle ilgili yorumu ve Turner'ın buna yanıtı için bkz. *JGLS* (3) 6. cilt 1927).

Hindistan bağlantısı hakkında genel bir çalışma:
Rishi, W. R. *Roma.* Patiala (Hindistan), 1976.

Son olarak, iyi bir genel başvuru kitabı:
Fraser, A. *The Gypsies.* Oxford: Blackwell, 1992.

BİRİNCİ EK

Çingene Dili

Aşağıda anahatlarıyla Avrupa'da konuşulan Çingenecenin kuzey Hint dilleriyle ilişkisi ve bunun argo veya karma bir dilden ibaret olmayıp, belirli bir dilbilgisi sistemine sahip olduğunun gösterilmesi amaçlanıyor.

Çingeneceye ait bu örnek sözcükler, W. R. Rishi'nin Çokdilli Çingenece Sözlüğü'nden alınmıştır. Prakrit, Sanskrit dilinin sonraları aldığı bir biçimidir. Hindu, Pencap veya Gucerat dillerini bilenler Çingeneceye ait sözcüklerin çoğunu tanıyacaklardır. Bengal veya Sylheti dillerini konuşanlar da bazı sözcükleri bilebilirler.

Çingene dili	*Sanskritçe*	*Prakrit dili*	*Türkçe*
byav	vivaha	-	düğün
kako	kakka	-	amca/dayı
kalo	kala	-	siyah
nakh	nasa	nakka	burun
puch	prachh	puch	sormak
thuv	dhuma	dhuma	duman

Bu dilde de Latince, klasik Yunanca ve kuşkusuz akraba olduğu Sanskrit dilindeki gibi hal takıları vardır. Örnek vermek gerekirse; "erkek çocuk" sözcüğünde, İngilizcede kullanılan edat yerine ismin takıları değişir.

raklesa	bir erkek çocuğuyla birlikte
rakleske	bir erkek çocuğuna
raklengo	erkek çocuklarının

Fiillerde de sonekler, eylemi gerçekleştiren kişi ve zamanı (geçmiş, şimdiki, gelecek) gösterir.

Dikh (görmek)- fiili 32 farklı sonek alır. Örneğin:

dikhav	Görüyorum
dikhlias	Gördü (3. tekil şahıs, dişil veya eril)

Bu dili konuşanlar Hindistan'dan ayrıldıklarında, (Almancadaki gibi) üç ad cinsi vardı. Ancak, Ortadoğu'da, büyük olasılıkla Farsçanın etkisi altında yansız ortadan kalktı. Belgili tanımlığın, eşlik ettiği dişil veya eril ada göre değişmesi gerekir.

o parno bakro	beyaz koyun (eril)
i parni bakri	beyaz koyun (dişil)
e parne bakre	beyaz koyunlar (çoğul)

Çingenecenin dilbilgisi ve sözcük dağarcığı bakımından basitleştirilmiş bir lehçe değil, gerçek bir dil olduğu açıktır.

İkinci Ek

Ganj Kıyısındaki Kannauc Kenti, Çingene Halkının Anayurdu

Dr. Marcel Courthiade

"Atalarınızın kentine varışınız beni sonsuz duygulandırdı; yitik kanım kendi atalarının izini sürüp kapıma gelmişçesine."

Kannauc'lu Prof. Zivan Sukla, 23.10.2003

Avrupa'ya ulaşan ilk Çingeneler, mevcut çoğu kuramın tersine Hint kökenlerinin tamamen bilincindeydi. 15. ve 16. yüzyıllara tarihlenen çeşitli belgelerde bunun kesin kanıtları yer almış olsa da,[1] bu bilginin ileriki tarihlerde hiç değilse akademik çalışmalardan silindiği anlaşılıyor. Çingenelerin Mısır[2] kökenli olduğuna ilişkin söylence ancak daha sonraki anlatılarla birlikte yayılmaya başladı. Transilvanya'da Szathmar/Satu Mare'li papaz Vályi István tarafından Çingenelerin Hint kökenli olduğunun "yeniden keşfedilmesi" 1763 yılını buldu. Kalvinci bir papaz olarak vaaz verdiği Ráb'da (Győr) konuşulan Çingenece lehçesiyle Hollanda'da tanımış olduğu üç Hintli öğrencinin dili (ya iyi eğitimli oldukları için Sanskritçe konuşuyorlardı ya da muhtemelen geldikleri Sri Lanka'da konuşulan brahman veya Sinhala dilini) arasında bir benzerlik olduğunu görmüştü.

Bu yeniden keşif sonrasında bile, Çingenelerin gerçek kökünün Hindistan'a dayandığı, akademik çevrelerin dışında[4] yaygın olarak bilinmiyordu; ta ki Josip Broz Tito Yugoslavyası'yla Nehru Hindistan'ı arasında 1950'li yılların "bağlantısız ülkeleri" olarak siyasal bir dostluk kuruluncaya değin. Bu tarihten itibaren Çingenelerin kökenine ilişkin bilgiler, W. R. Rishi ve diğerlerinin çabaları sayesinde Hindistan da dahil olmak üzere çeşitli ülkelerde yayılmıştır.

Gazneli Mahmud'un M.S. Aralık 1018'de Kannauc'a düzenlediği akın: Dilbilimsel verilerden tarihsel verilere

Çingene ve Hint dilleri arasında yapılan başka karşılaştırmalar, Uttar Pradesh'in bir bölgesinden M.S. 1. binyıl dönümüne tarihlenen büyük bir göç yaşandığına işaret ediyordu. Ne var ki 1999 yılına dek, Profesör Eric Meyer (Paris Üniversitesi) tarafından bu olayla, Arap vakanüvis Ebu Nasr El-'Utbi'nin (961-1040) *Kitab al-Yamini* başlıklı kitabında geçen bir bölüm arasında bağlantı kuruluncaya dek, Çingenelerin bu göçünün başlangıç noktası ve tarihini veya nedenlerini kesin olarak saptama girişiminde pek bulunulmamıştı. Kitabın sözü edilen bölümünde, Gazneli Sultan Mahmud'un saltanat kenti Kannauc'a düzenlediği saldırı anlatılıyordu. Kent yağmalanmış, yerle bir edilmiş ve halkı Aralık 1018'de Afganistan'a sürülmüştü. Aslında, Rajko Djuric[5] ve Profesör Ian F. Hancock[6] gibi bazı Çingene araştırmacıları, Hindistan'dan bu göçle Gazneli Sultan Mahmud tarafından kuzey Hindistan'a düzenlenen korkunç *razzias* (veya akınlar) arasında bir ilişki olabileceğini zaten düşünmüşlerdi. Polonyalı antropolog Lech Mróz da, onlardan bağımsız olarak benzer bir sonuca ulaşmıştı; "Çingenelerin atalarının İran'a, Gazneli Mahmud döneminde, onun Hindistan'a düzenlediği akınlar sonucunda gelmiş olabilecekleri kanısındayım." (1992:40) Aslında Adam Bartosz, Rishi'den alıntı yaparak Gazneli Mahmud'un bu göçteki olası rolünden daha 1984 yılında söz etmişti. Ne var ki, 1018'de Kannauc'a düzenlenen akın değil de, kuzeybatı Hindistan'a yapılan birkaç akına değinen eksik vakayinameler temel alındığı için, bu göçün işleyişini hiçbir zaman tam anlamıyla anlatamadılar.

Kitab al-Yamini'de (hanedanlığın, Mahmud'un *Yamin-ud-Daulah* unvanından gelen adı) geçen bölümün kısa olmakla birlikte daha aydınlatıcı olduğu anlaşılıyor. Zira burada, 1018-1019 kışında daha doğuya, Mathura'dan öteye, Kanpur'un (İngiliz sömürgesi Cawnpore) 50 mil kuzeybatısına düşen saygın Orta Çağ kenti Kannauc'a dek ulaşan bir akın düzenlendiğinden söz edilir.

Ganj kıyıları boyunca dört mil kadar uzanan Kannauc (*Mahabharata* ve *Ramayana*'da geçen eski Kanakubza kenti), 11. yüzyıl başlarında hâlâ kuzey Hindistan'ın başlıca kültür ve ekonomi merkeziydi. En bilge Hint Brahmanlar Kannauc'lu olduklarını ileri sürdükleri (günümüzde de olduğu gibi) gibi bu kent bugün demokrasi, hoşgörü, insan hakları, barışçılık ve hatta evrensellik olarak adlandırdığımız değerler bağlamında da yüksek bir uygarlık düzeyine erişmişti. Ancak, 1018-1019 kışında,

Gazne'den (bugün Afganistan'da) büyük bir akın düzenlenmiş ve tutsak alınan Kannauc halkı daha sonra köle olarak satılmıştı. Bu, Sultan'ın düzenlediği ilk akın olmasa da, önceki akınlarda ancak Pencap ve Racasthan'a kadar ulaşılabilmişti. Sultan bu kez 50.000'i aşkın nüfusuyla önemli bir kent olan Kannauc'a doğru harekete geçmiş ve 20 Aralık 1018 tarihinde "zengin yoksul, esmer beyaz [...], çoğu 'ileri gelen', sanatçı ve zanaatçılardan oluşan" tüm halkı, "koca aileleri" Gazne ve Kabil'de satmak üzere tutsak almıştı (El-'Utbi'nin metnine göre). Sonraları, yine aynı metne göre, Horasan ve Irak'ın "bu halktan insanlarla dolup taştığı" anlaşılıyor.[9]

Çingenelerin kökeninin bu akınla bağlantılı olduğunu düşünmemize yol açan nedenler nelerdir?

- "Esmer-beyaz" ayrıntısı, asıl halk gerçekten bir karışımdan oluşuyorduysa, çeşitli Çingene toplulukları arasında görülen ten rengi çeşitliliğini açıklayabilir. Kannauc'da büyük olasılıkla çok sayıda Racput[10] yaşıyordu. Yerel halkla akraba olmayan bu insanlara niteliklerinden dolayı Ksatrias payesi verilmişti. Demek ki, halkın sözü edilen "esmer" kesimini oluşturuyor olabilirlerdi.[11]
- Tutsak alınan kölelerin, soylular da dahil olmak üzere her çeşit kesimden gelmesi, Avrupa'ya ulaştıklarında krallar, hükümdarlar ve papalar gibi önemli ve nüfuz sahibi kişilere rahatlıkla takdim edilebilmiş olmalarını açıklayabilir. Zira, Çingeneler arasında Kannauc'lu "ileri gelenlerin" soyundan gelenler de vardı. Fransız Hint bilimci Louis Frédéric, Kannauc halkının çoğunlukla "ileri gelenler", sanatçılar, zanaatçılar ve savaşçılardan oluştuğunu doğrular.
- Sürülen halkın toplumsal bakımdan gösterdiği bu çeşitlilik, Çingenecenin Hindistan'dan çıkıştan bin yıl kadar sonra bile varlığını korumuş olmasında açıklayıcı olabilir. Sosyo-dilbilimcilerin de gösterdiği gibi, sürülen bir halkın toplumsal arkaplanı ne denli çeşitlilik barındırıyorsa, anadiline bağlılığı da o kadar uzun süreli ve sağlam olur.
- Çingenelerin atalarının ayrıldıkları yerin coğrafi tekliği de Çingenecedeki Hint öğesinin çarpıcı bir tutarlık göstermesinde açıklayıcıdır. Zira, lehçeler arasındaki başlıca farklılıklar dilin Hint bileşeninde değil, Avrupa topraklarındayken benimsenen sözcüklerde görülür. Avrupa dillerinden geçen sözcükler, gündelik hayatla, idari ve teknolojik gelişmelerle ilgili olanlar bir yana (giysi, yiyecek, fauna ve flora),

daha çok yeni kavramları dile getirme gereksiniminin bir sonucu olarak Çingeneceye geçmişti. Bu sav, Çingenelerin "basit bir Dom kabileleri kümesinden[12] (veya başka topluluklardan)" geldiği kuramını temelden sarsar. Bu noktada, Sampson'un Çingenelerin "İran'a ortak bir dil konuşan tek bir topluluk halinde girdiğine" zaten işaret etmiş olduğundan söz edilmelidir. (Sampson, 1923:161).

- Kannauc'da, dönemin tüm uygar kentlerinde olduğu gibi, muhtemelen çok sayıda Domba[13] sanatçısı bulunuyordu. Kuşkusuz Kannauc, Hindistan'ın kuzeyindeki başlıca entelektüel ve ruhani kentsel merkez olduğu için, aralarında çok sayıda Domba'nın (kesin olmamakla birlikte günümüz Domblarıyla akraba olabilirler) da bulunduğu birçok sanatçıyı kendisine çekmişti. Kannauc halkı Horasan ve komşu bölgelere dağıldığında, Domba sanatçıları yerel halkın hayal dünyasını etkilemekte büyük olasılıkla ileri gelenler ve zanaatçılardan daha başarılı oldular. Domba adının Kannauc'lu yabancılar topluluğun tamamına istinaden kullanılmış olması bununla açıklanabilir. Bu adı sonraları kendilerine bir unvan olarak almış olabilirlerdi. ("Hintli" anlamındaki daha genel *Sind(h)-*, (Farsça). *Hind-*, (İyonya Yunancası), *Ind-* sözcüklerinin tersine. Belki de "Sinto" bu sözcüklerden gelmişti; bu örnekte *-nd-*den *-nt-*ye olduğu varsayılması gereken paradoksal bir dönüşüme karşın. Aslında özellikle Macaristan, Avusturya ve Slovenya'da konuşulan bazı Çingenece lehçelerinde, *-nd-*nin *-nt-*ye dönüştüğü görülür.
- İlk Çingene halkının kentsel bir bölgeden gelmiş olması ve çoğunlukla ileri gelenler, sanatçılar ve zanaatçılardan oluşması, bugüne dek tarım kesiminde çalışan Çingenelerin sayısının çok düşük olmasını açıklayabilir. Her ne kadar "bölge toprağı zengin ve verimli, ürün bol ve iklim ılıman" olsa da, Çinli hacı Xuán Zàng (latin harfleriyle Hsüan Tsang olarak da yazılır) M.S. 7. yüzyılda "bölge sakinlerinin pek azı tarımla uğraşmaktaydı" diye kaydetmişti.
- Ganj sularında sandallarla *razzia'*dan kaçan küçük bir grubun Benares'e göç ettiği ancak, yerel halkın düşmanca tutumundan dolayı burayı da terk ederek Ranchee bölgesine yerleştiği anlaşılıyor. Bu insanlar daha çok kabileler arası iletişimde kullanılan özel bir Hint dili olan Sadri dilini konuşuyorlardı. Sadrinin, Çingenece konuşanlarla en kolay iletişime olanak sağlayan Hint dili olduğunu belirtmekte yarar vardır.
- Dahası, Sadri dilini konuşanların özel törenlerde, içmeye başlamadan önce yere içkilerinden biraz dökme âdetleri vardı. Bu sırada ise şöyle

diyorlardı: "Soğuk yelin dağların ötesine taşıdığı kardeşlerimiz için" (Rézmüves Melinda ile özel bir görüşmeden). Söz konusu "kardeşler" Mahmud'un mahkûmları olabilirdi. Ne var ki, Sadri dilini konuşan toplulukla ilgili daha kapsamlı bir araştırmanın yapılması gereklidir.

- Kannauc'un koruyucu tanrıçası bugün hâlâ Çingene halkı arasında gözde olan Kali'ydi. Üstelik, kentin eski adı Kanakubza (Yunan kaynaklarında Κανογυζα diye de geçer) "kambur, sakat genç kız (bakire)" demekti. Bu şaşırtıcı ad, Valmiki'nin *Ramayana*'sındaki bir bölümden kaynaklanır: Kusmabha tarafından Mahodaja (Büyük Zenginlik) adlı bir kent kurulmuştu; Güzeller güzeli yüz kızı vardı. Günün birinde, bu kızlar saray bahçesinde oynadıkları bir sırada rüzgâr tanrısı Vaju onlara âşık oldu ve hepsiyle birden evlenmek istedi. Ne yazık ki reddedildi ve bunun kızgınlığıyla hepsini kambura çevirdi. Kent de bu ismi aldı. Bir diğer yoruma göre, Kana Kubza, Krişna'ya tapan sakat bir kişinin lakabıydı ve tanrı, ayaklarını şevkle yağladığı için ona güzel ve sağlam bir beden vererek teşekkür etmişti. Gerçekte, "kambur genç kız", Kali'nin bir diğer biçimi olan savaşçı tanrıça Durga'ya istinaden kullanılan unvanlardan biriydi. Bir diğer deyişle, şöyle bir koşutluk kurulabilir: Kana kubza (kambur genç kız) = Durga = Kali. Rajko Djuric, Çingenelerin Bibia kültüyle (veya Kali Bibi) Hint Kali söylencesi arasındaki bazı benzerliklere işaret etmiştir.
- Çingenelerin Horasan'da geçirdikleri süre de (bir ya da birkaç yüzyıl), burada Farsça konuşulduğu için, Çingenece sözcük dağarcığına girmiş Farsça kökenli sözcük sayısı konusunda açıklayıcı olabilir (900 Hintçe ve 220 Yunanca köklü sözcüğe karşılık yaklaşık 70 Farsça sözcük).
- Çingenecenin yalnızca veya öncelikle Kannauc bölgesi dilleriyle ilişkili olduğunu gösteren dilsel üç özelliğin bir araya gelmesi de bir diğer çarpıcı öğedir. Yani:

  - Tüm modern Hint-Arî dilleri arasında yalnızca Braz (Kannauc'un hemen batısında 15 milyon kişi tarafından konuşulan bu dil Braz Bhakha diye de adlandırılır.) ve Çingenecede üçüncü tekil şahıs zamirinde iki cins ayrımı vardır: Braz dilinde *jo* veya *vo* (eski Braz dilinde muhtemelen *o*) Rromani'de *ov*, *vov* veya *jov* eril üçüncü tekil şahsa; Braz dilinde *ja* veya *va*, Rromani'de *oj*, *voj* ve *joj* dişil üçüncü tekil şahsa karşılık gelir. Oysa tüm diğer Hint-Arî dillerinde, her iki cins için de genellikle *yé*, *vé* gibi tek bir kalıp vardır. Kannauc sokaklarında bu özel zamirlerin her gün işitilmesi mümkündür.
  - Tüm modern Hint-Arî dilleri arasında yalnızca Kannauc bölgesinde konuşulan lehçelerde ve kısmen Braz ve Nepal (Nepal Kannauc'dan

yalnızca altmış mil uzaklıktadır) dillerinde eril isim ve sıfat sonekleri vardır; *-o* (veya *-au* = *-o*) şeklinde olan bu sonekler Çingenecedeki karşılığıyla özdeştir: *purano* "eski, yaşlı" (diğer Hint-Aryan dillerinde *purana*, Rromani'de *purano*), *taruno* "genç" [Hinducada] (diğer dillerde *taruna*, Sinto'da *tarno*, Rromani'de *terno*). Aslında yaygın *-a* sonekinin *-o*'ya dönüşümü, hâlâ aydınlatılması gereken hayli karmaşık kurallara bağlıdır.

- Sonuncu olmakla birlikte aynı derecede önemli bir nokta da, tüm modern Hint-Arî dilleri arasında yalnızca Awadhi dilinde (Kannauc'un doğusundaki büyük bir bölgede 20 milyon kadar kişi tarafından konuşulan bir dil), tıpkı Çingenecede olduğu gibi, iyelik soneki (postposition) için uzun bir kalıp seçeneği vardır. Söz konusu olan yalnızca iki dil arasındaki benzer bir olgu değil, soneklerin de özdeş bir biçime sahip olmasıdır: Tüm Hint-Arî dillerinde ortak olan kısa kalıbın (*-ka, -ki, -ke*) yanı sıra Awadhi dilinde bunun *-kar(a)*, *-keri*, *-kere* gibi uzun bir çeşidi vardır; tıpkı Makedonya, Bulgaristan (*-qoro, -qiri* ve *-qere*), Slovakya ve Rusya'da (*-qero, -qeri, -qere*) konuşulan çoğu eski Rromani lehçesinde olduğu gibi. Bu kalıp Sinto lehçelerinde kısaltılmıştır (*-qro, -qri, -qre).*

Ayrıca, yakın tarihli bir alan araştırması sonucunda Kannauc bölgesindeki bazı köylerde, Çingenecedekine çok benzer ve henüz araştırılmamış bir sözcük dağarcığının izleri ortaya çıkmıştır (*tikni* "küçük", *daj* "anne" [yaygın Hindu dilinde "ebe"], *ghoro* "sürahi", *larika* "delikanlı" [yaygın Hindu dilinde *larka*] vb...). Tüm bunlar Profesör Ian Hancock'un "Çingeneceye en yakın dil Batı Hindu dilidir" ifadesini doğrular. Yaygın olarak Braz diye adlandırılan bu dil modern Kannauc diliyle birçok ortak özelliğe sahiptir. (Hancock 2000:7, Zograf 1990:39)

Hindistan'dan çıkışa ilişkin zamandizin söz konusu olduğu sürece bu, Mahmud dönemiyle de uygunluk gösterir. Zira, Çingenecenin dilbilgisinin 1. binyıl sonlarında oluşmuş iki ana özelliği göz önüne alınırsa, bunun M.S. 10. yüzyıldan önce gerçekleşmiş olamayacağı açıktır. Söz konusu iki özellik şudur:

- Eski ve Orta Hint dil grubuna özgü esnemeler yerine sonek düzeninin oluşması;
- Önceki yansız adların eril ve dişil cinsiyetlere yüklenmesiyle birlikte yansızın kaybolması. Hindu dilinde olduğu gibi Çingenecede de bu adların hemen hepsi aynı cinslere yüklendiği için (Hancock, 2001:10),

bu olgunun Hint topraklarında hâlâ Çingenece konuşulduğu bir dönemde gerçekleştiği sonucu çıkarılabilir. Buna göre, Çingenece diğer Hint dillerinden ancak dildeki bu gelişmelerden sonra ayrılmıştı.

Turner'ın, Çingenelerin Orta Uttar Pradesh bölgesinden çok erken bir tarihte göç ettiklerine ilişkin kuramı, M.Ö. 3. yüzyılda *nt* > *nd*, *nk* > *ng* ve *mp* > *mb* dönüşümünün Çingenece ve Dard dillerinde sözde ortak olduğu görüşüne dayanmaktaydı (Turner 1927: § 43). Turner, genizsi bir sessiz harften sonra sessiz noktalamaların ifade edilmesine yol açan bir dil ortaklığına gerek olmadığını gözardı ettiği için, bu kuramında yanılmıştır (bu belki de bu büyük bilim insanının çalışmasındaki tek hatadır). Çeşitli dil topluluklarında ve her dönem böyle bir gelişmenin yaygın olduğu görülür. Ayrıca bu, Çingenecede yalnızca köklerde değil, M.S. 1. binyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış olan sonek düzeninde de gelişmişti (bkz. yukarda): *-n + ke* > *-nge* (*-nqe* olarak telaffuz edilir), *-n + tar* > *-ndar* (*-nθar* diye telaffuz edilir) vb... Büyük olasılıkla Avrupa topraklarında gerçekleşen bu gelişme, bazı Dard dillerinde M.Ö. 250 dolayında gerçekleşmiş olan benzer bir gelişmeden bağımsızdı.

Kannauc kentine tarihsel bir kuşbakışı: Eski çağlardan 1018 Aralık akınına

Kannauc eski çağlardan beri tarihte önemli bir rol oynamıştır. Indus Uygarlığı döneminde, aralarında son derece zarif bir kolyenin de bulunduğu arkeolojik buluntuların da kanıtladığı gibi, zaten kentsel bir merkez konumundaydı. M.Ö. 1000 dolayında Ganj Vadisinde yaşamakta olan Kurularla birlikte başlıca iki kabileden biri olan Pancalasların[15] başkentiydi. Bu, Gri Boyalı Çömlek diye anılan bir dönemdi ve son derece kaliteli bu çanak çömlekten *Mahabharata*'da adı geçen çoğu yerde olduğu gibi çok miktarda Kannauc'da da bulunmuştur. Mauria döneminden (M.Ö. 325-184) M.S. 7. yüzyıla dek tarihlenen pişmiş topraktan heykelcik örnekleri, kentte sanatın kesintiye uğramaksızın yeşerdiğinin bir kanıtıdır.

Kannauc'un önemi, nehir taşımacılığının başlıca iletim yolu olduğu bir dönemde, beş nehrin birbirine karıştığı noktada bulunuyor olmasından kaynaklanıyordu (Kannauc ve bulunduğu bölgeden "beş su" anlamına gelen Panzab diye söz edildiği de olur). Dahası, Cunnigham'ın da işaret ettiği gibi (1924:436), "hâkim bir konumdadır ve top kullanılma-

ya başlanmadan önce salt yüksekliği, Kannauc'u güçlü ve önemli bir konuma getirmiş olsa gerektir." Zamanla bu kent, çağımızın ilk yüzyıllarında küçük bir kent durumuna düşünceye değin önemini yitirmeye başladı. Ancak, 5. yüzyıldan sonra geç Guptalar döneminde, Maukharas'ın başkenti olduğunda yeniden büyüdü. Ganj Vadisine bu aileler egemen olacaklardı. Bu dönemde, son Guptaların bir diğer kolu olan Pusjabutiler, Vardhana hanedanlığının beşiği olan doğu Pencap'ta, Thanesar'da egemendiler. Aralarında büyük bir ün kazanan ilk kişi Prabhakaravardhana oldu. Razjavardhana ve Harsavardhana adlı iki oğlu ve Kannauc hükümdarı Grahavarman'la evli Razjasri adında bir kızı vardı. Grahavarman'ın öldürülmesinden sonra Kannauc tahtına Harsha geçti ve eski Hindistan'ın önde gelen yöneticilerinden biri oldu: 620 yılında, on beş yıl kadar süren bir askeri fetih döneminden sonra şiddete başvurmaktan vazgeçti ve krallık topraklarını diplomasi ve müzakere yoluyla iyice genişletti; ta ki günümüz Bangladeşi'nden Gucarat'a, Buthan'dan Pencap'a ve görünürde Keşmir'e kadar hemen hemen tüm kuzey Hindistan'ı, Racasthan'ın asıl bölümü sınırları dışında kalacak şekilde kapsayıncaya dek. Harsha bir barışsever olmuş ve M.S. 643'de Prayag'da (bugün Allahabad), çeşitli krallıkların tüm önemli hükümdarlarının katıldığı bir dini konsil (bazı kaynaklarda bu meclisin Ganj'ın kuzey kıyılarında, Kannauc'da toplandığı belirtilir) toplamıştı. Bunun ardından çeşitli dinlere inananlar en karanlıkta kalan konuları (temelde Brahman inancına ilişkin konular. Harsa çok açık görüşlüydü ve başta Caynacılık olmak üzere çeşitli mezheplere ilgi duyuyordu) tartışmak üzere bir araya gelmeye başladılar. Harsha, yazar olarak da ardında bir dizi şiir ve iki ilahinin yanı sıra *Ratnavali, Priadarsika* ve *Nagananda* başlıklı Sanskrit dilinde yazılmış üç başyapıt bıraktı. Birçok bakımdan Hint ve dünya tarihinin ve ön-Rromani tarihinin en önemli kişiliklerinden biri olarak görülebilir.

Kannauc 730 yılında, dönemin hükümdarı Jasovarman, Keşmir Kralı Lalitaditia tarafından yenilgiye uğratılmış olsa da Magadha ve Gauda'yı (Bengal) dize getirdiğinde yeniden bir parça önem kazandı. Yine bu dönemde Ganj kıyılarında yeni bir güç ortaya çıktı: Paramara, Cahumana, Solanka ve Pratihara gibi bellibaşlı kabilelerden gelen ve Racputların ataları olan savaşçı göçebe Gurzaralar.[16] Gurzaralardan ilk kez Harsha'nın iktidarı döneminde söz edildiği görülür. Ancak, 8. yüzyıl sonlarına dek haklarında kesin bir bilgiye ulaşılamaz. Ülkeleri Racasthan'ın sınırlarına dek uzanmaktaydı ve Arap işgalcilere boyun eğdirebilecek bir gücü temsil ediyorlardı. 800 yılı dolayında Bengal hükümdarı Dharmapala, Indrazdudha'yı Kannauc tahtından indirmiş ve Cakrazudha'yı tahta geçir-

mişti. Yirmi yıl kadar sonra ise aynı Cakrazudha, II. Nagabadha (800-833) tarafından tahtından edildi. Kannauc Pratihara'nın başkenti oldu.

Gazneli Mahmud'un akını

Kannauc'un görkemine son veren ölümcül darbe ülke sınırları ötesinden geldi. Afganistan'dan Gazneli Sultan Mahmud'un indirdiği bir darbeydi bu. Babası Emir Subuktigin (ya da Türk aşireti Oğuzlar'dan Sebüktigin) Afgan tahtına 976'da geçmişti. Önceleri Alptigin'in kölesi olan Sebüktigin, efendisinin kızıyla evlenmeyi başarmış ve Alptigin'in damadı konumuna gelmişti. Aslen bir köle ve Horasan ve Buhara'nın Samani kralının vasalı olan Alptigin ise sonunda 963'de iktidardaki Gazne hanedanlığını kurmuştu. Bu döneme gelinceye değin Müslümanların Hindistan'ı fethetme planı ancak o sırada Yakub ibn-Lais tarafından yönetilen Multan ve Sindh'e dek gerçekleşmişti.

Mahmud saldırılarını öncelikle sayısız zengin tapınağa sahip bölgelerde sürdürdü: 1010'da Mathura'ya, 1014'te Thanesar'a ve 1018-19'da Kannauc'a saldırdı.[17] 27 Eylül 1018 tarihinde[18] Sultan "uykuya ve rahata veda ederek" gözüpek savaşçılarıyla (11.000 nizamî ve 20.000 gönüllü asker) birlikte Kannauc'a, üzerine yüzlerce yıldır imparatorluğun gölgesi düşmüş olan kente doğru harekete geçti. Krişna'nın anayurdu Mathura'nın görkemli tapınaklarına saldırıp yağmaladıktan sonra Kannauc'a ilerledi ve aynı yılın 20 Aralık'ında kent kapıları önünde belirdi. Firishta'ya göre, "Başı göğe erişen, güç ve güzellikte rakipsiz olmakla övünebilecek bir kentle" karşılaşmıştı.[19] Kentin Ganj'ın sağ kıyısında son derece stratejik bir konuma sahip olduğunu ve istihkâmının yedi ayrı kaleden oluştuğunu da gördü.[20] Üstelik, antik dönemden 10.000 tapınağı barındırmakla ünlüydü. Ne var ki, Mahmud'un beklenmedik ilerleyişini haber alan ve belki de daha önce iki kez (belki de astrologlarının yanlış yönlendirmesi üzerine) birleşik bir ordunun Müslümanlar karşısında yaşadığı yenilgiden bizzat payını almış olan Pratihara hanedanından Razjapala paniğe kapılarak Ganj üzerinden Bari'ye geçti. Kannauc, kendilerini Müslümanların gazabından koruma telaşına düşen halkının büyük bölümü tarafından terk edildi. Ciddi bir direnişle karşılaşmayan Sultan yedi kaleyi birden aynı gün içinde ele geçirdi. Ardından askerlerine kenti yağmalamaları, tapınakları yerle bir etmeleri ve talihsiz "kâfirleri" katletmeleri için izin verdi. Gazne valisine yazdığı bir mektupta Mahmud'un kendisi, Kannauc'da "sayısız tapınak bulunduğunu, başka hiçbir kentin

iki yüzyıl içinde böyle inşa edilemeyeceğini ama ordunun bütün kenti kısa sürede yıktığını" bildiriyordu. Sonunda Sultan büyük bir ganimetle yüklü olarak Gazne'ye döndü: Kannauc seferi onu altın, yakut, inci ve "hesabı mümkün olmayan" çeşitli hazinelerle tıka basa dolu savaş arabalarında değeri 20.000.000 dirheme çıkan bir servetin, 385 filin ve 53.000 savaş tutsağının (sonunda her biri 2 ila 10 dirheme Horasan'a satıldı) sahibi haline getirmişti. Bu tutsaklar Çingene halkının atalarıydı.

Bu olayın Çingene tarihi açısından önemi, coğrafi bakımdan türdeş büyük bir topluluğun kuzey Hindistan'dan Bizans İmparatorluğu ve Avrupa'ya doğru sürülmesi gibi bir olayın tek örneği olması gerçeğinde yatar.

Günümüzde Kannauc

1194 yılında Muhammed Guri tarafından yakılıp yıkılan Kannauc bu olayla bir kez daha tarihe geçer. Geçmişin bu imparatorluk kentinin 1018 yılından günümüze dek yedi kez yıkıldığı söylenir. Hinduların eski başkentlerine ait kalıntılardan günümüze sadece Zaićand kalesinin kalıntılarından oluşan Tila adlı muazzam bir höyük kalmıştır. Yakın zamanda restore edilen Baba Gorišankar ve Kali Durga tapınakları, değerli düzinelerce arkeolojik buluntuyla birlikte görkemli Harsha döneminin bellibaşlı kalıntılarıdır. Yine de, Müslümanların fethiyle yıkılan Orta Çağ'ın imparatorluk başkenti Kannauc'un anısı, bugün Doab ve kuzeyinde yaşamakta olan beş milyonu aşkın Hintlinin kimliğinde tazeliğini korur. Masica'ya göre (1991:431) bu insanlar, her ne kadar Kannauzi aslında modern Hint dilini oluşturan iki ana dilden biri olan Braz'ın bir çeşidi olsa da, Hindu dilini değil, Kannauzi, yani Braz Bhakha dilini konuştuklarını öne sürerler. Dolayısıyla, bu dile ayrı bir önem verilmiş ve dilbilimsel nedenlerle değil, "kamuoyuna saygı gereği" Kannauzi diye adlandırılmıştı.

Kararsızlık ve uslamlama

El-'Utbi'nin "*Kitab al-Yamini*" başlıklı kitabının keşfedilmesi, uzundur yanıtsız kalmış birçok sorunun açıklığa kavuşturulmasına yaradı. Örneğin, çeşitli yazarlar Çingenelerin Hindistan'dan peşi sıra gelen dalgalar halindeki göçleri hakkında yazmıştır. Hindistan'dan İran'a her zaman ve Batı'ya zaman zaman bir göç yaşandığı doğrudur. Ne var ki, Çingene-

lerin birbirini izleyen bu göç dalgalarında yer aldıklarına ilişkin kuramı destekleyen nesnel verilerden yoksunuz. Tersine, Çingenecenin Asya bileşeninde görülen türdeşlik ve bütünlük, büyük bir lehçe çeşitliliğinin olmayışı ve çeşitli kalıpların kayda değer değişmezliği, ilk Çingene halkının Hindistan'ın coğrafi bakımdan hayli sınırlı tek bir bölgesinden gelmiş olduğunun açık birer işaretidir. Gerçekten de, Çingenece sözcük dağarcığının Asya çıkışlı bölümü, lehçeler arasında önemli tek bir ayrım (isogloss) sergiler, o da fiil takısıyla ilgilidir. Oysa lehçeler arasındaki diğer tüm ayrımlar ileriki tarihlerde Avrupa ülkelerinde ortaya çıkmıştır. Dilbilimsel veriler, Çingene halkının ortak bir kökenden, hepsinin aynı Hint kentinden, Kannauc'dan geldiğine işaret eder.

Bugün artık Hindistan'da Çingenelerle akrabalığı kesin olan bir halkın bulunmadığı da bilinen bir gerçektir. Hindistan'da "çingene" (küçük "ç" ile) diye nitelenen çeşitli göçebe topluluklarının Çingenelerle hiçbir akrabalık ya da genetik bağı yoktur. "Çingene" nitelemesi, 19. yüzyılda İngiliz sömürge polisinin İngiltere Çingeneleriyle benzerliklerinden ötürü onları bu şekilde adlandırmasından kaynaklanır. Ayrıca, İngiliz "Çingeneleri"ne uygulanan ayrıncı kurallar onlara da uygulanmıştır. Sonraları çoğu Avrupalı araştırmacı, göçebeliğin veya devingenliğin Çingene kimliğinin temel bir özelliği olduğuna ikna olarak, gerçekten ortak özellikler bulmaksızın Çingeneleri Hindistan'ın çeşitli göçebe topluluklarıyla karşılaştırmakta ısrar etti. Zira, araştırmalarında göçebe topluluklara ilişkin önyargılarla koşullanmışlardı. Çingenelerin Hindistan'daki ataları büyük olasılıkla yerleşik bir hayat yaşıyor, hatta kentlerde oturuyorlardı. Bu, bizi yeniden Kannauc'a götürür. Büyük olasılıkla ilk etnografların Çingenelerle Hintli "çingeneler" arasında kan bağı aramakta boşuna diretmeleri yüzünden araştırmalarda geç kalınmıştır. Gerçekten de, Çingenelerin ataları ya da akrabalarını Hintli "çingeneler" arasında aramak, Paris'te taksi şoförlüğü yapan Rus göçmenlerin ataları ya da akrabalarını Moskovalı taksi şöförleri arasında aramak kadar anlamlıdır. Her iki örnekte de, göç ve yeni hayat koşulları bu insanların yeni toplumsal konumlarında belirleyici olmuştur. Profesör Ian Hancock'un belirttiği gibi: Çingeneler "Avrupa'da çağın koşulları tarafından *hic et nunc* yargılanmışlardı ve haliyle bunda Hindistan'daki özgün yaşam tarzlarının etkili olduğu varsayılmıştı." Bu noktada yine, El-'Utbi'nin kentli, yerleşik ve son derece gelişmiş bir halktan söz ettiği metni, Çingene halkıyla Hintli "çingeneler" arasında herhangi bir karşılaştırmadan kaçınmamız için temel oluşturur.

Çingeneceyle genellikle Pencap ve Racasthan dilleri gibi birtakım Hint dilleri arasındaki sözde benzerliklere gelince; bu düpedüz söz konusu

dilleri konuşan ve bu halkların savunucusu olan milliyetçiler tarafından başvurulan bir numaradır: Onların nüfusunu olduğundan çok gösterme girişiminden ibarettir. Aslında belirli bir dille böyle sözde bir benzerliği destekleyen herhangi bir dilbilimsel veri yoktur. Diğer bir deyişle Hindu, Nepal, Pencap ve Gucarat dillerini konuşan herkes Çingene halkıyla aynı derecede akrabadır ve Hindistan'da konuşulan başlıca diller arasında iletişim en kolay Hindu dilini konuşanlarla sağlanır. Önce de değinildiği gibi, tek bir dilin öne çıktığı anlaşılıyor: Ranchee'nin kuzeyinde, Bihar'ın güneyinde, sakinleri Benares'ten gelmiş olan yirmi kadar köyde konuşulan Sadri dili. Ne var ki, Çingenece ve Sadri dilini konuşanlar arasında iletişimin ve karşılıklı anlaşmanın, Çingeneceyle diğer Hint dillerinden birisini konuşanlar arasındaki iletişime göre daha kolay sağlandığına ilişkin genel inanışın doğrulanması veya yadsınması için sistematik araştırmalar yapılmalıdır. Zira, yalnızca Sadri dilini konuşan halkların komşularının öznel anlatılarına sahibiz ve doğrudan bu konuyla ilgili ciddi bir çalışma yapılmamıştır. Dahası, unutulmaması gereken bir nokta da Çingene halkının, yalnızca Hindistan'dan çıkış öncesine dayanan kökleri ve tarihinin değil, Avrupa halkları arasında geçirilen en az yedi yüzyıllık bir süre de dahil olmak üzere Hindistan dışındaki çeşitli çevre halklar ve kültürlerle olan bin yıllık etkileşiminin bir ürünü olduğudur. Bu bakımdan Çingeneler Avrupalı bir ulus haline gelmiştir ve kesintisiz olarak Hindistan topraklarında yaşamış bir halk "Çingene" olarak tanımlanamaz.

Söylenceler

El-'Utbi'nin Çingenelerin kökenine ilişkin olarak söyledikleri, çeşitli Avrupa ülkelerinde bu halkın kökeni hakkında anlatılan söylencelerin değerlendirilmesi gibi, onları çeşitli araştırma alanları bağlamında görmemizi sağlar. Çingenelerin etnik kökeni hakkında 15. yüzyıldan bu yana anlatılagelen çeşitli söylenceler bugün artık tamamen folklorik olarak değerlendiriliyor. Örneğin, İsa'nın çarmıhında kullanılan çivileri dövmeyi kabul eden Çingene demircinin Tanrı tarafından durmaksızın dolaşmaya mahkûm edilmesi öyküsü gibi bu söylencelerin bir bölümünü hemen değerlendirmek mümkündür. Böyle bir öykünün çağdışılığı ve başlı başına yapısı, bunun, Hıristiyan kilisesinin yıllar boyu Çingenelere uyguladığı zulmü haklı çıkarmak için yararlandığı uydurmacalar kapsamında değerlendirilmesine yeter. Bununla, Yahudilerin İsa'yı öldürmekle suçlanma-

sı arasında bir koşutluk kurulabilir; bu, Yahudi karşıtlığını ve Yahudilerin uğradığı zulmü haklı çıkarma yolunda topyekûn bir suçlamadır.

Epinal resimleri[22] aracılığıyla ebedîleştirilmiş bir diğer söylencede de, yaşlı bir Çingene kadının, Kutsal Masumlar'ın katli sırasında bohçasına gizlediği çocuk İsa'yı Bethlehem'den kaçırıp kurtardığı ileri sürülür. Ödül olarak Çingenelerin "günde beş peniye kadar çalmalarına izin verilmiştir ve bu bir günah sayılmayacaktır". Bu safdil öykü de dindar fantaziler arasında yerini almış olmalıdır.

Bazı söylencelerin kökü eskil zamanlara dayanır. Böyle bir söylencede Çingenelerin soyunun, Adem'in Havva'dan önce tanımış olduğu (görünüşte, dişi şeytan Lilith veya Zillah) ve ilk demirci ve dövme ustası Tubal Kabil'in annesi olan bir kadından geldiği anlatılır. Karpatların çeşitli bölgelerinde de bugün bile anlatılan bir masal vardır. Buna göre, Çingenelerin yaratılması daha da erken bir zamana dayanır: Tanrı önce çamurdan Adem'i yaratmış ve hemen ardından dışkıdan ilk Çingeneyi yaratmıştı. Bu öykünün bir diğer uyarlamasına göre Tanrı her ikisini de çamurdan yaratmış ama önce Adem'e nefes üfleyerek hayat verirken Çingene'ye daha sonra yellenerek hayat vermiştir. Topluluk içinde yellenmenin Çingeneler tarafından ayıp sayılmasının nedeni bu sövgüyle açıklanabilir; zira, bu onlara kendi kökenlerini hatırlatmaktadır. Aslında, bu tür ilkel ve kutsal değerleri hiçe sayan hakaretler, bunlara maruz kalan kurbanlardan çok bunları yayanlar açısından yüz karalayıcıdır.

İnanılması diğerleri kadar güç son bir söylence daha vardır ve muhtemelen İran'ın tarihi Avrupa'da Hıristiyanlık tarihi kadar bilinmediği için neredeyse bilimsel bir kurammış gibi sık sık aktarılır. Bu, Firdevsi'nin, 4. yüzyıl hükümdarı Behram Gur'un, kayınpederinin kentinden 12.000 Luri çalgıcısını davet etmesiyle ilgili ünlü öyküsüdür.[23] Her birine bir çuval buğday, bir öküz, bir eşek verilmiş ve sabahları toprağı işlemeleri, akşamları ise yerel halk için müzik yapmaları buyrulmuştu. Bir yılın sonunda buğday ve sığırları yiyip tüketmiş olan bu Luri'ler, eşekleri ve hükümdarın lanetiyle birlikte yollara sürülmüşlerdi.[24] Tarihsel gerçeklerden çok anlatan kişilerin önyargıları bir kez de bu söylenceyle açığa çıkar.

Mısırlı söylencesi

Çingene halkının sözde Mısır kökenli olduğu tüm söylenceler arasında en kalıcı olanıdır ve bizzat kendileri tarafından daha 16. yüzyılda yayılmaya başlamıştır. Daha önceleri Küçük Asya ve Balkanlar'a göç etmiş

Mısırlılardan geriye kalanlara bakarak Müslümanlar tarafından kovalanan veya din değiştirmenin kefareti olarak dur durak bilmez bir dolaşmaya mahkûm edilen Mısırlı Hıristiyanlarmış gibi davranmanın kendileri açısından daha elverişli olacağını fark ettiler. Belki de, bir kısmı gerçekten Küçük Asya veya Yunanistan'ın (örneğin, Mora Yarımadası'ndaki Modon) verimli ve yeşil olmasından ötürü "Küçük Mısır" diye anılan bölgelerinden birisinden geliyordu. Her hâlükârda, Bizans'ta, hayli erken bir tarihte, Çingene falcılar Αιγυπτισσαι "Mısırlı" diye adlandırılıyordu ve fal baktırmak için onlara başvurulması din adamları tarafından yasaklanmıştı. Hezekiel Kitabı (XXX.23 - bkz. 2. not) temel alındığında, Çingeneler yalnızca Balkanlar'da değil, geçmişte kimi zaman "firavunun halkı" (*Faraonépek*) olarak anıldıkları Macaristan'da ve Yunanlıların Mısırlılara verdikleri addan türeyen sözcüklerin (Αιγυπτ[αν]οι *Gypsy* ve *Gitano*) Çingene halkının Atlantik koluna istinaden yaygınlıkla kullanıldığı Batı'da da Mısırlı diye anılır.

Her iki durumda da, Mısır'ın İncil'e yansıyan ünü ve Hıristiyanların bu ülkede maruz kaldıkları zulme ilişkin hikâyeler, Mısır kökeni söylencesinin, Hindistan kökeni söylencesine göre daha kabul görmesinde özendirici olmuştu. Bu prensler, krallar ve hatta papadan bile koruma belgeleri ve tavsiye mektupları almalarını kolaylaştırmış da olabilir. Romanya'dan geldikleri halde Bosnalı olduklarını ileri süren –daha geçerli bir etiket- günümüz Çingeneleriyle bir benzerlik kurulabilir. Tarih boyunca birçok halk, özellikle büyük acıların yaşandığı durumlarda, her türlü yardım ve bağışı elde edebilmek için gerçek kökenini gizlemiştir.

Çingenelerin Mısırlı olarak adlandırılmasının temelindeki neden, Küçük Asya ve Balkanlar'a muhtemelen 14. yüzyıl başlarında gelmiş (300.000 asker gibi bir rakamdan söz edilse de, eski metinlerde kişi sayısı genellikle abartılır. Dolayısıyla, bu sayı birkaç on bini buluyor olabilirdi) ve Bizanslı köylülerin hayal dünyasında yer etmiş olan gerçekten Mısır kökenli bir başka halkla olan benzerlikleriydi. İlk Çingeneler aynı güzergâhı izleyerek geldiklerinde, ortak imgelemdeki eski imge yeniden hayat kazandı. Ayrıca, kurak ülkelerde birçok yeşil ve verimli yer "Küçük Mısır" diye adlandırılıyordu ve Çingeneler kamp kurmak için haliyle ırmak yakınlarındaki ovalar gibi serin ve temiz bir çevrenin nimetlerinden yararlanabilecekleri yeşillik yerler arıyorlardı (hâlâ kısmen göç halindeydiler). Sonuçta, bu öğeler çok geçmeden iç içe geçerek Mısırlı imgesinin doğmasına yol açtı.

Bu arkaplan göz önünde bulundurulduğunda, Çingene halkının gerçek kökeninin unutulmasını anlamak zor olmasa gerektir. Yukarıda da

değinildiği gibi bu gerçek, 18. yüzyıl sonlarında Macar Kalvinci rahip Almaş'lı Valyi Istvan'ın Leiden Üniversitesi'nde okuyan üç Hintli öğrencinin "Malabar" sözcük dağarcığıyla kendi ülkesindeki Çingeneler tarafından konuşulan Çingenecenin karşılaştırması sayesinde yeniden keşfedildi. Matbaacı ve kitapçı Stephen/Istvan Pap Szathmar Nemethi, Viyana'da 6 Kasım 1763 tarihinde filolog Heinrich Grellman'a Transilvanyalı Çingenelerin "en ufak bir kuşku ya da duraksama göstermeksizin" "Malabar" sözcük dağarcığından bin kadar sözcüğü tanıdıklarını anlatmıştı. Bu, bizi bu makalenin başına geri götürüyor. Profesör Ian Hancock, Leiden kayıtlarında Vályi adlı bir öğrencinin bulunmadığını ama Szathmar (Daniel, 28 Eylül 1758 tarihinde kaydolmuştu) ve Michael Pap (16 Mayıs 1761 tarihinde kaydolmuştu) adlı ikisinin kayıtlara geçtiğini ortaya çıkardı. Üç Hintli öğrencinin adlarını da ortaya çıkardı: Joh. Jacobus Meyer, Petrus Cornalissen ve Antonius Moyaars (sırasıyla 4 Eylül 1750, 7 Ekim 1752 ve 23 Eylül 1754 tarihlerinde kaydolmuşlardı). Adlarına ve öğrencilerin anayurtlarından bir ada olarak söz etmelerine bakılırsa aslında Sri Lankalı olabilirlerdi. Diğer yandan, Transilvanyalı Rromlar tarafından anlaşılabilir bir biçimde konuşabilecekleri tek dil Khari-Boli olmalıydı; bu durumda, nasıl olup da bu dili bildikleri açık değildir. Modern herhangi bir kuzey Hindistan dilinden çok Sinhala, Tamil (veya Malayalam) veya Sanskrit dillerini konuşmaları daha olasıdır. Bu öykü, 1763 yılında Yüzbaşı Szekely von Doba tarafından *Vienna Gazette*'de anlatılmıştı. Her ne ise, Çingenelerin Hint kökenli oldukları Almanya'da Rüdiger, İngiltere'de Marsden ve Rusya'da Bacmeister tarafından hemen hemen aynı dönemde Çingenece ve Hint-Arî dilleri arasında sözcük temelinde yapılan karşılaştırmalara dayanarak yeniden keşfedilmişti. Sanskrit diliyle klasik Avrupa dilleri Yunanca ve Latince arasındaki ilişkinin yeniden keşfedilmesinin de aynı döneme denk geldiği unutulmamalıdır. Bu düpedüz, Çingenelerin aslında Hint kökenli olduğunun bütün bütüne unutulmamış olduğuna, Sanskrit diline ve Hindistanla ilgili konulara yönelik ilgi furyasının bunu yeniden gündeme getirdiğine işaret ediyor olabilirdi. Grellman'ın da yazdığı gibi, "Kökenlerinin sırrı, kayıtların hep akıl karıştırıcı olduğu tarihte değil, Bohemyalıların dilinde aranmalıdır".

Çingenelerin Hindistan'dan çıkış noktaları artık büyük ölçüde belirlenmiş olduğuna göre araştırmalar, bu büyük göçün sonraki aşamalarının hangi koşullarda gerçekleştiğine odaklanmalıdır. Öncelikle, Horasan'da ve komşu ülkelerde[25] köleleştirilmiş olan Kannauc halkı ne zaman ve nasıl yeniden bir araya gelip batıya yani, Küçük Asya ve Balkanlar'a

doğru yola çıktı? Bu arada, büyük Hint krallıklarının, kendileri açısından asla bir *terra incognita* olmayan Bizans'la uzun bir geçmişe dayanan diplomatik ve ticari ilişkilerini koruduklarını unutulmamalıdır. Farsça, Ermenice ve Arapça konuşulan ülkelerdeki mevcut tarihsel bilgiler, Hindistan kaynaklı verilerden çok daha kapsamlı olduğuna göre (yazılı metinler değil, bellek Hint kültürünün taşıyıcısıydı), Çingenelerin tarihinin ikinci bölümünün izinin doğru belgelere dayanarak sürülmesi zor olmamalıdır: Horasan'da bulundukları süre ve ardından Bizans, Balkanlar, Avrupa ve ötesine yaptıkları yolculuk (muhtemelen İpek Yolu'nu izleyerek).

Zamandizin

İtalik kayıtlar Bizans'la, diğerleri Hindistan'la ilgilidir.

M.Ö.

1000 Bilge Aruni ve Swetaketu (Pancala kabilesi) Kannauc'da ders verirler.

M.S.

304 *Mısır'da Hıristiyanların Diocletianus tarafından zulme uğraması.*

306-37 *Bazı Mısırlıların Balkanlar ve Küçük Asya'ya gelişi.*

5. yüzyılda Kannauc Maukhara'nın başkentidir (geç Gupta).

606 Kannauc kralı Grahavarman'ın ölümü.

Karısı Razjasri kaçırılır.

Harsavardhana Kannauc kralı olur.

620 Harsha şiddete başvurmaktan vazgeçer (II. Pulakesin'le savaştan sonra).

643 Prayag'da (belki de Kannauc'da) Harsha tarafından bir dini toplantı düzenlenir.

647 Harsha'nın ölümü.

730 Yasovarman Kannauc kralıdır.

833 Kannauc Gurzaras'ın başkentidir.

820-840 *Athinganoi mezhebi Bizans İmparatorluğu'nda çok etkili olur.*

998 Mahmud Gazne sultanı olur.

1004 Mahmud Multan'a saldırıya geçer.

1008	Mahmud birleşik Hint ordusunu Peşaver yakınlarında dize getirir.
1010	Mathura'ya saldırı.
1014	Thanesvar'a saldırı.
1018	Kannauc'a saldırı; Kannauc halkının Kabil'e sürülmesi, Horasanlı tacirlere köle olarak satılması.
1030	Mahmud'un ölümü.
1050	*Bizans'ta Athinganoi'dan son kez söz edilir.*
	AVRUPA
1422	Forli'de (İtalya) Çingenelerin Hint kökenli olduğundan söz edilir.
1450	Charles d'Orléans'ın muğlak dizesi: "Bir Bohemyalı veya Hintliden daha beterim.".
1565	Sebastian Münster'in Çingenelerin Ganj'dan geldiğine ilişkin yorumu.
1590	Veccellio'nun bir gravürüne Çingeneler Hint kökenli olarak geçer.
1630	Marseilles yakınlarında bir köyde Çingenelerin Hint kökenli olduğundan söz edilmesi.

Bu dönemde Çingenelerin Hint kökenli olduğu unutulmuş, bunun yerini hayali bir Mısır kökeni almıştı.

1763	Vályi István Viyana'da Szathmar'a Leyden'deki Hint öğrencilerle ilgili keşfinden söz eder.
1783	Grellman'ın kitabının yayınlanması: Zigeuner. Ein Historischer Versuch.

İkinci Ek'le İlgili Notlar

1 Bu belgeler 1992 yılında *Informaciago lil no 7-9*'da yayınlanmıştı: *'Eodem millesimo venerunt Forlivium quedam gentes misse ab imperatore, cupientes recipere fidem nostram, et fuerunt in Forlivio dşe VII augusti. Et, ut audivi, aliqui dicebant, quod erant de India'* ("Aynı yıl imparatorun gönderdiği birtakım insanlar, bizlerin inancını kucaklamak arzusuyla Forli'ye geldiler. 7 Ağustos'ta Forli'ye ulaşmışlardı. Duyduğum kadarıyla, bir kısmı Hindistan'dan geldiğini söylüyordu"). *Chronicum fratris Hieronymi de Forlivio ab anno MCCCXCVII usque ad annum MCCCCXXXIII*, Bologna, Nicola Zanichelli editore; *'Questa è una sorte di gente, la quale dimandano il Rè di Colucut [...] Questo tal Rè hà alcuni Bramini, ouero sacerdoti'* ("Orada burada üçer gün kalan tipte insanlar [...] Kalikot'ta kral olan bir efendileri var [...] Bu kralın emrinde bazı brahminler veya rahipler bulunuyor" –Kalikot, bugün Güney Hindistan, Keral'da Kozhi Kode adlı yerdir), *'Degli habiti antichi e moderni di diverse parti del mondo, 1590; 20s aux Bouemiens, le vingt dud. baillés pour fere passer les Indiens de se lieu'* ("Hintlilere, buradan gitmeleri için yirmi pound verilmişti"), 1636 yılında Sant-Maximin yakınlarındaki Bras'ta kaydedilmiştir.

2 Aslında, İngiliz tarihçi Hugh Poulton tarafından Vatikan Arşivi'nde ortaya çıkarılan bir belgeye göre Mısırlı bir topluluk gerçekten de 4. yüzyılda, 306-338 yılları arasında Balkanlar'a ulaşmıştı. Belki de Kıpti idiler (Kıptilere uygulanan zulüm 304 yılında had safhaya ulaşmıştı) Evgjits'in (veya Jevgs ya da Ashkali – günümüzde Balkanlar'ın batısında yaşayan yaklaşık yarım milyonluk bir halk) bu göçe katılanların soyundan geldiği anlaşılıyor. Balkanlar'a gelişleri köylülerin hayal dünyasını öylesine harekete geçirmiş olmalı ki, çok daha sonra Çingeneler geldiğinde, yerel halk onların da Mısırlı olduklarını düşünmüştü. Çoğu Çingenenin çoğunlukla "Küçük Mısır" diye anılan sulak ve verimli bölgelerde yaşamayı seçmiş olması kadar Hezekiel Kitabı'nın safça yanlış yorumlanması da -"Mısırlıları uluslar arasına gönderecek, ülkelere dağıtacağım." (XXX.23)- bu inanışı pekiştirmişti.

3 Profesör Eric Meyer'e göre "East India Company tarafından Kolombo'dan gönderilmiş Sri Lankalılar, (özellikle de) anadili Felemenkçe ve az çok melez bir ırk olan ve her hâlükârda Sinhalese dilini konuşan Burgherler olabilirdi. Tek sorun, kendilerinden Malabarlar diye söz edilmesidir. Bu sözcük, yalnızca günümüz Malabar kıyılarından değil, Hindistan'ın güney kesiminden gelen tüm halklar için kullanılır. Diğer yandan,

1770 dolayında Hollanda'da Sri Lankalı öğrencilerin okuduğuna ilişkin kanıtlar vardır. Ne var ki, Burgherler arasında Brahmanlara rastlamak pek olası değildir." Aslında Valyi tarafından anlatılan öykü, düpedüz farklı koşullarda elde edilmiş bir bilginin aktarılmasını amaçlayan bir ön sayfa haberi olabilirdi.

4 15. yüzyıldan itibaren çeşitli yazarlar tarafından çeşitli yazın ürünlerinde bu kökenden söz edilmiştir. Örneğin, Fransa'da Charles d'Orléans'ın (1394-1465) anlaşılması güç bir kısa şiiri (*Pis suis que Boesme n'Yndien*, "Bir Bohemyalı veya Hintliden daha beterim") veya daha 1565 yılında Çingenelerin anayurdunun Ganj kıyıları olabileceğini öne süren Sebastien Münster'in (1489-1552), ölümünden sonra basılan kitabının *La cosmographie universelle de tout le monde* başlıklı Fransızca baskısı (*Je luy dis alors 'votre Egypte la Basse n'est donc point en Afrique près le Nil, mais en Asie près le fleuve Ganges, ou près la rivière Inde*' ("Sonra ona dedim ki: 'O halde sizin şu Aşağı Mısır, Afrika'da Nil yakınlarında değil, Asya'da Ganj veya Indus ırmakları yakınlarında olmalı'.") ya da önemli bir Romen yazarın, Ion Budai Deleanu'nun (1760-1820) daha açık seçik bir tarzda yazılmış "Tiganiada" başlıklı kitabı (yak. 1800).

5 -Rajko Djuric, *Romi u Evropskoj Knjizevnosti, Belgrad, 1996* (s. 9).

6 Ian Hancock, Siobhan Dowd ve Rajko Djuric, *The Roads of the Roma*, Hatfield: University of Hertfordshire Press, 1998 (s. 15-16).

7 Kannauc gücünün doruk noktasına 7. yüzyılda Harsha döneminde ulaşmıştı. Bununla birlikte, Harsha'nın 647 yılında ölmesinden sonra bile "ekonomik servet ve kültürel gelişme bu kenti terk etmemiş, kuzey Hindistan'ın gayri resmi ruhani ve entelektüel başkenti olmasını sağlamıştı" (*Historia Indii*, s. 218). Hintlilere ve yabancılara ait tüm çalışmalarda, Kannauc'un Harsha döneminden 1018 yılında Gazneli Mahmud'un saldırısına uğrayıncaya dek böylesine önemli bir konumda olduğu doğrulanır.

8 8 Şaban 409 (Hicrî).

9 Mâverâ-ün-nehr diye adlandırılan bir bölgeyle birlikte.

10 Kannauc, 620 yılında Harsha'nın şiddete başvurmaktan vazgeçmesine dek savaşçı bir güçtü ve Racput birlikleri ordusuna dahil edilmişti. Bu savaşçılar, "bir yanda, 6. yüzyılda Hunlarla birlikte gelmiş olan Orta Asya işgalcilerinden, diğer yanda, Ganj vadisinin kenarındaki ormanlık bölgelerin yerli halklarından geliyorlardı". *Mahabharata*'da Racputlar ve disiplin anlayışlarıyla alay edildiği, fazlasıyla ciddi ve fazlasıyla Spartalı resmedildikleri unutulmamalıdır.

11 Vurgulanması gereken bir nokta da, Çingenelerin ten rengini betimlemekte kullanılan "esmer" ifadesinin, ki haklar arası ilk ilişkilerin kurulmasından itibaren Avrupalıların kullandığı gibi, nesnel renklerden çok yerleşik halkın bu teni algılayışı hakkında daha çok bilgi verdiğidir. Belli ki, Avrupa'ya gelenler arasında en koyu ve "bariz" bir ten rengine sahip olanlar Avrupalı halkların imgeleminde yer etmişti. Sonraları, fotoğrafçılar bu imgeyi pekiştirmek için hep koyu tenli insanları seçtiler ve zamanla ortak imgelemde Çingenelerin "esmer insanlar" oldukları düşüncesi oluştu. Polonya'da Çingeneler, ait

oldukları topluluğa göre (dağlık veya ovalık bir bölgeden gelmelerine bağlı olarak), "esmer Çingeneler" ile "beyaz Çingeneleri" birbirlerinden ayırırlar. Aslında, çeşitli toplulukların ten renkleri arasında belirgin bir fark yoktur. Burada renklerin simgesel olarak kullanılması söz konusudur; tarihin belirli bir döneminde bir anlam ifade etmiş olsa da günümüzde konuyla hiçbir ilgisi yoktur.

12 Dom sözcüğünde D harfinin altındaki nokta işaretine dikkat edilmesi gerekir. Zira, İngilizcede "d"nin telaffuzu gibi dişsel bir ses verir. Bu nokta *elzemdir* çünkü tüm Hint dillerinde geriye bükük (retroflex) "d" ile dişsel "d" arasında bir ayrım yapılır. Diğer yandan, "d" ile "r" arasında açık seçik bir ayrım yoktur ve Domba sözcüğü Romba olarak da telaffuz edilebilir.

13 Romba'lar (veya Domba'lar), çoğu zaman iddia edildiği gibi, kesinlikle "adi" bir halk değildi. Aslında elimizde, bazı Rombaların Keşmir prensiyle dostluğunun anlatıldığı Brahman Kalhana tarafından yazılmış *Razastarangibi* gibi metinler vardır. Prens sonunda bu insanların ailelerini yüksek konumlara getirmişti ("River of Kings" başlığıyla (New Delhi: Sahitya Academy, 1935) Ranzit Sitaram Pandit tarafından İngilizceye çevrilmiştir). Demek ki, bu eski topluluğun bir portresi için daha kapsamlı bir araştırmaya gerek duyulmaktadır. "Dom/dob" teriminin kimi zaman herhangi bir kasta gönderme yapılmaksızın, "yaratıcı" olarak açıklandığını kaydetmek ilginç olsa gerektir.

14 Kannauc'un diğer adları Kusasthali, Kusika ve Gadhipuri idi (Kannauclu Profesör Şivan Sukla'nın kişisel bir yorumu).

15 Bilge Aruni ve Swetaketu Pancalas'ın ününe katkıda bulundular.

16 Sırasıyla Pawarlar, Chauhanlar, Solankiler ve Pariharlar olarak da adlandırılırlar.

17 Mahmud'un kuzeybatı Hindistan'a yaptığı akınlar ve Hint direnişi, Shrivastava 1992:10-25'de daha ayrıntılı olarak anlatılır. Ayrıca bkz. Courthiade 2003:273-286.

18 Aşağıdaki anlatı esas olarak Rama Sh. Tripathy'ye (1964:284 sq) dayanmaktadır.

19 Briggs tarafından çevrilmiş (1827:57) ve Rama Sh. Tripathy tarafından aktarılmıştır (1964:285)

20 "Sultan [...] Kuran'ı açtığında, *Kannauc* sözcüğüyle *zafer* sözcüğü (Arapça fütûh: Bu sözcük, Arapçada fonetik işaretler gösterilmeden yazıldığında, Kannauc'dan, farkı yoktur) arasındaki benzerlikten yola çıkarak bunu iyi bir işaret olarak değerlendirdi."

21 Çingenecede görülen Hintçe, Farsça, Ermenice, Gürcüce ve bir dereceye kadar Yunanca kökenli tüm dilbilimsel malzeme "Asya kesimi" olarak adlandırılır. Zira, Çingenecede yer alan çoğu Yunanca öğe, Çingeneler Küçük Asya'dan geçtikleri sırada dile girmişti. Bu dönemde Küçük Asya'da daha çok Yunan, Kürt ve Ermeni halkları yaşıyordu (Türkler henüz buraya yerleşmemişti).

22 Fransa'nın Vosges bölgesindeki Epinal kentinde basılan, yaygın eğitim amacıyla çeşitli tarihsel ve toplumsal konuların hayli basitleştirilmiş bir tarzda resmedildiği, 19. yüzyıla ait naif resim dizisi.

23 Behram Gur da çalgıcılarını, kayınpederi Şengil (Şengil'in "Hindistan Kralı" diye

nitelendirilmesi şaşırtıcıdır çünkü onun döneminde Kannauc kendi halinde bir kentti) tarafından yönetilen Kannauc kentinden davet etmişti. Bu bir rastlantı olabilirdi ama iki ayrı yorum daha anılabilir. Birisi Firdevsi'nin *Şahname* adlı kitabında, diğeri Hamza'nın vakayinamelerinde (çağın olaylarının etkisi altında yazılmıştı) altı yüzyıl önce gerçekleşmiş ve toplumsal bellekte ve/veya mitolojide yer etmiş olan bir öykü yeniden kaleme alınmıştı. Tam tersine, Sultan'a okunan *Şahname*'de saygın Kannauc kentinden söz edilmesi, onun aklına önceki akınların daha doğusuna, hâlâ zenginliğiyle ünlü Kannauc kentine bir akın düzenleme düşüncesini getirmiş olabilirdi. Her hâlükârda, kraliyet erkânı için Kannauc'dan koku temin edilmesi ve bunun bir sonucu olarak kentin Mahmud tarafından gayet iyi biliniyor olması son derece olasıdır.

24 Hâlâ Luri adıyla bilinen ve Luristan'da yaşayan bir halk vardır. Ancak bu Luri'ler Kürttür. (Maarof, 1989)

25 Horasan'a yerleşmiş olan sürgünlerin soyundan gelenlerin Avrupalı Çingenelerin ataları olduğu, Domari'lerin ise (veya Nawar'lar/Nuri - Arapçada küçültücü bir adlandırma) Irak'a yerleşen topluluk üyelerinin soyundan gelmiş olabileceği ileri sürülmüştür. Bu, Profesör Ian F. Hancock'un, Rromlarla Dom'ların Farsça konuşulan bölgelere yerleşmeden önce ayrı gruplara dağılmış olabileceğine ilişkin sözcük dağarcığını temel alan varsayımını da doğrular.

İkinci Ek'le İlgili Kaynakça

Bartosz, A., 'Baro Than: *Ojczyna Cyganów*', Przekrój no. 2023. Varşova, 18 Mart 1984.

Courthiade, M., '*Originea poporului rrom - realitate şi legend*', Mircea Itu & Julieta Moleanu, Cultura şi civilizatie indiana, manual universitar Bucureşti 2001 (ISBN 973-85175-1-6).

Courthiade, M., 'O povode rrómskeho národa: dokumenty a legendy', Sam adaj, Kosice 2001

Courthiade, M., 'Prejardhja e kombit rrom: kronika e legjenda', Buletini , qendres se dokumentacionit per te drejtat e njeriut, viti VIII, no. 3/2002, Tiran.

Courthiade, M., *The Origins of the Rromani People: Chronicles and Legends*, Linguistics and Oriental Studies from Poznán, Cilt 5 s.272-286 Poznán 2003.

Devahuti, D., *Harsha: A Political Study*. Oxford, 1971.

Eliott H. M. ve Dowson, J., *The history of India as told by its own historians*. 2. Cilt. Londra, 1867-77.

Gafurow, B., *Dzieje I kultura ludów Azji centralnej*. Varşova, 1978.

Gamonet, J., *Préntation succincte du règne de Harsa de Kanyakubja*. Paris (ms.), 1999.

Ganguly, D. C., *Ghaznavid invasion* (s. 1-23), R. C. Majumdar (ed.) *The History and Culture of the Indian People*, 5. cilt, 'The Struggle for Empire'.

Hancock, I., '*The Emergence of Romani as a Koinè outside of India*', T Acton (ed.) Scholarship and the Gypsy Struggle. Hatfield: University of Hertfordshire Press, 2000.

Hancock, I., 'K upresneni doby odchodu mluvcich protoromstiny z Indie', *Romano dzaniben*, 3-4/2001. Prag, 2001.

Kieniewicz, J., *Historia Indii*. Wroclaw, 1985.

La Vallée Poussin, L., *Dynasties et histoire de l'Inde depuis Kanishka jusqu'aux invasions musulmanes*. Paris, 1935.

Lothar, Bertold ve diğerleri, *Atlas zur Geschichte*, 1. cilt. VEB Hermann Haack, Geographisch-Kartographische Anstald: Gotha/Leipzig, 1981.

Maarof, Kamal, *Les Luris, le Luristan et le poète Baba Tahir Hamadani: débuts de la littérature kurde*. Vincennes, 1989.

Majumdar, R. C. ve diğerleri, *The History and Culture of the Indian People*: 3. Cilt 'The Classical Age' (Mumbai, 1997), 4. Cilt 'The Age of Imperial Kanauj' (Mumbai, 1993) ve 5. Cilt 'The Struggle for Empire' (Mumbai, 2001)

Masica, Colin P., *The Indo-Aryan Languages*. Cambridge, 1991.

Meyer, E., *Questions et hypothèses sur la migration des Rroms depuis l'Inde.* Paris (ms.), 1999.

Mróz, L., *Geneza Cyganów i ich kultury.* Varşova, 1992.

Prasad, I., *L'Inde du VII au XVI siècle.* Paris, 1930.

Sampson, J., 'On the Origin and Early Emigrations of the Gypsies', Journal of the Gypsy Lore Society, No. 4, s. 156-169.

Shankar Tripathi, R., *History of Kanauj to the Moslem Conquest.* Delhi, 1989.

Shrivastava, A. L., History of India (1000-1707 AD). Agea, 1992.

Turner, R., *The Position of Romani, Lomani and Domari in Indo-Aryan.* Ediburgh, 1927; yeni baskı Paris 2003 (Crescic).

Wink, A., Al-Hind: *The making of the Indo-Islamic world*, 2. Cilt. Leiden, 1990 ve 1997.

Zograf, G. A., Языки южной Азии, Moskova, 1990.

Bilim adamları yüzyıllar boyunca Çingenelerin, aramızda yaşayan bu koyu tenli esrarengiz yabancıların kökeni üzerine tartıştılar. Donald Kenrick, bu kitapta Çingenelerin öyküsünü anlatıyor. Onların Hindistan'dan İran'a göçlerinin, Ortadoğu'da Arap egemenliği altındaki yaşamlarının ve Konstantinopolis'e varışlarının izini süren Birinci Kısım ilk kez 1993'de basılmış ve Çingenece dahil, on iki dile çevrilmiştir.

Bu yeni kitaba ise Çingenelerin kökeni hakkında tartışılan pek çok teoriyle başlıyor yazar. Birinci Kısım'da Çingenelerin Hindistan'dan Konstantinopolis'e yaptığı yolculuğu içeren ilk anlatımını güncelleştirdikten sonra, Osmanlı döneminde Balkanlara uzanan yollarını ve kısa süren bir altın çağ boyunca kendilerini hacı ve tövbekâr olarak kabul ettirdikleri, feodal topluma egzotik bir hava getiren yetenekli müzisyenler, akrobatlar, maden işçileri olarak buyur edildikleri orta ve batı Avrupada'ki yolculuklarını izliyor. 15. yüzyılın sonunda Londra'da "Mısırlı" bir falcı kayıtlara geçiyor, 1715 yılında ise bir "çingene" kulakları kesilerek Virginia'ya sürgüne gönderiliyor.

Yazar sözünü bitirirken, Çingenelerin Hindistan'da kalan ya da batıya giderken yollarda konaklayıp, İran ve komşu ülkelerde hâlâ göçebe bir hayat süren uzak akrabalarına göz gezdiriyor. Son bölümde de Avrupa'nın son göçebeleriyle bugünkü Hindistan arasında nasıl bağ kurulduğu açıklanıyor.

Biri Çingene dilini konu alan, diğeri de Çingenelerin Ganj kıyılarındaki ilk yurtlarından Kannauc'lu Çingene dili uzmanı ve eylemci Marcel Courthiade'ın ilgi çekici bir anlatısını içeren iki ek bölümle, Hindistan'dan gelen ilk göçmenlere ilişkin bu eşsiz öykü tamamlanıyor.

KİTAP
SKB 019034 UPG

İnceleme - Araştırma: 11

ISBN 975-8293-84-2

9 789758 293841

homerkitabevi
Yeni Çarşı Cad. No: 28/A
34433 Galatasaray - İstanbul
www.homerbooks.com